

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE
TEK PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİLİK
ANLAYIŞLARI**
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:Ülkü ŞAHNA

İSTANBUL-2008

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE
TEK PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİLİK
ANLAYIŞLARI**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
Ülkü ŞAHNA
Öğrenci No :
050771197

Danışman:
Doç. Dr.Şenol DURGUN

İSTANBUL -2008

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi, Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim 13 / 01 / 2009

Aday: Ülkü ŞAHİNA

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

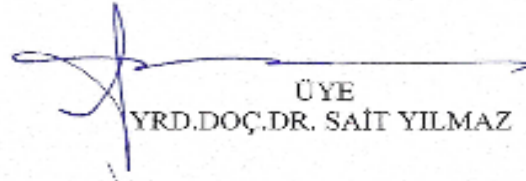
13/01/2009

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 050771197 numaralı *Ülkü Şahna'nın* "Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEK PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARI**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 25.12.2008 tarih ve 2008/34 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Kampüsünde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince 60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi ~~ayrıklığı/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 7 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
DOÇ.DR. ŞENOL DURGUN

ÜYE
YRD.DOÇ. MUZAFFER ÜREKLİ

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. SAİF YILMAZ

İÇİNDEKİLER

Önsöz	VI
Özet	VII
Abstract	VIII
Kısaltmalar	IX
Giriş	1

I.BÖLÜM

MODERN ANLAMDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI

I. KAVRAMSAL ANALİZ	4
1.1. Millet, Milliyetçilik Kavramları	4
1.2. Millet, Milliyetçilik Kavramlarının Tarihsel Gelişimi	11
II. MODERN MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ETKEN OLAN SİYASAL HAREKETLER	26
2.1. Püriten Devrim	26
2.2. Fransız Devrimi	27
2.3. Alman Milliyetçilik Anlayışının Ortaya Çıkışı (1806-1850)	33
III. MODERN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞINDA TEMEL ETKENLER VE FARKLILAŞAN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARI	37
3.1. Modern Milliyetçilik Anlayışının Doğuşunda Temel Etkenler	37
3.1.1. Tarih Bilinci	43
3.1.2. Yüksek Kültür	47
3.2. Modern Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışında Farklı Yaklaşımlar	52
3.2.1. İradi Milliyetçilik	53
3.2.2. Organik Milliyetçilik	57

II.BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI

I. OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİM TOPLUMLARDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI 60

1.1. Sırp'lar'da Milliyetçilik 61

1.2. Rumlar'da Milliyetçilik 65

1.3. Bulgarlar'da Milliyetçilik 69

II. OSMANLI'DA MÜSLÜMAN HALKLARDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI 73

2.1. Arnavutlar'da Milliyetçilik 73

2.2. Araplar'da Milliyetçilik 79

2.3. Türkler'de Milliyetçilik 81

III.BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA MİLLİYETÇİLİK

I. KURULUŞ DÖNEMİNDEKİ (1923-1930) MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI 97

1.1. Kurtuluş Savaşı Döneminde Milliyetçiliğin Yeri 99

1.2. Resmi Milliyetçilik Kavramı 105

1.3. Türk Ocakları'nın Durumu ve Feshedilmesi 107

1.4. Türk Tarih Tezi ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Milliyetçilik 110

II. TEK PARTİ DÖNEMİNDE (1930-1945) RESMİ OLMAYAN TÜRKÇÜLÜK AKIMLARI 119

2.1. Türkçülük Akımlarının Resmi Milliyetçilikten Farklılaşması 119

2.2. Türkçülük Akımının Önde Gelen İsimleri 127

2.2.1. Nihal Atsız 127

2.2.2. Reha Oğuz Türkkan 129

SONUÇ	131
KAYNAKÇA	137
ÖZGEÇMİŞ	145

ÖNSÖZ

Fransız Devrimi ile adını duyuran ve Devrimden bu yana popülaritesini hiç kaybetmeyen milliyetçilik kavramı, yayılmaya başladığı her coğrafyada farklı etkiler yaratarak dalga dalga büyümeye devam etmiştir. Tüm Kıtalarda etkisini gösteren bu kavram Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına, doğduğu topraklardan daha farklı bir şekil alarak sızmıştır. Devamında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda yine farklı bir şekilde etkisini gösterirken, geçen zaman içinde hep form değiştirerek siyasal hayatımızın içinde en aşına olduğumuz kavram olarak kalmayı başarmıştır.

Bu çalışmada hem bu kavramın çetrefilli tanımlamalarından bir sonuca ulaşmaya hem de Osmanlıdan Cumhuriyete toplumsal ve siyasal yaşamımızda üstlendiği aktif rol anlatılmaya çalışıldı.

Tez çalışmam süresince bana çizdiği yol haritası ve sunduğu rehberlik dolayısıyla değerli hocam ve tez danışmanım Sn. Doç. Dr. Şenol Durgun'a, uzun süren tez çalışmam boyunca bana destek olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Milliyetçilik akımının Türkiye'deki tarihsel gelişimi söz konusu olduğunda bunun tek bir yoldan ibaret olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Aslında milliyetçiliği Türkiye ekseninde düşünmek bir anlamda da bu farklı bakış açılarının ortaya koydukları entelektüel birikimi göz önüne almayı gerektirir. Bu anlamda Türkiye'de milliyetçiliğin doğuşunu ve gelişim süreçlerini incelerken Batı Avrupa kökenli olan ve çıkış noktası birbirinden farklılık arz eden bu kavramın Türkiye'ye sirayetinde Kültürel milliyetçilik yadsınamaz bir entelektüel duruşlar bütününe ifade ediyor. Milliyetçilik temelinde kültürel yoğunluklu bir bakışın egemen olduğu kültürel milliyetçilik söylemi açısından Türkiye'nin tarihsel ajandası oldukça zengindir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarından günümüze değin ideolojik zeminde pek çok milliyetçilik söylemine ev sahipliği yapmıştır. Bu söylemlerden biri olan kültürel milliyetçiliğin ve daha sonra onun yerini alan Resmi milliyetçiliğin Türkiye'deki tarihsel gelişiminde, Anadoluçuluk akımı pek çok açıdan önemli bir rol üstlenmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki milliyetçilik akımlarının doğuşu, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki milliyetçilik anlayışı ve Tek Partili Dönemdeki Türkçülük akımları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Modern Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği.

ABSTRACT

It is not possible to pretend that the historical improvement of nationalism trends in Türkiye happened through only one way. Actually, thinking nationalism in Türkiye axis, also means we have to care about the intellectual knowledge of these different point of views. In this meaning when studying birth and evolution of nationalism in Türkiye, the spreading of this concept over Türkiye which is west europe originated and having different starting points, Cultural Nationalism means an incontrovertible intellectual attitudes integrity. In terms of cultural nationalism expression, which has a dominant view of cultures intensity in the basics of nationalism, Türkiye has a considerably rich historical agenda. Since the last times of the Ottoman Empire to the recent times, Türkiye is the homeland for so many nationalism expressions on ideological basis. Historical evolution of cultural nationalism which is one of these expressions and the official nationalism which takes the place of cultural nationalism in Türkiye, trend of Anatolialism has an important role for so many point of views.

In this study subjects will be the birth of Nationalism trends in Türkiye, comprehension of Nationalism in the first years of republic and the trends of Turkism during the period of one political party. .

Key Words: Nation, Nationalism, Modern Nationalism, Turkish Nationalism.

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.k	Adı Geçen Kitap
a.g.m	Adı Geçen Makale
b	Basım
C	Cilt
Çev	Çeviren
Haz	Hazırlayan
TTK	Türk Tarih Kurumu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
s.	sayfa
ss	sayfa aralığı
vb	Ve Benzeri
Yy	Yüzyıl

GİRİŞ

XIX. yüzyıl dünyasını temelden etkileyen en önemli kavram ‘milliyetçilik’ olmuştur. Bu kavram savaşların ve birçok devrimin yaşanmasında etkili olmuş; yeni devletlerin kurulmasına, çok uluslu imparatorlukların dağılmasına ve sınırların yeniden çizilmesine neden olmuş, bir yandan var olan rejimleri pekiştirirken diğer yandan onların yeniden şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Milliyetçilik kavramı üzerinde sosyal bilimler alanında pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak buna rağmen milliyetçilik hem Türkiye’de hem Batı dünyasında bilimsel açıdan üzerinde tam bir fikir birliğine varılamamış bir kavramdır. Milliyetçiliği inceleyen tüm sosyal bilimcilerin vardıkları tek nokta milliyetçiliğin doğasının karmaşıklığı ve milliyetçiliği tanımlamanın güçlüğüdür, dersek abartmış olmayız. Milliyetçiliğin tanımında karşılaşılan zorlukları şu şekilde tasnif etmemiz mümkündür: Birincisi, milliyetçiliğin her sosyo ekonomik bünyede farklı hatta birbirine karşıt siyasal işlevlere sahip biçimde ortaya çıkması. İkincisi, milliyetçiliğin tanım, sınıflandırma ve yaklaşımlarının eksik ya da yetersiz kalması. Yani milliyetçiliğin belli bir işleve göre (örneğin ulusal birlik kurmak), belli bir ögesine göre (örneğin ulusal dil),kullandığı belli bir simgeye göre (örneğin ulusal bayrak) tanımlandığı zaman bu tanımlamaların içine aldığından daha fazla şeyi dışarıda bırakabilmesi. Milliyetçiliğin belli bir tarih ve coğrafyadaki nitelikleri göz önüne alınarak yapılan sınıflandırmaların eksik kalması milliyetçiliğin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Bu tez çalışmasında amaç, Batı Avrupa’da ortaya çıkan bu kavramın daha sonra siyasal bir karakter kazanıp sınır ötesi ülkelerde sosyal-kültürel-siyasal ideolojik bir fonksiyon üstlenerek yarattığı etkiyi göstermeye çalışmak, her ülkede farklı bir algılanışla yarattığı farklı sonuçları göstermeye çalışırken Batı’dan Osmanlıya, Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne sirayetinde nasıl bir yol izlediğini ve izlediği yolun benzerlikleriyle, farklılıklarını ortaya koyabilmektir. Bu yüzden bu sürecin daha net anlaşılabilmesi için tezin I. Bölümünde, milletin oluşum süreci, unsurları,

milliyetçiliğin tanımı ve türleri, ulus-devlet kavramı tarihsel kökenlerinden yola çıkılarak analiz edilmiştir. Milliyetçilik hem Batı sosyal bilim literatüründe hem de Türk sosyal bilim literatüründe kendisine oldukça geniş yer bulmuş bir konudur.

Tezin II. Bölümünde, Osmanlı Devleti'nde millet kavramı, milliyetçilik algısının Avrupa'dan farklı olma sebepleri, milliyetçiliğin yayılması, Gayrimüslimlerde, Müslüman halklarda yarattığı etki, Türk milliyetçiliğinin oluşum evreleri ve bu oluşumda etkisi olan düşünürler ve olaylar incelenmiştir.

Osmanlı'da Gayrimüslim halklarda milliyetçilik incelenirken sadece Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş halklar ele alınmıştır. Müslüman halklar arasında milliyetçilik incelenirken de Cumhuriyet döneminin arka planını oluşturduğu için, Türk milliyetçiliğine diğer milliyetçiliklere oranla daha fazla yer verilmiştir.

Tezin III. Bölümünde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında milliyetçiliğin durumu ve daha sonraki yıllarda milliyetçiliğin algılanışında oluşan farklılıklar, tek parti dönemindeki gelişmeler, resmi ideoloji olarak ortaya çıkış süreci ve tüm bu süreç içinde yer alan başlıca olaylara yer verilmiştir. Türklük kavramını, milliyetçilik bilincini oluşturmaya çalışan sosyal bilimcilerin ve bu konuya hizmet etmiş kişilerin çalışmaları, Osmanlı'nın yıkılış dönemlerinden kapatıldığı 1930'lu yıllara kadar Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapmış olan Türk Ocakları, tek partili dönemdeki Türkçülük akımları incelenmiştir.

Yine III. Bölümün II. başlığının "Tek Parti Döneminde Resmi Olmayan Milliyetçilik Akımları" değil de, "Tek Parti Döneminde Resmi Olmayan Türkçülük Akımları" olarak verilmesinin nedeni, tezin birinci bölümünde de geniş bir şekilde anlatıldığı üzere, milliyetçiliğin çok farklı etkenlerden ve yaklaşımlardan (vatandaşlık bağı, iradi milliyetçilik...,vb.) etkilenecek tanımlanması oysa, Türkçülük akımlarının organik bağlar temelinde kendini göstermesidir. Milliyetçilikler daha çok ülkeseldir ve

sınırları içinde kendini üretir. Türkçülük akımları ortak tarih, ortak kültür, ortak mitler etrafında ve kendi sınırları dışındaki Türklere de ulaşmayı hedefleyerek organik-romantik bir bakış açısı geliştirmiş olduğu için başlık Türkçülük olarak verilip, milliyetçilik olarak verilmemiştir.

I. BÖLÜM

MODERN ANLAMDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI

I. KAVRAMSAL ANALİZ

1.1. Millet, Milliyetçilik Kavramları

Millet kavramının tanımı yapılırken, tartışmaya en açık olan konu, milletlerin kökeni ve özellikle bunların siyasal ifadeleridir. Bu konuda iki temel bakış açısı vardır: birincisi, ulusların doğal bir şey olduğu varsayımıdır, ikincisi ise ulusun modern olgular olduğunu öne sürmektedir.

Smith, milletlerin kökeni konusunda ‘‘doğal’’ ya da ‘‘modern’’ kuram arasında seçim yapma sorununu çözmeye çalışırken, ethnîe ya da etnik topluluk kavramını geliştirmiştir. Smith’e göre, Orta Çağ Avrupası ile yakın Doğu’nun ilk dönemlerinin antik sosyal ve kültürel yaşamına nüfuz eden, milletlerden çok ethnîe’ler, milliyetten çok etnik köken, ulusalcılıktan çok etnisizmdir.¹

Millet, Ortaçağdaki haliyle etnik ve dilsel bir içeriğin yanı sıra, belli bir alanda nesillerin birikimi anlamına da sahiptir.² Fakat bugün kullanıldığı anlamını XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazanmaya başlamıştır.

Ulus kavramıyla aynı anlamda kullanılan ‘‘millet’’ sözcüğü Bernard Lewis’e göre Aramice’den gelir ve ‘‘bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğu’’nu ifade eder.³

---

¹Guibernau, M., ‘‘Ulusalcılığın Siyasal Karakteri’’, Milliyetçilikler, (Çev. Neşe Nur Domaniç) Türkiye Günlüğü, sayı, 50 (Mart-Nisan), Ankara, 1998, ss.120-121.

²Santamaria, S., ‘‘Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi’’, Uluslar ve Milliyetçilikler, Haz. Jean Leca, (Çev. Siren İdemem), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.21.

³Lewis, B., İslamın Siyasal Dili, (Çev. F. Taşar), Kayseri, 1992, s.62.

Millet sözcüğü daha çok aynı dine inanan insan topluluklarını karşılarken, Moğolca kökenden gelen ve ‘nation’ sözcüğü karşılığında kullanılan ‘ulus’ sözcüğü daha çok, farklı bir etnik topluluğu belirtmektedir.⁴

Ernest Renan’a göre modern milletlerin oluşumuna en çok katkı sağlamış olan şey, aynı bir hükümlanlık tabiiyeti altında yaşamış ve aynı merkezi kanunlarla idare edilmiş olan küçük kavimleri bağlamış bulunan manevi bağıdır.⁵ Renan’ın kuramı, anadil gibi farklı kavimsel kültür geleneklerine mensup olan toplulukların da tıpkı tek bir kavme mensup topluluklar gibi, bir millete mensup olma iradesini taşıyabileceklerini belirtmektedir.⁶ Burada asıl vurgulanan, milletin iradi bir birlik oluşudur. Renan, milleti oluşturan unsurların ırk, din, dil birliğine, ortak çıkarlara ya da toprak birliğine indirgenemeyeceğini söyler. Renan’ın özellikle üzerinde durduğu konu milletlerin kökenini ırka bağlayan görüştür ve bu görüşü tümüyle reddetmese bile geçersiz bir varsayım olduğunu ilan eder. Ona göre modern Avrupa’nın birçoğu bugün birçok ırkın karışmasıyla oluşmuştur; Almanya Cermen olduğu kadar, Kelt’tir, aynı zamanda Slav’dır.

Antony D.Smith milli kimliğin zayıfta olsa bir siyasal topluluğu gerektirdiğini vurgular ve siyasal topluluğun tüm bireyler için en azından belli ortak kurumların, hak ve görevlere dair tek bir yasanın varlığını ima eder.

Yasalar ve kurumlarla bağlantılı millet kavramı batılı bir kavramdır. Renan’ın görüşüne göre de, millet sözcüğünden anlayacağımız kuruluşlar Avrupa’da ancak Roma İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra oluşmuştur. Yeni bir siyasal yapı olan devlet ve bu yapının içinde yaşayan’’ teritoryal halk’’ ilk kez Batı’da ortaya çıkmıştır. Burada

---

⁴Uzun, T., ‘Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme’, Doğu Batı Düşünce Dergisi, yıl. 6, Sayı. 23, (Mayıs-Haziran-Temmuz), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003, s.132.

⁵Aynı, M. A., Ulusçuluk (Milliyetçilik), Der. Nezh H. Neyzi, Peva Yayınları, İstanbul, 1997, s.20.

⁶Ekinci, T. Z., Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları, Cem Yayınevi, 1.b., İstanbul, 2004, s.24.

bahsedilen alan, toprak, sıradan bir toprak parçası değildir. Bu topraklar tarihsel köklere sahip olup’’vatan’’ diye nitelendirilen, bir bakıma kutsal topraklardır.

Milletin köklerini eskiye doğru götüren araştırmacılardan biri, onu dinsel cemaat ve hanedanlık mülküne benzeten Benedict Anderson’dur. Anderson’a göre millet, bilinçli olarak benimsenmiş siyasal ideolojilerde değil, kendisine de kaynaklık eden eski büyük kültürel sistemlerle ilişkilendirilerek incelenmelidir.⁷

Benedict Anderson, milleti hayali bir siyasal topluluk olarak tanımlarken, küçük bir milletin üyelerinin bile milletin diğer üyelerini tanımayacağını, ancak millet düşüncesinin o topluluğun zihninde bir tasarım olarak yaşadığını ve toplumun bu hayalinin ancak bu insanların önemli bir kısmının kendilerini bir millet olarak düşünmesiyle birlikte millet olgusunun var olmaya başladığını söylemektedir.

Ortak kültür, tarihsel bir geçmiş, birlikte yaşama istek ve iradesinin oluşması ve bunun süreklilik kazanabilmesi için objektif unsurlar arasında sayılan, topluluğun bir coğrafi alan üzerinde yaşaması, ortak etnik özelliklere sahip olması, dilsel birlik veya Anderson’un vurguladığı hayali istenç gibi özellikler subjektif duygusal özelliklere ortak bir temel oluştururlar. Bu nedenle subjektif ve objektif etkenlerin birbirlerini tamamlamaları millet olgusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁸

Gellner, millet kavramına değişik bir yaklaşım getirmiştir. Gellner’a göre milliyetçilik milletlerin kendi öz bilinçlerine uyanma süreci değildir, ’’milletlerin olmadığı yerde milliyetçilik onu icat eder’’demektedir.⁹ Yani Gellner, milletlerin eşyanın tabiatında var olan doğal oluşumlar olduğu görüşünü reddeder. Sadece kültür ve geleneklerin değil, milletlerin de icat edildiği yönündeki bu yaklaşım Anderson

---

⁷Anderson, B., Hayali Cemaatler, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul, 1995, 2.b., s.26.

⁸Uzun, a.g.m., s.135.

⁹Gellner, E., Uluslar ve Ulusçuluk, (Çev. Büşra Ersanlı Behar- Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınlar, İstanbul, 1992, ss.104 –105.

tarafından eleştirilmiştir. Anderson, milletin uydurulmuş olduğunu değil, hayal gücüyle oluşturulmuş olduğunu ileri sürer.¹⁰

Milletlerin inşa edildiğini savunan Karl Deutsch, bir milli topluluğun, üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkinin yoğunluğuna dayandığı görüşünü öne sürer ve söz konusu etkileşimin sanayi toplumunun ürünü; şehirleşme, gazete-kitap okuma, nüfusun sektörel dağılımı gibi faktörlere dayalı olduğunu ifade eder.¹¹ Anderson'da bu görüşü destekleyerek, kitap yayıncılığının ve bu suretle ortaya çıkan yayın dillerinin önemini vurgular. Bu yolu açan temel etken olarak ise kapitalizmi görür.¹²

Hobsbawm, milletleri ve milliyetçiliği bir toplum mühendisliği ürünü olarak açıklar. Milletin ortaya çıkışında "icat edilen gelenekler"den ve "icat edilen milli bilinç" ten bahsetmektedir.¹³ John Armstrong ise, milletlerin gelişim sürecini antik çağlara kadar uzanan geniş bir zaman dilimi içinde ele alır. Bu nedenle günümüz milliyetçiliği, insanlığın tarih boyunca geliştirdiği etnik bilincin son aşamasından başka bir şey değildir. Çünkü bu bilincin en önemli özelliği, devamlılığı ve kalıcılığıdır.¹⁴

Herbert Spencer ise millet tanımını yaparken özellikle bir konunun altını çizer. Spencer'a göre kavimlerin millet olarak oluşumuna sebep olan en etkili unsurlardan biri "harp"tir. "Sosyoloji'nin prensipleri"adlı kitabında İngiltere ve Fransa arasında ortaya çıkan savaşlar bu iki ülkede feodaliteye mensup beylerin oldukça nüfuz ve güç sahibi olduğu zamanda bile İngilizlerin güçlü bir millet haline geçmelerine yardım ettiğini söyleyerek savaşların millet olma bilincinde nasıl etkili olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.¹⁵

---

¹⁰Anderson, a.g.k., ss.20 –21.

¹¹Jaffrelot, C., "Bazı Ulus Teorileri", Uluslar ve Milliyetçilikler, Haz.Jean Leca, (Çev. Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.56.

¹²Anderson, a.g.k., s.52.

¹³Özkırmı, U., Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s.136.

¹⁴Özkırmı, a.g.k., ss.197-198.

¹⁵Ayni, a.g.k., s.22.

Milliyetçiliğe bir tanım getirmeye çalışırken sadece milliyetçiliğe atıfta bulunan, milleti ise anlaşılması imkansız gören eğilim, milliyetçiliğin aşırı biçimlerini açıklamakta yetersiz kalır, yine yetersiz kalacak bir diğer eğilim ise milliyetçiliği millettten kaynaklanan bir hastalık durumu olarak ele alan ve milletin iyi bir tanımını yapabilmek adına milliyetçiliği millete feda eden eğilimdir.¹⁶

Modern algı, milleti yoktan var eden bir eğilim göstermektedir. Milleti, Aydınlanma Çağı'nın bir ürünü ve Fransız devrimden sonra ortaya çıktığını düşünürsek bu eğilim belki kabul edilebilir ki yukarıda da birçok tanım bu düşünce çerçevesinde yapılmıştır. Fakat böyle dar kapsamda tanımlamaya çalışırsak, milleti ve onun tarih içindeki yerini yok saymış olacağız.

Eğer millet, uzun bir sürecin ürünü ise, milletin nasıl oluştuğu sorusuna yanıt bulmak için Orta Çağ'ı incelememiz gerekir.

Orta Çağ milletlerin oluşumundan bahsederken bazı unsurlara değinmek gerekir: Bölgesel sınırlar, biyolojik bağ, ortak kimlik sembelleri, savaş anıları, ülkenin isimleri, vs. Bütün bu unsurlar, toplumun geneli tarafından paylaşılmasa da milli bir farkındalık duygusunun var olduğunu gösterir. Orta Çağ'da savaşlar, evlilikler, feodal yasalar üzerinde kurulan düzenler ve hileler yoluyla koşullar sürekli değişmiştir. Sürekli değişen bu koşullarda daha geniş bir siyasi birlik kurmak, ille de milli kimliklerin yok olması anlamına gelmez.¹⁷

Mehmet Ali Ayni, Ulusçuluk adlı kitabında ‘’ Milliyetler ne zaman başlamıştır?’’sorusuna, milliyetler; ‘’Cermenlerin Roma memleketlerine istilasından sonra başlamıştır’’. diyerek cevap vermiştir. Bugünkü Avrupa'da gördüğümüz

---

¹⁶Delannoi, G., ‘’Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz’’, Uluslar ve Milliyetçilikler, Haz.Jean Leca, (Çev. Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.32.

¹⁷Llobera, R.J., Modernliğin Tanrısı, Batı Avrupa 'da Milliyetçiliğin Gelişimi, (Çev.Emek Akman- Ebru Akman), Phoenix Yayınları, Ankara, 2007, s.4.

Burgondiya, Lombardiya, Normandiya gibi isimlerin o zamandan kalmasının yanı sıra , Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya gibi ülkeler dahi birçok zorluklar içinde ve karmaşık süreçler sonunda kendi milli birliklerini kurmuşlar yani o ülkelerde yaşayan kavimler ve unsurlar birbirleri ile bir kalıp içinde şekillenmişler, kaynaşmışlardır.¹⁸

III. ve VI. yüzyıllarda Batı Avrupa'nın çeşitli bölgelerine yerleşen farklı Cermen halklarının, durağan olmayan krallıklar ve bölgesel prenslikler kurarken hristiyanlığa geçiş ve Roma İmparatorluğu ile yaptıkları işbirliği süreçleri her ne kadar karışık, çelişkili ve belirsiz olsalar da, eğer Avrupa'da ortaya çıkan kavramları inceliyorsak, bu dönem dikkate alınmalıdır.

Cermen halkları istilalarla, Galya, İspanya, İtalya, Britanya ve Cermenya'ya yerleşmiştir.¹⁹ İspanya, İtalya ve Galya'daki Cermen halkları dil ve kültür açısından Romalılaşmış ve yerli nüfusun etkisinde kalmışlardır.

Mehmet Ali Ayni, bu kaynaşmanın birinci sebebi olarak o memleketleri istila eden kavimler ile mağlup olan yerli ahalinin aynı dini yani hristiyanlığı kabul etmeleri olarak değerlendirir. İkinci sebep, Avrupa'da Roma imparatorluğu ülkelerini ele geçiren galiplerin kendi öz dillerini bırakmaları, üçüncü sebep ise, Cermenlerin yerlilerle yapmış olduğu evliliklerdir.²⁰

Orta Çağ'da halkı anlatmak için kullanılan natio, genis ve populus ifadelerinin altında iki önemli unsur yatıyor. Hem ortak biyolojik atayı, hem de ortak kültürü yani aynı dil ve aynı yasayı ifade ediyorlardı. Bir dilbilimci olan Roman Jacobson, XII. ve XIII. yüzyıllarda monarkın çevresinde belirginleşen bir yurtseverlik bilincinden bahsetmektedir.²¹ Avrupa'da milli bir bilincin ortaya çıkışı XII. yüzyılda

---

¹⁸Ayni, a.g.k., s.21.

¹⁹Llobera, a.g.k., s.8.

²⁰Ayni, a.g.k., ss.21-22.

²¹Llobera, a.g.k., s.94.

gerçekleşmiştir. Patria ve natio gibi sözcüklerin kullanımı, milli bilincin nasıl algılandığını da vurgulamaktadır. Patria, anavatan ve vatan anlamında kullanılırken, natio, doğum yeri anlamına geliyordu ve Huizinga, natio teriminin, kabile, dil ve bölge unsurlarını tek bir kavramda birleştirdiğini söyler. Büyük gruplar için de küçük gruplar için de, natio sözcüğünün ifade ettiği duygular aynıydı. Önemli olan ‘’ötekiler, yani yabancılar kendilerini tehdit ettiğinde, grup üyelerinin birlik olduklarını içten hissetmeleriydi’’.²² Jean Baechler, Orta Çağ’a özgü natio kavramının etnik ve dilsel bir algılamayla olduğu gibi, aynı zamanda verili bir alanda nesillerin birikimiyle de bağlantılı olduğunu savunur.²³

Cermenlerin en büyük siyasi bütünleşmesi halk, etnik birim olarak da anılan kabiledir.²⁴ Kabileler kan bağı, benzer yasa ve gelenekler, dil benzerliklerine dayalı etnik birimler olarak düşünülebilir.

Farklı kökleri ve gelenekleri olan Cermen istilacılarının (Jütler, Angllar, Saksonlar) ortak bir kanun ve yaşam tarzı oluşturmayı nasıl başardıklarını açıklamak kolay değil ama birleştirici bir monarşinin rolü ve krallığı kutsayan kilisenin de yardımıyla uygun koşullar oluştu.²⁵

Dünyanın çeşitli halklara bölündüğüne ilişkin Orta Çağ inancını güçlendiren unsurlardan biri, VI. ve VII. yüzyıllardan sonra İncil’de ve Truva mitolojisinde var olan soy efsanelerinin yaygınlaşmasıydı. Bir kralın ya da halkının, Truvalılar gibi itibarlı bir altyapıdan gelen şanı yürümüş bir kahramanın torunları olduklarına dair inanç, özellikle dilsel, yasal, kültürel ve sınıfsal farkların olduğu yerlerde halkları birleştirmeye katkıda bulunmuştur.²⁶

---

²²Llobera, a.g.k., s.94.

²³Santamaria, a.g.m., s.21.

²⁴Llobera, a.g.k., s.8.

²⁵Llobera, a.g.k., s.28.

²⁶Llobera, a.g.k., s.29.

1.2. Millet, Milliyetçilik Kavramlarının Tarihsel Gelişimi

Modern toplumların oluşumunda belirleyici etkenlerden biri olmasına rağmen üzerinde bu kadar tereddüt edilen ve tam olarak karşılığı bulunamayan başka bir söz daha bulunamaz.

XIX. yüzyıl boyunca Büyük Britanya ve Fransa’da kullanılmış olan milliyetçilik terimi, birbirine indirgenemeyen, ama birbirinden türemiş anlamlarla zenginleşmekten geri kalmamıştır. Aynı araştırmacı tarafından, aynı araştırma içinde aynı terimin değişik anlamlar içerir biçimde kullanıldığına ilişkin örneklerde çoktur.

Milliyetçi düşünceler, kendilerini ortaya çıkartan ya da destekleyen farklı araçlara göre değişiklik gösterir. Bu yüzden her tarihsel süreçte, birbirleriyle çatışan milliyetçilikleri iyi analiz etmek gerekir.

Bu kavrama yapılan bunca farklı anlam yüklemesi ya da ortak, genel geçer bir tanımının olmaması bu konuya yönelen araştırmalardaki yöntem ve yaklaşım farkları asıl olarak araştırmacının çalışmasına temel aldığı bakış açısından kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

Milliyetçilik terimi büyük olasılıkla İngiliz asıllıdır; ilk ortaya çıkışı da XVIII. yüzyıl başlarına kadar uzanmaktadır. Milliyetçilik kelimesi özü bakımından milli nitelik ve bilincin belirtilerini kapsamaktadır. Aynı zamanda siyasal, iktisadi, ya da dinsel anlamları da vardır.

Fransa’da milliyetçilik sözcüğü ilk defa XVIII. yüzyıl sonunda taşkın vatanseverliğin mübalağalı bir biçimi olarak ortaya çıktı. Rahip Barruel 1798 tarihli bir yazısında milliyetçiliği, Jacobenlerin vatanseverlik anlayışındaki ahlak dışı durumu damgalamak için kullanmıştır: ‘milliyetçilik genel olarak aşkın yerini aldı...Artık

yabancılardan nefret etmek, onları kandırmak, onlara saldırmak serbestti. Bu fazilete de vatanseverlik denildi.’’²⁷

Buna karşılık milliyetçilik terimine Larousse’un 1874 tarihli ‘‘Büyük Sözlük’’ünde rastlanmakta ve burada da iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi şovenizmle eş anlam taşımakta, ikincisi de halkların bağımsız milletler olarak var olması diye tanımlanmaktadır. Daha sonraları bazı siyasal doktrin adamları bu kavrama üçüncü bir anlam yüklemişlerdir. Önce Barres ve daha sonra da Maurras’ın (XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başı) kullandıkları anlamıyla milliyetçilik , ‘‘milli çıkarlar ve milli değerlerin, siyasal alanda öncelik kazanmasına dayanan bir düşünce sistemini belirler.’’²⁸

Almancada ise milliyetçilik uzun süre zor anlaşılır bir kavram olarak kalmıştır. Almanya’da bu sözcüğe XX. yüzyılın ilk yıllarından önce rastlanmamaktadır. Daha sonraları Fransız milliyetçi akımına atıfta bulunarak yer almaya başladı. Milliyetçilik terimi de böylece, otoriter ya da antidemokratik unsurlardan esinlenen XX. yüzyıl Avrupa’sının milliyetçi doktrin ve kuruluşlarını belirlemekte kullanılır oldu. Bu yüzden Hitler devrinde milliyetçilik, faşizmle karıştırılmak eğilimindeydi. Günümüzde bile, amiyane biçimiyle bile olsa kelimeye çok kez bu anlam yüklenmektedir.

Yaygın bir milliyetçi genel düşünce olmaksızın milliyetçi akım geniş bir sosyal ve siyasal değerler düzenine sıkı sıkıya bağlıdır ve başka ideolojilerle de ilgili olduğu görülür; çok çeşitli ve hatta birbirleriyle çelişen doktrinlerden yararlanır. XIX. yüzyıl Avrupa milliyetçilikleri de, ilk akım olarak, Fransız İhtilali’nden ayrılamayacaklardır ve onun mirası olan liberal özlemler içindedirler. Ele alınması söz konusu edilen sorun da, elbette ki, feodal ya da monarşik, geleneksel düzendir.²⁹

---

²⁷Girardet, R., ‘‘Milliyetçi İdeolojileri Araştırmaları’’, Milliyetçilik, (Çev.Yıldızhan Yayla), Köprü Yayınları, İstanbul, 1967, s.9.

²⁸Girardet, a.g.m., s.10.

²⁹Girardet, a.g.m., s.13.

Milliyetçilik kavramını anlamaya ve tanımlamaya çalışırken, bu olayın içinde doğup geliştiği tarihsel gidiş ayrılıkları göz önünde tutulmalıdır: Yabancı işgali altında olmak, sömürge durumunda bulunmak, dış tehditler, toprak kaybı, soğuk savaş, siyasal gerginlik, sınai gelişme vs... düşünecek olursak Fransız Milliyetçiliği tarihçesinde 1871 bozgununun ve Alsace-Lorraine'in kaybedilmesinin büyük önemi vardır. Sömürge olmaktan kurtulmak için girişilen savaşların, Avrupa dışı milliyetçiliklerin kaynağı olduğu söylenebilir. Belli bir topluluk ya da ülkedeki milliyetçiliğin incelenmesi, ancak o ülke ya da topluluğun siyasal ve iktisadi durumunu göz önüne almakla mümkün olabilir.

Rousseau, Fransız Devrimi'nin en önemli esin kaynaklarından biriydi. Rousseau'nun "genel irade" kavramı, gruplar yerine tüm toplumun çıkarını ön plana çıkarıyordu. Rousseau'ya göre, genel iradeye teslim olan bireyler, artık "yurttaş" olmuşlardır, parçası oldukları topluma bağlılık duyar ve "bütün"ün çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koyarlar.³⁰

Miroslav Hroch'a göre XIX. yüzyıl sonu Avrupası'na bakıldığında iki farklı siyasi tabloyla karşılaşılabilir. Bir yandan Orta Çağ'dan beri devam eden bir sürecin sonunda oluşumlarını iyi kötü tamamlamış sekiz millet vardı.(İngiltere, Fransa, İspanya, Hollanda, Portekiz, Danimarka, İsveç ve Rusya) Diğer yanda ise otuzu aşkın 'egemen olmayan etnik grup' vardı. Bir süre sonra bu grupların bazı üyeleri etnik kökenlerinin bilincine varmış, kendilerini potansiyel bir millet olarak görmeye başlamışlardı.³¹

Hroch, oluşumunu tamamlamış milletlerin tüm niteliklerine kavuşmayı amaçlayan örgütsel davranışlarına 'milli hareketler' adını verir. Klasik bir milli hareketin programında farklı hedefler dile getirilir. Hroch bu hedefleri algılanan eksikliklere göre üçe ayırıyor:³²

---

³⁰<http://www.ykykultur.com.tr>. (29.07.2007)

³¹Özkırmı, a.g.k., ss.198-199.

³²Özkırmı, a.g.k., ss.199-200.

- 1) Yerel dile dayalı bir milli kültür oluşturulması ve bu dilin eğitimde, yönetimde ve ekonomik hayatta kullanılması.
- 2) Eğitimli seçkinler ve girişimci sınıflardan oluşan, kimi zaman özgür bir köylü sınıfı ile örgütlü işçileri de içeren eksiksiz bir toplumsal yapı yaratılması.
- 3) Sivil hakların ve kendi kendin yönetme hakkının elde edilmesi.

Bu isteklerin zamanlaması ve önceliği hareketlerin gereksinimine göre değişebilir.

Birinci tipte milli hareketlenme mutlakiyetçi eski rejim altında başlar; kitlesel bir yapıya ise siyasi sistemde radikal değişiklikler yaşandıktan ve örgütlü işçi hareketlerinin etkisi daha çok hissedilmeye başlandıktan sonra kavuşur.

İkinci tipte de milli hareketlenme eski rejimin altında başlamış ama kitlesel harekete geçiş, bir anayasal devrim gerçekleşene kadar ertelenmiştir.

Üçüncü tipte ise milli hareket daha eski rejim altındayken, yani henüz bir sivil toplum ya da anayasal düzen oluşmadan kitlesel nitelik kazanmıştır.³³

Hans Kohn'un bakış açısıyla milliyetçilik, dünya ölçeğinde paylaşılan bir 'halet-i ruhiye' olmakta, millet de herkesin bir milleti olması anlamında, bir kimlik olmaktadır. Kohn, tarihin doğrusal bir çizgi halinde modernliğe doğru ilerlediğini ve ulus-devlet ve milliyetçilik hareketinin bu sürecin önde gelen dinamiklerini oluşturduğunu iddia eder.³⁴ Bu tanımlama kabul görse de görmese de Fransız Devrimi'nin güncelleştirdiği anlamda milletin bu devrimden itibaren egemenliğin temeli olduğunu genel olarak kabul edebiliriz. Fransız devrimcileri için millet demek, yönetim biçimi konusunda ortak imza atmış bireyler topluluğu demektir.

---

³³Özkırmılı, a.g.k.,s.201.

³⁴[\(29.07.2007\)](http://www.ykykultur.com.tr)

Milliyetçiliği tanımlamaya çalışırken sosyolojik yaklaşım kendi içinde, iletişim kuramları ve çatışma kuramları şeklinde oluşturulacak iki alt kümeyle ayrılabilir. İletişim kuramları kümesi içinde yer alan kuramların ortak paydası, modernleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak kültürel değerlerin yoğun bir şekilde aktarıldığı görüşüdür. Bu toplumsal iletişim, milletin oluşumunda ve ulusçuluğun (milliyetçiliğin) ortaya çıkışında temel etken rolü oynamıştır.³⁵

Anderson milletleşme sürecini iletişim ağlarının gelişmesi etkenine dayalı olarak açıklar. Bu açıklamayı getirirken toplumsal inanç ve bilinç düzeyinde meydana gelen değişimlere önem verir.

Anderson Avrupa'da milliyetçiliğin ortaya çıkışını üç aşamalı bir olgu olarak görür. İlk aşama, modern çağlarla birlikte, dikey zaman kavramı yanında yatay zaman kavramının da ortaya çıkmasıdır. Dikey zaman kavramı, geçmiş-gelecek düzleminde yer alan, geçmişten geleceğe doğru ilerleyen zaman düşüncesini ifade etmektedir. Yatay zaman kavramı ise, dikey zaman açısından aynı "an" da olmakla birlikte, farklı mekanlarda yaşayan birbirinden değişik "an"ları ifade eder.³⁶ Bunun önemli sonucu "eşanlılık" fikrinin gelişip yerleşmesidir.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışının ilk aşamasındaki ikinci önemli gelişme ise, kapitalist yayıncılığın ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıdır. Kapitalist yayıncılık, Latince eserlerin her geçen gün daha karmaşık hale gelip anlaşılmasındaki zorluktan dolayı okur kaybetmesi, Reform Hareketi'nin tüccar kesim ve kadın nüfusunda yeni okurlar yaratması ve bazı monarkların halk dillerini devlet dili olarak seçmesi sayesinde gelişmiş ve dilde belli bir standartlaşma sağlamıştır.³⁷ Ne de olsa, kitap toplu halde üretilen ilk üründü. Basın, yerli üretim teknolojilerini kullanan ilk kapitalistlerin büyük karlar elde etmelerini sağlayan tek alandı. Basın dilinin etkileri, nüfusun önemli bir

---

³⁵Erözden, O., Ulus-Devlet, Dost Yayınevi, Ankara,1997, s.14.

³⁶Erözden, a.g.k., s.15.

³⁷Erözden,a.g.k., s.15.

kısının aynı metinleri okumasına ve bireylerin birbirleriyle özdeşleşmelerini sağlayan tek dil yoluyla ulusal bilinç üzerinde hissedildi. Anderson, "yeni toplumları hayal edilebilir yapan şeyin, iletişim teknolojisi ve dil çeşitliliğinin nasıl gelişeceği, üretim sistemi ile üretim ilişkileri arasındaki yarı bilinçli, fakat patlayıcı etkileşim olduğu"³⁸ sonucuna varmıştır.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışındaki ikinci aşama "anavatan" düşüncesinin belirmesidir. Anavatan düşüncesinin ortaya çıkışındaki temel etken uzun bir süre boyunca "bir idari birim olarak var olma" etkenidir.³⁹ Anderson bu idari birimlerin anavatana dönüşme sürecini koloni toplumlarının elit kesimlerinden birini oluşturan idari personelin bilinç düzeyindeki bir gelişmeye bağlı olarak tarif eder.

Milliyetçiliğin oluşumundaki üçüncü aşama, eşanlılık düşüncesi ve kapitalist yayıncılığın bir araya gelmesiyle gerçekleşen düşünsel atılımın kiteselleşmesidir. Söz konusu iki olgunun birlikteliğinin ortaya çıkardığı düşünsel gelişim sonucunda, eski çağlardaki köy, şehir vb. somut topluluklardan çok daha geniş ölçekteki topluluklar da, hayali düzlemde kalmak şartıyla, bir bütün olarak kavranırlar.⁴⁰

Gellner'a göre milliyetçilik, öncelikle, doğal olmayan, birtakım "çağdaş ve yakın tarihte ortaya çıkmış toplumsal koşullar" tarafından belirlenen bir akımdır.⁴¹ Geleneksel toplumlarda kültürel dokunun önemli bir yeri yoktur. Modern toplumlarda ise bireylerarası ilişkiler yoğun düzeyde bir iletişim gerektirdiğinden, bu toplumlarda kültür oldukça önemli bir yer tutmakta ve kültürün edinilebilmesi için "aynı dili konuşuyor olma" olgusu zorunlu bir nitelik haline gelmektedir. Modern toplumlarda, eşit haklara sahip bir vatandaş olabilmek için, değerlerin aktarıldığı araç olan dili bilmek gereklidir ve bunun gerçekleşmesi yani kişiye bu değerlerin kazandırılması

---

³⁸Llobera, a.g.k., s.112.

³⁹Anderson, a.g.k., s.52.

⁴⁰Anderson, a.g.k., s.24.

⁴¹Erözden, a.g.k., s.20.

yaygın bir eğitim sistemiyle verilebilir. Milli yapıların oluşumunda eğitim kurumları yaratmanın yetersizliğini fark eden Gellner kültürel değişimin itici gücü olarak ekonomik gelişmeyi de ele alır. Gellner, milliyetçiliğin gelişmesini tetikleyen unsurun, sanayi kapitalizminin gelişimi, kısmen de bunun yarattığı eşitsizlik olduğunu ileri sürmektedir⁴² ve milliyetçilik bütünüyle kapitalist dinamiklerle beslenen modern devletin ürettiği ve yukarıdan aşağıya empoze ettiği bir kültürdür.⁴³ Yani Gellner milliyetçiliği üreten şeyin devlet olduğu düşüncesine vurgu yapmaktadır.

Gellner, kuramında, milliyetçiliğin köklerinin yeni sanayi düzeninde olduğunun ve siyasi birimler kültürel sınırlarla tanımlanmadığı için, bu dönemden-tarım toplumundan- önce hiçbir unsurun milliyetçiliğe denk düşmeyeceğinin altını çizmiştir.

Gellner'in yapmış olduğu tüm bu açıklamalardan şu sonuca varabiliriz; Gellner'in kuramı, Batı Avrupa'da sanayileşmeden önce de var olan ve Gellner'in söyledikleriyle hiç örtüşmeyen milliyetçi gelişmeleri açıklayamamıştır.

Milliyetçilik sadece kapitalizmle açıklanamaz, sınai kapitalizm Batı Avrupa'da, milli kimlikler halihazırda oluşmuşken görünmüştür. Sanayileşme milliyetçi süreçleri hızlandırabilir ancak onları doğurmaz. Belki de sanayileşmenin bu kadar vurgulanmasının nedeni ya Orta Çağ milli mirasının görmezden gelinmesi ya da milletin modern tanımlarının benimsenmiş olmasıdır.⁴⁴

Çatışma kuramları kümesi içinde yer alan araştırmacılar da, toplumsal dönüşüm çerçevesinde modernleşme olgusunu temel alırlar. Ancak, ayrıldıkları nokta, milliyetçiliğin ortaya çıkışındaki ana unsuru, sadece modernleşme olgusuna ve onun beraberinde ortaya çıkan birtakım gelişmelere bağlamamalarıdır.

---

⁴²Llobera, a.g.k., s.104.

⁴³Öğün, S. S., "Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşümü", Türkiye Günlüğü, sayı.50, (Mart-Nisan), Ankara, 1998, s.18.

⁴⁴Llobera, a.g.k., s.113.

Çatışma kuramı çerçevesinde incelenecek ilk araştırmacı Michael Mann'dır. Mann, sanayi toplumunun ortaya çıkışının milliyetçiliğin tarih sahnesinde yerini almasından çok sonra gerçekleştiği saptamasıyla araştırmasını yönlendirir.⁴⁵ Mann'a göre, milliyetçiliğin ortaya çıkışında iki etken vardır. Etkenlerden birincisi ticaret kapitalizminin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan sınıf bilincidir. Bu bilincin toplumda yayılmasında okuma yazma oranının artmasını sağlayan ve buna bağlı olarak, evrenselci ve modernleşmeci akımların toplumsal katmanlar arasında dolaşımı sağlayan, kilise, silahlı kuvvetler, idari teşkilat, ticaret, üniversiteler, edebiyat eserleri, basın ve fikir kulüpleri gibi bir takım kurum ve araçların temel etken olduğunu ileri sürmektedir. Yine bunun yanında Avrupa'daki mevcut devlet yapıları arasındaki artan rekabet ve hasımlık, bu devletin çıkarlarını savunan bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁴⁶

Çatışma kuramı içinde incelenecek bir diğer araştırmacı ise Smith'dir. Smith kuramının unsurlarını ortaya koyarken modern/geleneksel çatışması eksenli bir açıklama sunar ve milliyetçiliğin doğuşunu modern devletin geliştirdiği yeni değerlere karşı oluşturulan tepkide görür.⁴⁷ Smith kuramını aydınlanma dönemiyle ortaya çıkan "bilim devleti"ni veri olarak geliştirmiştir. Bilim devleti, sınırları içindeki nüfusu idari amaçları doğrultusunda, bilimsel ve teknik yöntemleri kullanarak türdeş hale getirir. Bilim devletinin bu tavrına karşılık gelenekçiler olarak adlandırılan grup, bilim devleti yapılanmasını ve getirdiği değerleri reddeder. İçselleştiriciler olarak adlandırılan grup ise, bilim devletinin getirdiği tüm yeniliklere sahip çıkar. Reformist olarak adlandırılan grup ise, bu iki grup arasında bir denge kurmaya çalışır. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı ise, içselleştiricilerin, reformistlerin düşüncesini benimsemeye başlamasıyla mümkündür. İçselleştiriciler bilim devletinin kendi içindeki nüfusu türdeş hale getirme amacına yöneldiğini anladıklarında, hayal kırıklığıyla beraber evrenselci hedeflerinden vazgeçmeye başlarlar ve reformistlerle bütünleşirler.

---

⁴⁵Erözden, a.g.k., s.20.

⁴⁶Erözden, a.g.k., s.20.

⁴⁷Erözden, a.g.k., s.22.

Toplumsal tarih yaklaşımını kullanarak milliyetçiliğe bir tanım getiren Eric Hobsbawm'dır. Hobsbawm, milliyetçiliği, Gellner'e atıfla, devletle milletin örtüşmesini gerekli gören bir siyasi ilke olarak tanımlar.⁴⁸ Ancak Hobsbawm, Gellner'den farklı olarak, milliyetçiliğin, milliyetçilik konusunda fikir üreten ya da politikalar oluşturan önderlerin ortaya koyduğu eserlerin değil, toplumun ortalamasını temsil eden sıradan bireylerin duygu ve düşüncelerinin incelenmesiyle kavranabileceğini savunur.⁴⁹ Böylelikle, milliyetçilik akımının nasıl olup da geniş kitleleri kapsar hale dönüştüğünü anlamak mümkün olacaktır.

Burada da görüldüğü gibi, milliyetçilik her olayda farklı bir yaklaşıma sahiptir. Etnik modelde kimliğin kaynağı "özgül tarih"ken, toprak birliğine dayanan modelde kimliğin kaynağı "siyasal kültür"dür. Etnik modelde, benzersiz toplumsal bir geçmişi vurgulamak için tarih yeniden yazılır, bu yapılırken de geçmişin siyasal anılarına başvurulur ve milliyetçi bir siyasal hareketin, kültür ve tarih araştırmaları yoluyla bilinç kazandırılarak zemini hazırlanır. Burada tarih, milliyetçiliğin temel dayanağı olarak işlev görmektedir.⁵⁰

Hobsbawm, XIX. yüzyılın başından itibaren ulus düşüncesinin ve milliyetçilik akımının gelişimini, kronolojik bir biçimde inceler.

Milliyetçilik, ilk ortaya çıkış safhası, yani XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl başlarında, devrimci ve ilerici bir siyasal akımdır. Milliyetçilik akımına bağlı olarak şekillenen "millet" kavramı da, "devlet" ve "halk" kavramlarıyla eşanlamlı olarak düşünölmeye başlanmıştır.⁵¹ Bu çerçeve de, hangi toplumların "millet" sayılması gerektiği üç ölçüte göre belirlenmektedir. İlk olarak, ya halen var olan, ya da yakın bir

---

⁴⁸Hobsbawm, E., Milletler ve Milliyetçilik, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.19.

⁴⁹Hobsbawm, a.g.k., ss.21-22.

⁵⁰Durgun, Ş., "Türkiye'de Milliyetçiliğin Algılanış Sorunları" KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 1 (Bahar 2006), ss. 9-11.

⁵¹Hobsbawm, a.g.k., s.186.

geçmişe kadar uzun bir süre var olmuş bir devletle tarihi bağı olması; ikinci olarak, uzun bir süreçte oluşmuş, yazılı kültür birikimi ve yönetim geleneği bulunan bir seçkinler zümresine sahip olması; son olarak da, fetih yeteneğini kanıtlamış olması gerekmektedir.

İkinci safhada, XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, milliyetçilik bütünleştirici niteliğini yitirerek, dışlayıcı ve parçalayıcı bir akım haline gelir. Bu aşamada, devlet ya da siyasi yapı yerine dil ve etnik köken unsurları, milliyetçilik akımının başlıca referans kaynakları haline dönüşmüşlerdir.⁵² Milliyetçiliğin bu değişiminde, modernleşme sürecinin hızlanması ve bunun sonucu kendini tehdit altında hissedenden geleneksel grupların, modernleşme sürecine gösterdikleri tepkiyi milliyetçilik düşüncesi etrafında dile getirmesi ve sanayileşme sonucunda kente göç eden kırsal nüfusun bu çerçevede dile getirilen tutucu değerlere bağlanması etken olarak gösterilebilir.

Milliyetçilik son olarak 1920'den sonra bir kez daha içerik değiştirmiş ve antifaşist bir anlam yüklenerek yeniden sol kesime yakın bir siyasi akım haline dönüşmüştür.⁵³ Bu dönüşümdeki önemli etken, soldaki siyasi partilerin sosyal değişimi başlatmak için faşizmi yenilgiye uğratmayı zorunlu bir koşul olarak ortaya koymaları sonucunda işçi sınıfının antifaşist milliyetçiliği savunan entelektüel kesimlerle yakınlaşmasıdır.

Konuya toplumsal açıdan yaklaşan ve milliyetçiliği bir siyasi akım, milleti de toplumsal bölünmüşlükleri aşmak için bu akımın icat ettiği bir kavram olarak gören⁵⁴ Hobsbawm'a göre, günümüzdeki milliyetçilik tamamen akıldışı bir olgu haline dönüşmüştür. Bunun nedeni milliyetçilik yeniden doğa değiştirmiş, XIX. ve XX. yüzyıl

---

⁵²Hobsbawm, a.g.k., s.132.

⁵³Hobsbawm, a.g.k., s.186.

⁵⁴Erözden, a.g.k., s.31.

başlarında edinmiş olduğu ilerici özelliklerini yitirmiş olmasıdır. Durgun, bu durumu makalesinde şöyle açıklamaktadır:⁵⁵

“Modern bir ideoloji olarak milliyetçilik akımı, milli bir bilincin ve ulusal bir bütünlüğü sağlamanın aracı olarak tarihsel olaylara sıklıkla göndermelerde bulunmak durumundadır. Bunun için gerektiğinde bir özgüven yaratmak ve geleceği programlayabilmek için tarih siyasal yönden yeniden okumaya tabi tutulur, hatta bir anlamda yeniden kurgulanır. Diğer bir ifadeyle, her ülke koşullarına göre yapay bir geçmiş yaratabilmekte ve bu geçmiş, milli geçmiş olarak adlandırılabilir. “Milli geçmiş” ise bolca hayal ürünü gerektirebilmektedir... vatandaşlık bağının yanı sıra belli bir vatan toprağında kök salmışlığı vurgulamak, aynı zamanda tarihten gelen kültürel birlik iddiasını temellendirebilmek için tarihin ve geleneğin yeniden keşfi hatta icadını gerektirmektedir.”

Çağdaş milliyetçiliklerin bazı ortak unsurları ve konuları bu tanımlamaların çerçevesi içinde ortaya çıkarılabilir. Doktrin, siyaset, tarih ve sosyoloji alanlarında ifadesini bulan milliyetçilikler, tüm bu çeşitliliğine rağmen ortak bir temel üzerine oturmaktadır. Bu temel de şu esaslar üzerinde toplanabilir: egemenlik, birlik, tarihe bağlılık ve evrensellik iddiası.

Milliyetçiliğe yönelik tüm bu tanımlamalardan sonra bu kavramın Batı Avrupa’da ortaya çıktığı ve gelişiminde yapısal etkenler (kapitalizm, devlet, sınıf, sivil toplum, kilise) ve ideolojik etkenlerin rol aldığı kaçınılmaz bir gerçektir.

Modernlik uzmanlarının çoğunluğu, ulusal duyguların Orta Çağ’da gelişmiş olmayacağı görüşünü paylaşıyor, Orta Çağ uzmanı tarihçiler genellikle, milliyetçiliğin münhasıran modern bir olgu olduğuna ilişkin düşünce birliğinden ayrılır. Flemenk kültür tarihçisi Huizinga, milliyetçilik ve yurtseverlik sözcükleriyle temsil edilen

---

⁵⁵Durgun, a.g.m., s.11.

duygusal tavrın, daha az belirgin olsa da Orta Çağ'da da var olduğundan bahsetmektedir.⁵⁶

Kapitalizmin milliyetçilikle ilişkisine daha önce değinildiği için, milliyetçilik kavramının gelişimine etki etmiş olan diğer yapısal nedenlere de yer vermenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Polonya'nın bağımsızlık kahramanlarından Josef Pilsudski, milleti oluşturan etkenin devlet olduğunu ve milletin devleti oluşturmayacağını, söyleyerek kestirme bir hükümde bulunmuştur. Bu durum millet - devlet çiftinin hangi ögesinin daha önce var olduğu sorusunun altını çizmektedir.

Milliyetçi temelde devletlerin oluşumuna yönelik iki yöntem ortaya çıkar: ulustan devlete geçiş ya da devletten ulusa geçiş. Durgun, makalesinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır:⁵⁷

“ İlk tez, bir ulusun bağımsız bir devlet olma mücadelesini haklılaştırırken; ikincisi devletin bir ulusa dönüşme teşebbüsünü haklılaştırmaktadır. İlk durumda devletin varlığı öncesinde ulus oluşmakta; ikincisinde ise devlet bilinçli olarak vatandaşlarını özel bir yurttaşlık modeline göre eritmeye çalışarak ve sistematik milliyetçi programlar izleyerek, ulus-devleti meydana getirme arayışında bulunmaktadır... Çünkü devletin veya yöneticilerin hayati rol oynamadıkları hiçbir ulus yoktur...İsrail devlet olmaya başlayan bir ulus için iyi bir örnek teşkil ederken, bazı nitelikleri ile Polonya ve Almanya uygulamaları da bu kategoriye düşmektedir. İkinci duruma örnek olarak Fransa gösterilebilir. Fransa' da bir devletin sistematik bir biçimde ulusu oluşturmasına örnek gösterilmektedir.”

---

⁵⁶Llobera, a.g.k., s.94.

⁵⁷Durgun, a.g.m., ss.8-9.

Orta Çağ'da devlet ve millet genellikle birlikte yürür ve birbirinden beslenirdi. Bu cümlede anlamamız gereken iki önemli unsur var: Birincisi, devlet mücadelesi ya da rekabeti, bazı devletler ortadan kalkarken, bazılarının birleşerek büyüdüğü anlamına gelir. İkincisi, etnik-millî kimliklerin ortada işi kolaylaştıracak bir devlet olmasa bile dışarıdan gelen baskıların bir sonucu olarak gelişmesidir.

Fransa örneği, devlete öncelik veren anlayışı destekler niteliktedir. Monarşi yanlısı bir marş ‘Fransa’yı krallar yarattı’ der.⁵⁸ Batı Frankların varisi olan hükümdarlar, Karolenj İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından, bunun temelleri üzerinde imparatorluklarını pekiştirdiler. IX. ve X. yüzyıllarda iktidarın kraldan derebeyine devredilmesi olan feodalite, krallık kurumlarının zayıflığının zorunlu bir sonucu gibi ortaya çıkar. Feodalite, İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da kralın feodal piramidin üstünde saltanatını devam ettirdiği, devlet öncesi bir temel çatı sağladı.⁵⁹

Modern devlet fikri, XIII. yüzyılda şekillenmeye başlayıp XVII. yüzyılda merkezileşerek temel oluşumunu tamamlamıştır. Orta Çağ'da devlet, genelde eşit olmayan ortakların yer aldığı (Lord ve vasa) kişiler arasında bir birlikti.⁶⁰ Modern devletin Orta Çağ veya feodal düzenden farklı olduğu çok nettir.

Modern devletin ortaya çıkışındaki aşamalardan birisi, feodal sadakat bağlarının çözümlenerek kurumlara yönelik siyasi itaat bağının yerleşmesidir.⁶¹ Burada feodal sadakat bağlarının nasıl çözüldüğünü kısaca hatırlamakta yarar var: Batı'daki Roma İmparatorluğu, göçebe akınlarına karşı bir bariyer oluşturan askeri savunma hatları özellikle üçüncü yüzyıldan beri akınlarla geçen genellikle Germen kökenli halkların istilalarına ve yerleşmelerine dayanamadı. İmparatorluk uygarlığın çöküşüne ve Hıristiyanlığın yayılmasına hizmet eden kültürel ve ahlaki değerlerdeki genel krizi

---

⁵⁸Santamaria, a.g.m., s.21.

⁵⁹Santamaria, a.g.m., s.21.

⁶⁰Llobera, a.g.k., s.116.

⁶¹Erözden, a.g.k., s.47.

atlatmayı başaramadı. Onun yerine iki yeni güç ortaya çıktı. Bunlardan birincisi Kilisenin gücüydü. İkinci güç ise krallıkla temsil ediliyordu. Bu krallıklar, önceki Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde, kral unvanı taşıyan ve yönetici bir hanedan kuran liderin otoritesi altında oraya yeni yerleştirilen halklar ile önceki yerleşik halklar arasındaki kaynaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktı. İtalya'daki Ostrogotlar'ın ve Lombardlar'ın, İspanya'daki Vizigotlar'ın, Galya'daki Franklar'ın krallığı böyleydi.⁶²

Böylece, Avrupa'nın ikili amaca dayanan örüntüsü belirginleşti. İlki, toplumsal olan Hıristiyanlık aleminin kendisi, ikincisi ise, hem dışarıdan getirilmiş etnik geleneklerin hem de daha eski yerel ve çok kültürlü geleneklerin üzerine kurulan krallıklardı. İşte bu ikincisi Avrupalı millet-devletleri işaret ediyordu.⁶³

Milli monarşi taslakları, hem Papa'ya karşı hem de İmparatorluk'a karşı, bağımsızlaşmak ve dünyevi otoritelerini kabul ettirmek için mücadele etmişlerdir. Bu çift yönlü mücadelede, iki önemli düşünsel dönüşüm gerçekleştirmişlerdir. Birinci dönüşüm Kilise düşüncesindeki ‘‘corpus mysticum*’’ kavramının dünyevi bir içeriğe kavuşturulması, ikincisi ise, evrensellik iddiasındaki İmparatorluk'a karşı kralın kendi krallığı içinde imparator olduğu düşüncesinin yerleştirilmesidir.⁶⁴ Bir kavramsal bütün olarak ortaya konan Kilise'ye karşı, milli monarşi taslakları da aynı nitelikte bir kavramsal bütün olarak ileri sürülmeye başlanmıştır. XII. ve XIII. yüzyıldan itibaren çeşitli İngiliz, Fransız, İspanyol hukukçular da, kralların kendi krallıkları içinde İmparator'dan tamamen bağımsız olduğunu savunmaya başlarlar.⁶⁵ Milli monarşilerin kiliseye, feodal güçlere ve İmparatorluk'a karşı verdikleri mücadele sonucunda vatan kavramında da bir değişim meydana gelecek ve bu değişim krallığın bütünü vurgulayan ‘‘corpus mysticum’’içine dahil edilip bir taraftan kutsallık ifade ederken

---

⁶²Le Goff, G., ‘‘Orta Çağ'da Batı Avrupa’’ Doğu Batı Dergisi, (Çev. Nilüfer Uluç), Sayı.33, (Ağustos-Eylül-Ekim), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s.41.

⁶³Goff, a.g.m., s.41.

*Geçmişteki ve gelecekteki tüm inananları kapsayan ruhani vücut.

⁶⁴Ayrıntılı bilgi için bkz. Ozan Erözden, Ulus-Devlet, ss.46-60.

⁶⁵Erözden, a.g.k., ss.49-50.

diğer taraftan da siyasi bir içerik kazanacaktır.⁶⁶ Böylelikle vatan, siyasi iktidarın uygulandığı bir alan olarak içerik değiştirirken, kralın uyrukları olan bireylerden de vatan adına bazı fedakarlıklar yapılması istenmeye başlanacaktır.

Yukarıda tanımlanan bu düşünsel evrim, modern devletin ortaya çıkışı aşamasında önemli bir gelişmeyi işaret etmektedir.

Kısaca milliyetçilik ve yurtseverlik sözcükleri ile ifade edilen duygular, modern zamanlardakinden daha az etkili olsalar da, Orta Çağ'da da mevcuttular. Hobsbawm, Gellner ve onlar gibi düşünen diğer yazarların "milliyetçiliğin icat edilmiş olduğu düşüncesi" Orta Çağ incelendiğinde askıda kalmaktadır. Carlton Hayes, "Orta Çağ Avrupa'sına ait tarihi kayıtlardan, çok sayıda milli gurur, milli rekabet ve milli vatanseverlik örnekleri zikredilebilir."⁶⁷ derken bu dönemdeki milliyetçiliğin varlığına atıfta bulunmaktadır. Orta Çağ'dan XVIII. yüzyıla, milliyetçilik ilkesi devletin varlığını meşrulaştırmaya yarayan diğer bağlar arasındadır. Milliyetçiliğin devletin en güçlü dayanağı haline gelmesi Fransız Devrimi'nden sonradır.⁶⁸

Milliyetçilik bugün kullanıldığı anlamda olmasa da Orta Çağ'da mevcuttu. Modern milliyetçiliğin ortaya çıkışında etkili olan akımlar ise, XVII. yüzyılda İngiltere'de Püriten Devrim, Fransız İhtilali ve Napolyon İmparatorluğu'na bir tepki olarak Almanya'da gelişen milliyetçilik anlayışıdır diyebiliriz.⁶⁹ Hayes bu durumu şöyle değerlendiriyor: "Yeni popüler milliyetçiliğin yolunu İngiltere açtı. Amerika Devrimi onun Yeni Dünya'daki İngiliz sömürgecileri arasındaki zuhurunu işaretleyecek; Fransız Devrimi ise onu yarı-dini bir taassupla Avrupa kıtasına sokacaktı."⁷⁰

---

⁶⁶Erözden, a.g.k., s.51.

⁶⁷Hayes, C., Milliyetçilik: Bir Din, (Çev. Murat Çiftkaya), İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.50.

⁶⁸Llobera, a.g.k., s.129.

⁶⁹Oba, A.E., Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi, İstanbul, 1994, ss.26-30.

⁷⁰Hayes, a.g.k., s.68.

II. MODERN MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ETKEN OLAN SİYASAL HAREKETLER

2.1.Püriten Devrim

Bugün bildiğimiz şekliyle modern milliyetçiliğe ilk beşikliği İngiltere yapmıştır diyebiliriz. XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın başlarında, milli vatanseverlik bir Fransa'ya, İspanya'ya veya Almanya'ya göre çok daha fazla gelişmişti.

Orta Çağ İngiliz monarhları İngiliz olduğu kadar Fransızdı da ve Fransa üzerinde hakimiyetlerini kullanmak için uzun bir süre çaba sarfetmişler fakat Yüzyıl Savaşları'nın yenilgisi, onların hakimiyetlerini Britanya ile sınırlayarak İngiltere'ye gerçek anlamda milli bir monarşi kazandırmıştı.⁷¹

XVII. yüzyılda, İngiltere uzun süren bir iç savaşla hırpalandı. Martin Luther'in ileri sürdüğü Protestanlık, Katolik Kilisesi'nin Hıristiyanlığa dair uyguladığı birçok akıl dışı uygulamaya karşı çıkmış ve bunları değiştirmek için dinde reform önerisinde bulunmuştur. Luther, Katolik düşüncesinin ekonomik alanda faizi yasaklamasına karşılık, faizi caiz görmesi ve teşvik etmesi Protestanlığın hızla yayılmasına sebep olmuştur.⁷² İngiltere'de bir Calvinist olan William Tyndale'in öncülüğünde, Püritenizm kurulmuştur. Püritenizm akımı "Eski Ahit"i düşüncenin temeline koyarak şeklen de olsa İncil'e bağlılığını dile getiren Lutherci Protestanlardan ayrılıyorlardı.⁷³ Stuart krallarının uyguladığı mutlakiyetçi monarşiye, parlamenter hükümet taraftarları ve Anglikan Kilisesi'nin piskoposluk örgütüne ve "Reformu reforma tabi tutmak" isteyen Püritenler karşı çıkıyordu.⁷⁴ Bu mücadele sırasında bir kral öldürüldü; bir diğeri ise sürgüne gönderildi. Ancak bu çatışmanın iki tarafı da oldukça İngiliz vatanseverliğiyle

---

⁷¹Hayes, a.g.k., s.65.

⁷²<http://www.qafqaz.19.forumer.com>. (06.09.2007)

⁷³<http://www.aygazete.com>.(06.09.2007)

⁷⁴Hayes, a.g.k., s.65.

doluydu. İngiltere’de, kralla parlamento arasında ortaya çıkan çatışma, yüzyılın sonuna doğru parlamento lehine duruldu. Bundan sonra kral artık göstermelik bir karakter niteliği taşıyordu. Fakat bu durum ne İngiliz vatanseverliğini azalttı ne de İngiliz milliyetçiliğinin ilerleyişini durdurdu. Krala duyulan sadakat, milli devlete duyulan sadakate dönüştü.

İngiltere’de XVII. yüzyılda, ilimde, siyasette, ticarete, düşünce alanında bir ilerleme kaydedilirken, Hümanizm ve Calvenist ahlaka dayalı yeni bir devir açılmış, bu şekilde ortaya çıkan liberal milliyetçilik aynı zamanda orta ticaret sınıfının da ortaya çıkmasına etken olmuştur.⁷⁵ İlk başlarda dini bir içeriğe yakın bir özellikte olan bu milliyetçilik, XVIII. ve XIX. yüzyılda laikleşerek, hürriyet ve kişisel haklar gibi kavramları dünyaya yaymıştır.

1.2.Fransız Devrimi

Milliyetçilik konusundaki herhangi bir çalışma, zımmen, Fransız devriminin milliyetçiliğın ortaya çıkışındaki en önemli etken değilse de, en önemli etkenlerden biri olduğu fikrinden hareket eder. Krallık toplumu anlayışı içinde, kral ile orta tabakanın üst kesimlerinin aralarındaki ittifakla ulus yavaş yavaş kendi kendinin bilincine varır ve bir süre sonra krala karşı koyar, 1789 ile 1791 arasında ulus kralın ‘’ortağı’’ olarak çıkacaktır karşımıza.

Fransız Devrimi, modern milliyetçiliğın tarihinde önemli bir işaret taşıdır. Devrim, bir anda oluşup ve gerçekleşmedi, devrimin önünü, Batı Avrupa’da bir buçuk asır önce gelişen iki entelektüel gelişme açtı. Bu gelişmelerden biri Aydınlanma, diğeri ise Pietizm’di.⁷⁶

---

⁷⁵Oba, a.g.k., s.26.

⁷⁶Hayes, a.g.k., s.69.

Aydınlanma, özellikle Hristiyanlığa karşı akılcı bir yaklaşım getirdi. Bu akılcı yaklaşımla Hristiyanlığın eleştirilmesinde önemli olan gelişmeler çağdaş bilimler ve tabiat bilimlerindeki gelişmelerdi. Kainat tabiat kanununa göre işleyen bir makine olarak görülmeye başlandı ve bu durumda tabiat üstü bir dine gerek olup olmadığı tartışılmaya başlandı. Bu görüşü ilk zamanlar bir İngiliz soylusu olan Baron Herbert savundu. Herbert'i, Thomas Hobbes izledi.⁷⁷ İngilizler, bu tabiat dinine "Deizm" adını verdiler ve Deizm kısa bir süre sonra Batı Avrupa'ya ihraç edildi ve özellikle kendine Fransa'da Voltaire gibi bir savunucu bularak üst ve orta sınıfları etkiledi.

Deist Aydınlanma, Batı Hristiyan dünyasında hoşgörü ve reformcu ruhun gelişmesine katkıda bulundu.⁷⁸

Aydınlanmacıların görüşü şu doğrultuydu; vatanseverlik asil bir fazilettir, onun asıl hedefi kişinin ülkesi ve devletidir ve meyveleri de hürriyet sevgisi ve yönetimdeki baskıdan nefret duygusudur. Burada bahsedilen vatanseverlik Romalıların ya da Yunanlıların vatanseverliğinden farklıdır. Burada bahsedilen şehir ya da imparatorluk sevgisi değil, milli vatanseverliktir.

Pietizm, dindeki duygu ve şevke; bireyin günahkarlıktan ermişliğe dönüştürülmesine ve bu yüzden din adamları ile onların dışında kalan insanlar arasındaki ayrımın kalkmasına önem veriyordu. Pietizm, dar anlamda dini bir meseleydi fakat daha sonra milliyetçiliğin gelişimi için ortam hazırladı. Duyguya, farklılığa, bireyselliğe ve popüler okul eğitimine önem vermesi, milliyetçiliğe de uygulanabilirdi ve XVII. yüzyılın pietistleri bunu yaptılar.⁷⁹

Fransız Devrimi olmadan on bir yıl önce ölen Rousseau, " bir halkın dehasını karakterini, beğenilerini ve adetlerini biçimlendiren ve hararetle bir ülke aşkını ilham

---

⁷⁷Hayes, a.g.k., s.70.

⁷⁸Hayes, a.g.k., s.71.

⁷⁹Hayes, a.g.k., ss.74-76.

eden, milli kurumlardır’’⁸⁰ diyordu. Rousseau’nun düşünceleri Devrim’in önderleri ve gidişatı üzerinde büyük etki yarattı. Bunların en önemlisi de milliyetçilikti.

Fransız Devrimi XVIII. yüzyılda ortaya çıkan düşüncelerin bir ürünü değildi. Bu Devrim’in fikri alt yapısını XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yaşamış bir çok aydın ve filozof oluşturmuştur. Bunlardan bazıları Thomas Morus, Machivelli, Montesquieu, Locke, Rousseau, Auguste Comte⁸¹ dur.

Aydınlanma döneminin getirdiği akılcı yaklaşımın değiştirdiği düşünce sistemi, yukarıda adı geçen aydın ve filozofların salık verdiği düşünceler, Fransa’da sınıfsal bir ayrımın olması, ekonomik gücü elinde bulunduran sınıfın yönetime katılamaması gibi durumlar ülke içinde mevcutken, devlet maliyesinin iflasın eşiğine gelmesi üzerine, soylular harekete geçerek çözüm düşünmüşlerdir. Tüm toprak mülkiyeti olanlardan da vergi alınması söz konusu olunca bunu kabul etmek istemeyen soylular 1614’ten beri kapalı olan parlamentonun açılmasını kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁸²

1789’un Haziran ve Temmuz aylarında, Abbe Sieyes’in dört kez basılan ‘‘Üçüncü Sınıf Nedir?’’ adlı kitabı devrim öncesi dönemde oldukça etkili olmuştur. Kitabın ana fikri, Fransa halkının -Üçüncü Sınıf- hak ettiği konuma -Fransa Milleti- gelmesi için zamanın geldiğiydi.⁸³ Bu dönemde Sieyes’in amacı, milletin Orta Çağ’da asiller tarafından gasp edilen haklarıydı. Aristokrasi aracılığıyla ellerinden alınan özgürlüklerinin, Fransız halkına geri verilmesi gerektiğini ve aristokrasinin Fransız Milleti’nin sırtında işe yaramaz bir kambur olarak yorumluyordu. Sieyes’in millet tanımında, ortak yasa altında yaşayan insanlar ve aynı hukuki sistemle temsil edilme temel alınmıştır. Sieyes siyasi bir millet tanımı önerirken, etnik ya da dilsel unsurlar tanımında rol almamıştır. Sieyes’e göre millet, otoritenin ve bütün hakların kaynağıydı ve

---

⁸⁰Hayes, a.g.k., s.76.

⁸¹Göze, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 9. b., İstanbul, 2000, ss.542-543.

⁸²Armaoğlu, F., 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.35.

⁸³Llobera, a.g.k., s.198.

millet tüm toplumsal olaylardan ve kurumlardan önce vardı. Bu nedenle milletin sınırsız bir güce sahip olduğunu ve herhangi bir anlaşma ile sınırlanmayacağını ifade ediyordu.⁸⁴

Üçüncü sınıfın çoğunluğunu oluşturan avukat, doktor ve bürokratlar, Fransız toplumunun büyük bir çoğunluğunun siyasi örgütlenmesine katkıda bulundu ve güç ve iktidarlarını korumak için her bir sınıfın ayrı ayrı oy verdiği eski sistemin uygulanmasına asillere karşı savaştı.

1789 Mayısında, soylular, din adamları ve halkın oluşturduğu üç sınıfın parlamentosu açılarak devrimin ilk adımı atılmış oldu. Sınıflar Meclisi'nin en önemli noktası, oylama süreciydi. Kral her bir sınıfın ayrı ayrı oy kullanmasını söylerken temelde demokratik olmayan bu sisteme Üçüncü Sınıf karşı çıkarak aristokrasiye karşı savaş açtılar ve kendilerini Ulusal Meclis'in kurucuları ilan ederek aristokrasiyi bertaraf ettiler.⁸⁵ Geçmişte Kral'ın sözleriyle "Millet Benim" yerine, Haziran 1789'da Sieyes liderliğinde üçüncü sınıf, "Millet Üçüncülerdir" açıklamasını yaptı.⁸⁶

Kral'ın kuvvetleri bu meclisi dağıttı ve bunun üzerine 14 Temmuz'da Bastille Hapishanesi'nin basılması ile ihtilal patlak verdi.⁸⁷ Bundan sonra kurucu meclis "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" ni yayınladı. Bu bildiriyle birlikte, ulusal birlik fikri daha belirgin bir hal aldı. Bildirge'nin üçüncü maddesinde şular yazıyordu: "Tüm hakimiyet ilkesi esas olarak millettir, hiçbir kurum ya da kişi doğrudan millettten alınmamış bir yetkiyi kullanamaz."⁸⁸ 1791 Anayasası "İktidarın esasen millettten kaynaklandığı" düşüncesini teyit eder. 1789 sürecinde bir milliyetçi tesviye süreci izlenmiştir. Sınıf ayrıcalıkları, yargıçlığın babadan oğula geçmesi, üniversite

---

⁸⁴Llobera, a.g.k., ss.198-200.

⁸⁵Llobera, a.g.k., s.201.

⁸⁶Llobera, a.g.k., s.201.

⁸⁷Fındıkoğlu, Z.F., Fransız İhtilali ve Tanzimat, İstanbul, 1943, s.62.

⁸⁸Hayes, a.g.k., s.79.

korporasyonları ve localar kaldırıldı.⁸⁹ Bir süre sonra sadece ulusal dil değil, ulusal eğitim, ulusal ordu olacak ama söylemde bir değişiklik oluşacaktı. Bu değişiklik Kralla özdeşleşmiş sözlerin içerik değiştirmesidir. Yani ‘Kral’a ihanet’ kavramı yerini, ‘vatana, millete, özgürlüğe, insanlığa’ ihanete dönüştürecekti.⁹⁰ Kraliyete ait olan her şey ulusallaştı, Kilise laikleşti, rahip ve piskoposlar devlet görevlileri tarafından seçilmeye başlandı. Katolik Kilisesi’nin devlete bağlanmasıyla beraber, yeni Fransız milliyetçiliği dininin de yaratılması için yapılan bir girişim göze çarpmaktadır. Dahası milli eşitliği ve birliği sağlamak için eyalet sınırları kaldırıldı; yerine tek tip idari bölgeler konuldu.⁹¹

Geleneksel düzenin ortadan kalkmasıyla beraber milliyetçilik, yeni bir otorite için temel teşkil ederken aynı zaman da toplumsal sınıfların birleşmesi için bütünleştirici bir rol oynadı. Fransız devrimcileri toplumsal sınıfların birleşmesi ve millet karakterine tam olarak dönüşmesi için bir yığın sembol kullandılar. Yurtsever sunaklar, devrimci törenler, La Marseillaise* gibi marşlar, azizler kültü, roma asaları, hürriyet ağaçları gibi milliyetçiliğin devrimci ilerleyişine yarı-dini alemler eşlik etti.⁹² Tüm bunlar geçmişten köklü bir kopuşu ifade ediyordu.

1789 Devrimi’yle birlikte, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı kavramı ortaya çıktı. Bu kavram ilk algılanış şekliyle, her milletin ne şekilde yönetileceğine özgürce karar verebilme yeteneğine sahip olabilmesini ifade etmektedir.⁹³ Avingon papalık topraklarında yaşayan bir grup insan, Fransa’ya ilhak edilmek için Millet Meclisi’ne talepte bulundu ve papalığın ısrarla karşı çıkmasına rağmen Millet Meclisi şehre Fransız

---

⁸⁹Hayes, a.g.k., s.79.

⁹⁰Llobera, a.g.k., s.202.

⁹¹Hayes, a.g.k., s.79.

*Fransız ulusal marşı.

⁹²Hayes,a.g.k., s.83. Llobera, a.g.k., s.202.

⁹³Erözden, a.g.k., s.100.

askerlerini sokarak ve göstermelik bir halkoylamasıyla burayı ilhak etti. Böylece kendi kaderini tayin ilkesi de yürürlüğe girmiş oldu.⁹⁴

1790 ve 1792 yılları arasında devrimcilerin, dünya barışıyla ilgili söylemlerden, komşularını istilaya başladıkları söylenebilir. Devrimci yönetim 1792’de silah zoru ile yabancı toprakları fethetti. (Belçika, Savoy, Nice) Daha sonra bu topraklarda öncelikli olarak halkın kendi kendini yönetme hakkı ilkesi galip geliyor gibi olsa da aynı yılın sonuna doğru Fransa’nın doğal sınırları ile ilgili bir başka ilke ortaya çıktı ve bu ilke meşrulaştırılan fethedilmiş toprakların ilhakı politikasını izledi.⁹⁵

Avrupa milliyetçisinin uyanışına en çok katkıda bulunan Napolyon’dur. Napolyon’un asıl amacı kutsal Roma İmparatorluğu’nu canlandırmaktı. Fransız devrimci milliyetçiliği ile şahsi ihtiraslarını birleştirerek 1796’da İtalya’yı işgal ederek işe başladı. Bunun yanı sıra eşitlik ve kardeşlik ilkesini savundu ve milliyetçi sembelleri; üç renkli bayrak ve milli marşı muhafaza etti. Devrimci değişimler gerçekleştirdi; bir yandan milletin devlet okullarına girmesini sağlarken, diğer taraftan da papalıkla bir ‘concordat’ anlaşması yaparak Katolik dini ile Fransız milliyetçiliği arasındaki çatışmayı yumuşattı.⁹⁶

1792’de Fransa Avrupa’da genişleme stratejisine başladığında, Avrupa Kıtası’ndaki kitleler arasında milliyetçilik duygusu nispeten zayıftı. Milliyetçiliğin yayılışında en önemli etken, yazarların, devlet adamlarının ve nihayet halkların Devrim’e ve Napolyon’a gösterdikleri tepkiydi.⁹⁷

Devrimi ilk başta çok güzel karşılayan Alman felsefe profesörü Johann Gottlieb Fichte, öğrencilerine Devrim’in yaydığı eşitlik, özgürlük, kardeşlik ilkelerini öğretirken,

---

⁹⁴Hayes, a.g.k., s.81.

⁹⁵Llobera, a.g.k., ss.208-209.

⁹⁶Hayes, a.g.k., ss.89-90.

⁹⁷Hayes, a.g.k., s.91.

1806'da Jena'daki Prusya yenilgisi Fichte'yi değiştirdi.⁹⁸ Yani Napolyon'un yayılcı politikası Alman kültürel milliyetçiliğinin doğmasına sebep oldu.

1.3. Alman Milliyetçilik Anlayışının Ortaya Çıkışı (1806-1850)

Alman klasizminin ideali bu dönemde henüz milli değildi. Goethe ve Schiller, klasizmin savunucularıydı ve özellikle Goethe halkının kaderine ortak olmasına rağmen, kendini dünya vatandaşı olarak görüyordu. Schiller'in kültür devleti fikri Almanya'da kendini göstermiş olsa da Schiller'in söylemeye çalıştığı sadece Almanlar için değildi, daha evrenseldi. Klasizmin bu bakış açısı Goethe ve Schiller'de sıkı bir milliyetçiliği engelliyordu. Jena ve Weimar'da, Goethe ve Schiller'in klasik görüşlerinin kendilerini etkilemesini istemeyen bir çevre oluştu. Bu çevrede Romantik akım meydana geldi.⁹⁹

Romantikler, Fichte'den etkilenmenin yanında Herder'den de etkilendiler. Herder, efsanelerin halkın ruhunun gelişiminde çok önemli olduğunu öğretmişti. Romantiklerde halkın ruhunun gelişiminde efsaneleri zihinsel güçlü bir kaynak olarak keşfedip kullandılar.¹⁰⁰

Kültürel milliyetçiliğin düşünsel temelini Fransız milliyetçiliğine tepki olarak yükselen romantik Alman milliyetçiliğinde aramak gerekir.

Avrupa'da Fransız İhtilali'nden esinlenen "liberal milliyetçi" akımlar ulusal dil yoluyla asimilasyonu ve cumhuriyetçi kurumlar yoluyla halk egemenliğini öngörüyorken, burada etnik köken düşüncesi tam olarak yoktu. Dil merkezli Fransız modeline karşı Romantik Alman milliyetçiliği bir yandan dile verilen önemi korumakla

---

⁹⁸Hayes, a.g.k., s.93.

⁹⁹Schulz, K., Alman Kültür Tarihi, (Çev. Yavuz Erkoç), Haz. Ahmet Sarı, 1. b., Orient Yayınları, Ankara, 2006, ss.87-88.

¹⁰⁰Sculz, a.g.k., s.88.

beraber, daha halk merkezli, folkforik ögeler içeren etnik ve kültürel bir milliyetçilikti.¹⁰¹

Herder, kültürlerin değerine ve teklğine, her kültürün kendi içinde mutlu olduğuna ve kendi haline bırakılması gerektiğine dair düşünceleri ile verdiği değeri anlatmıştır. Herder, Alman olan şeylerden yoksunlukları nedeniyle yurttaşlarını eleştiriyor ve Fransız kültürüne ve diline duydukları hayranlıktan dolayı onları aşağılıyordu. Alman dilindeki milliyetçi dağarcığın kilit terimlerini (milli dil, milli tarih, milli eğitim, milli gelenekler... vs.) sıklıkla kullanarak popüler hale Herder getirmiştir.¹⁰²

Romantik hareket zamanla kendini her alanda göstermeye başladı. Edebiyatı güçlendirdi, bilimin tüm sahalarına etki edip değişimlere neden oldu, tarih bilimi bir devrin ruhunu ve kültürünü zamandan yola çıkararak anlama yöntemi geliştirdi. Bu dönemde modern filoloji ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi doğdu, fen bilimleri ve idari bilimler de bundan etkilendi. Romantiğin mistik yaklaşımından ilahiyat da etkilendi ve hatta Katolik mezhep, Protestanlık'tan daha çok romantik akımdan etkilendi. Bu romantik hareket, Almanya'dan başlayarak tüm Avrupa'ya etki etti.

Romantik yazarlar halk şiirlerinden yola çıkarak onları derlediler ve halk türküleri olarak yayımladılar. Grimm Kardeşler, filolog olarak bilimsel bir yorumla yayımladıkları masalları derlediler. Tüm bu çalışmalar sonucunda halk edebiyatı sözlü halden yazılı hale gelerek daha çok yayılma olanağı buldu. Kısa bir süre sonra romantik şarkı bestecileri ortaya çıktı ve çok tanınan şiirleri besteleyerek edebiyatın halka yayılmasıyla romantik ruhun hızla gelişime katkıda bulundular.¹⁰³

---

¹⁰¹Aktürk, Ş., "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili, Çok Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler", Dogu Batı Dergisi, Sayı.38,(Agustos-Eylül-Ekim), Ankara, 2006, s.31.

¹⁰²Llobera, a.g.k., s.179.

¹⁰³Schulz, a.g.k., ss.87-90.

Romantik zihniyetin milliyetçiliğe dönüşümü, çok ani ve öngörülemez bir şekilde oldu. Fransız ordusunun saldırısı ve hızlı ilerleyişi ile romantik zihniyet ani bir şekilde milliyetçiliğe dönüştü.

Milliyetçiliğe bu beklenmedik yöneliş, 1806'da Prusya'nın çöküşü ile ayrı ayrı pek çok olayda tetiklendi. Alman milliyetçiliğinin en güçlü propagandacılarından biri olan Fichte, milliyetçi düşünceye geçmeden önce, prensipli bir kozmopolitandı ve Fransız yanlısıydı.¹⁰⁴ 1806'da Fransa ve Prusya arasındaki savaş Fichte'nin bakış açısında köklü değişimlere sebep oldu. Fichte, artık bu savaşta asker olmak istiyordu ve bu duygunun yoğunluğu ile " Alman Ulusuna Söylevler" adlı kitabı yazarak Alman cephanesine yenilmesi güç bir silah kazandırmış oldu. Burada Almanları Napolyon'a düşünsel yönden karşı koymaya çağırıyordu. Fichte'ye göre Prusya'yı yeniden canlandırmak, ancak ihtilalin sırrına ulaşmakla mümkün olacaktı. Bu sır çözüldüğünde Avrupa'ya boyun eğdiren Fransa'nın enerjisine kendileri de sahip olacaktı. Fichte'ye göre: "Zaferi kazanan ne kuvvetli sağ kol, ne de tesirli silahtır; ancak ve ancak ruhun kudretidir. Hiçbir engel tanımayan, yeryüzünde yaşayanlara lütfedilen en aziz varlık olan canı da dahil her şeyini fedaya hazır bir insan mücadeleden asla vazgeçmez ve gayesi mahdut rakibi karşısında zafere ulaşır."¹⁰⁵

Napolyon emperyalizmine karşı sadece düşünürler, yazarlar değil, Alman devlet adamları da milliyetçi düşünceye yöneldiler. Alman Avusturya'sında milli ruhu uyandırmak için, Habsburg İmparatoru bir propaganda bürosu kurdu ve başına romantik Friedrich von Schlegel'i getirdi. Jena'daki yenilginin ardından Prusya'da Kurtuluş Savaşına hazırlığı Baron von Stein üstlenirken, kamu öğretim bakanı Wilhelm von

---

¹⁰⁴Greenfeld, L., "Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu", Doğu Batı Dergisi, (Çev.Yasemin Şahin), sayı.39, (Kasım- Aralık- Ocak), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006-07, s.36.

¹⁰⁵Kedourie, E., Avrupa'da Milliyetçilik, (Çev. M.Haluk Timurtaş), Sosyal Bilimler Komisyonu Yayınları 6, Ankara, 1971, ss.74-75.

Humboldt Berlin Üniversitesi'ni kurdu ve burayı Alman milliyetçiliğinin merkezi haline getirdi.¹⁰⁶

Tüm bu çalışmalar Napolyon'un yayılcı politikalarının sonucunda Almanya'nın kendini ezilmişlikten kurtarması için gösterdiği çaba Alman kültürel milliyetçiliğinin doğuşuna sebep oldu. Fransa düşmanlığı, Almanların yüreğindeki müphem yurtseverliği tetikledi. Kral da orduyu yavaş yavaş reformlaştırmaya başladı. Reformcular genel bir savunma esasına dayalı bir halk ordusu kurdular. Tüm bu çalışmalar kitleler üzerinde ümitler uyandırdı. Devlet ilk kez burada devleti kurtarması için halka hitap etti.¹⁰⁷

Napolyon sonrası evre, oldukça karışık bir şekilde başladı.1815'te lider Avrupa devletlerini kıtanın geleceğine karar vermek için bir araya getiren Viyana Kongresi, Almanya'da ortaya çıkan milliyetçiliğe ısrarlı bir şekilde karşı çıktı.¹⁰⁸

1848 Devrimi de bir şeyi açıklığa kavuşturdu. Burjuvanın aydınlanma devri düşünceleriyle iktidarı üzerine aldığı ve onu altmış yıl boyunca yenilikçi güçlere karşı savundukları Fransız Devrimi'nin aksine Almanya'da tutucu güçler durmadan burjuvanın liberal teşebbüsüne karşı koyabildiler. Bu durumun bir nedeni klasik romantikğin güçlenen muhalefeti idi. Romantikler halkın geleneksel güçlerini daha da kuvvetlendirmek ve bunu yeni devre aktarmak istediler. Almanya'da burjuvanın güncel siyasal umursamazlığı, günlük siyasal mücadelelere yabancılaşmaya sebep oldu. Vatandaş üstesinden gelemeyeceği için, günlük politikayı hor görüyordu ve ondan uzak kaldı. Bu durumun bir diğer nedeni de 1848 yılında burjuva Almanya 'da ilk defa aktif hale geldiğinde, Karl Marks ve Friedrich Engels ' Komünist Manifesto'larını yayınladılar. Alman burjuvazisi daha şimdiden iki tarafla, prenslere ve devrimci Marksist hareketlere karşı mücadele etmek zorunda kalmıştı. Böylece burjuvanın

---

¹⁰⁶Hayes, a.g.k., s.93.

¹⁰⁷Schulz, a.g.k., s.93.

¹⁰⁸Llobera, a.g.k., s.213.

romantik fikirlerden etkilenerek, muhafazakar güçle birleşip devrimci-sosyalistlere karşı birleşmenin gerekli olduğu anlaşılıyordu.¹⁰⁹

Yukarıda da ayrıntılı bir şekilde vurgulanan Alman Romantik akım, Fransız Devrimi'nin Avrupa'ya ihraç ettiği fikirlerin Almanya'nın içinde nasıl şekillendiğine açıklık getirmektedir ve bu şekliyle Alman milliyetçiliği kendini Avrupa'daki diğer milliyetçiliklerden ayırmaktadır. Kültürel milliyetçiliğin ihraç merkezi olan Almanya, tarihin yorumlanması, folklorik özelliklerin ön plana çıkartılması, kültürün kendine has olması gerektiği düşüncesine yapılan vurgu ve Fransa karşısındaki ezik duruşun yok edilme istenci, Alman milliyetçiliğini Fransız milliyetçiliğinden çok farklı bir algılamaya sokmuştur. Bunun en açık örneği, Fransız milliyetçiliğinde dil milli kimlikle özdeşleştirilir ve Fransızca öğretilerek azınlıklar Fransız olabiliyorken, Alman modeli ancak, 'özü' Alman olanların, yani etnik Almanların nerede olursa olsunlar Alman olabilmelerine izin veriyor, buna karşın etnik Alman olmadıkları halde yüzyıllardır Alman topraklarında yaşayanların Alman milletinin bir parçası olmasını imkansızlaştırıyordu.¹¹⁰

III. MODERN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞINDA TEMEL ETKENLER VE FARKLILAŞAN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARI

3.1. Modern Milliyetçilik Anlayışının Doğuşunda Temel Etkenler

Milliyetçilik kavramı ilk kez 1774 yılında Johann Gottfried Herder tarafından kullanılmıştır. XVII. yüzyıl İngiltere'de, XVIII. yüzyıl ABD ve Fransa'da, XIX. yüzyıl

---

¹⁰⁹Schulz, a.g.k., s.110.

¹¹⁰Aktürk, a.g.m., s.32.

Almanya’da halkın siyasal katılımının giderek artması milliyetçiliğin giderek yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.¹¹¹

Milliyetçilik Batı Avrupa’dan sonra; Doğu Avrupa, Balkanlar, Orta Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerinde görüldü. Bu farklı bölgelerde görülen hareketin adı hep aynı kaldı: milliyetçilik.¹¹²

İlk kez batıda ortaya çıkması nedeniyle ilk tanımlamalara da Batı literatüründe rastlanır. Avrupa tecrübesi açısından milliyetçilik aynı dili konuşan, bu dil ile getirilmiş çeşitli kültürel karakteristikleri kapsayan bütün insanları tek bir bağımsız devlette toplayan ve bu dilde yöneten bir hükümete sadakati gerektiren bir ideolojidir.¹¹³

Milliyetçilik ilk çıktığı yerde yeni düzeni pekiştirmekle yetinen bir akım iken, diğer yerlerde ise ne eksikse onu yaratmaya yöneldi. Ulusal devlet, bağımsızlık, kalkınma vb. bu kadar farklı siyasal işlevler gelip de XIX. yüzyılda adı konan bir sözcükte toplanınca kavram dünyanın değişik yerlerinde farklı yorum ve anlayışlara yol açtı.¹¹⁴

Milliyetçiliği inceleyen bilim adamlarının söz birliğine vardıkları belki tek nokta bu kavramın karışıklığı ve incelenmesinin güçlüğüdür. Tanım sorunu içinden çıkılmaz hale getiren iki etken vardır: İlki milletler ve milliyetçiliğin varlığının bir dönem sorgulanmadan kabullenilmesi. Bu görüşe göre milletler ve milliyetçilik her zaman vardı ve var olacaklardı. Varlığı sorgulanamayacak bir oluşumun tanımlanması beklenemezdi.

---

¹¹¹Şen, Y. F., Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet, Yargı Yayın Evi, Ankara, 2004, s.71.

¹¹²Oran, B., Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.22.

¹¹³Şen, a.g.k., ss.71-72.

¹¹⁴Oran, a.g.k., s.22

İkinci etkense millet ve milliyetçilik kavramlarının siyasetle olan yakın ilişkisi. Yani her tanım millet statüsüne kavuşmaya çalışan bir grubun arayışını haklı çıkaracak bir grubunkini ise geçersiz kılacaktır. Tanım konusunu en çok önemseyen yazarlardan biri olan ve tanım sorununu yada kendi deyiimi ile terminolojik kaos çözülmekçe milliyetçiliği anlamamızın mümkün olmadığını iddia eden Walker Connor, bu sorunu milliyetçilik kavramının başka kavramlarla karıştırılmasına bağlar. Millet ve devlet kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığına dikkat çeker.

“Millet” kavramı daha en başından itibaren farklı anlamlarda kavranılmış ve kullanılmıştır. Çeşitli basımları bu amaçla titizlikle gözden geçirilmiş olan İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü’nde 1884 basımından önce modern anlamıyla devlet, millet ve dil terminolojisi kullanılmaz.¹¹⁵

Lengua Nacional’da “bir ülkenin resmi ve edebi dili; o ülkede genel olarak, başka milletlerin dillerinden ve lehçelerden ayrı biçimde konuşulan dil” olduğunu ilk defa 1884 basımıyla öğreniriz. “Lehçe” maddesinde, lehçe ile milli dil arasındaki aynı ilişki yeniden kurulmaktadır. 1884’ten önce nacion sözcüğü, basitçe “bir eyalet, bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı” ve aynı zamanda “bir yabancı” anlamına geliyordu.

Oysa 1884 basımıyla birlikte, artık “her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet ya da politik birim”, bunun yanında “bir bütün sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar” anlamı yüklenmekteydi. Dolayısıyla ortak ve egemen bir devlet unsuru, en azından İber dünyasında, bu tür tanımların merkezinde yer almaktadır.¹¹⁶

---

¹¹⁵Hobsbawm, E., 1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçekler, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.32.

¹¹⁶Hobsbawm, a.g.k.,ss.32-33.

Yine Hobsbawm'ın seçtiği örnekleri takip edecek olursak daha yakın zamanlardaki Enciclopedia Brasileira Merito 'da ise, nação, “Bir devletin, aynı rejim ya da yönetimde yaşayan, ortak çıkarları olan yurttaşlar topluluğu; belirli bir toprak parçasında ortak gelenek, özlem ve çıkarları bulunan, grubun birliğini sürdürme sorumluluğunu üstlenen merkezi bir iktidara bağımlı olan insanların oluşturduğu kolektif; yönetim güçleri dışında, bir devlete bağlı halk” olarak tanımlandığını görürüz.¹¹⁷

Bundan başka, İspanya Akademisi Sözlüğü'nde “millet”in kesin tanımı 1925 yılına kadar görünmez; millet ancak o zaman “aynı etnik kökene sahip olan, genelde aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu kolektif olarak anlatılır.¹¹⁸

İnsanlık tarihinde toplumların gerek kendilerini adlandırma biçimleri, bireysel ve kolektif düzeyde kendilerinde taşıdıkları kimlikleri tanımlama biçimleri ve nihayet siyasi olarak yaşadıkları birimleri adlandırma ve şekillendirme biçimleri değişiklik, tabiri caiz ise bir evrim geçirerek farklılaşma göstermiştir. Buna bağlı olarak modern milliyetçilik, başka tür ve insandan daha az şey isteyen milli ya da grup kimliği biçimlerinde ayrılabilir.

Bu anlamda Eric Hobsbawm'a katılarak “millet”i ne asli ne de değişmez bir toplumsal birim olarak görmek gerekir. “Millet” yalnızca özgül ve tarihsel bakımdan yakın bir döneme aittir. “Millet” ancak belli bir modern teritoryal devletle, “milli devlet”le ilişkilendirildiği kadarıyla bir toplumsal birimdir; bununla ilişkilendirilmedikçe milleti ve milliyeti tartışmanın hiçbir yararı yoktur.

Kısacası, analitik düzlemde milliyetçilik milletlerden önce gelir. Milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir. Bu anlamda

---

¹¹⁷Hobsbawm, a.g.k., s.32.

¹¹⁸Hobsbawm, a.g.k., s.32.

milliyetçilik ve milli mesele, politika, teknoloji ve toplumsal dönüşümün kesişme noktasında bulunmaktadır. Milletler, yalnızca özgül türde bir teritoryal devletin işlevleri ya da bir devlet kurma özlemi olarak değil, bunun yanı sıra, teknolojik ve ekonomik gelişmenin belirli bir aşaması bağlamında vardır.

Bugün konuşulan ya da yazılan standart milli dillerin bu haliyle matbaadan, kitlesel okur-yazarlık ve dolayısıyla kitlesel eğitim aşamasından önce ortaya çıkamayacağına anlaşılacaktır. Dolayısıyla milletler ve çağrıştırdığı olgular politik, teknik, idari, ekonomik ve diğer koşullarla ihtiyaçlar çerçevesinde analiz edilmelidir.

Millet, modernliğin siyasal biçimi olduğu için ulusçuluk, devletin varlığını borçlu olduğu en temel meşruiyet kaynağıdır. Siyaset bilimi açısından farklılıklar korunarak ortak değer ve kimlik etrafında bireyleri bir araya getirmeyi amaçlayan en pragmatik biçimi ile millet; ortak kültüre, ortak değerlere, ortak standartlara ve ortak siyasal hedeflere sahip olan insan topluluğudur. Benzer bir anlatımla, millet, toplumun en önemli unsurlarına ortak sahip olduklarına inanan ve gelecekte de kaderlerinin ortak olduğunu savunan gruptur.¹¹⁹

Milleti bir siyasal birim ile bir kültürün ilişkisi bağlamında ele alan Ernest Gellner yazılarında milliyetçiliğin, şu andaki (endüstriyel) teknolojiye en uygun siyaset yapma tarzı olduğunu (çünkü sanayi toplumlarının etkin biçimde işlemeleri için, tarım toplumlarından farklı olarak, homojen dillere ve kültürlere ihtiyaç duyduğunu) iddia etmektedir. Gellner'e göre "milletsiz bir insandan tiksiniilir", dolayısıyla milliyetçiliğin bulunmadığı bir yerde onu icat etmek gerekir.¹²⁰

---

¹¹⁹Touraine, A., Modernliğin Eleştirisi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, ss.18-23.

¹²⁰Marshall, G., Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s.505.

Literatürde eski bir tarihe sahip olmayan milliyetçiliğin bir akım olarak üç temel aşaması veya boyutu bulunmaktadır;¹²¹

Bunlardan birincisi Aydınlanma (milliyetçiliğin çıkış noktası) ile kendine ait ortak bir tarihi olan insan grupları için self-determination kavramı ortaya çıkmıştır. Böylece, başlangıçta var olan “insanın yaşama hakkı” felsefesinin yanına, hatta onun önüne geçerek, devlet kurmanın her milletin doğal hakkı olduğu önermesi eklenmiştir.

İkinci olarak, Fransız Devrimi ile yayılan fikirlerle birlikte “Millet” (nation) fikri toplumların belleğinde yer etmeye başlamıştır. Devlete vatandaşlık bağı ile eklemlenen tüm insanlar için millet (eşitlikçi bir felsefe ile) kavramı kitlelerin siyasetle birlikteliğini sağlamış ve böylece, daha önceden var olan siyasal yapının kültürel düzeyde (insanların zihninde) gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir.

Üçüncü olarak Alman “Volk” (Halk) kavramı milliyetçiliğin topluma nüfuz etmesinin son aşamasını meydana getirmiştir. Volk kavramı ile birlikte millet kelimesi politik formda değil ortak tarih, bilinç ile tanımlanmıştır.¹²²

Milliyetçilik öyle güçlü bir ideolojidir ki, “en iyi örneğinde bir milli devlet kurmak, en kötü örneğinde ise Ein Volk, Ein Reich , Ein Fuhrer (Tek Halk, Tek Devlet, Tek Lider) adına totaliter bir iktidar yaratmak”¹²³ için kullanılabilmiştir. Gücü öyle büyüktür ki; modern zamanların ideolojileri incelendiğinde milliyetçilik her dönemde popülerliğini ve cazibesini korumuş ve sürekli yükseliş trendinde olan belki de tek ideolojidir. Bu niteliği itibariyle tıpkı kimlik olgusu gibi tartışmalı bir kavramsal boyuta sahiptir.

---

¹²¹Bloom,W., Personel Identity, National Identity and International Relations, Cambridge University Pres, 1990, ss.76-82.

¹²²Bloom, a.g.k., s.82.

¹²³Touraine, a.g.k., s.159.

Milliyetçilik ideolojisinin çekim alanı olma özelliğini yansıtan bir diğer tarihsel durum da: zaman içinde milletin yaratılan bir olguya dönüşmesidir. Başlangıçta tutarlı bir millet bilincine sahip olmayan toplumlar devlet kurabilmek için milli mitler, milli marşlar, bayrak, eğitim (daha çok sosyalleşme bağlamında) sayesinde millet oluşturma yolunu benimsemiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Özellikle Avrupa için feodalite sonrası dönem “milletlerin tarihi”dir.¹²⁴

3.1.1. Tarih Bilinci

Tarih bilinci modern milliyetçiliği oluşturan etkenlerin önemli olanlarından biridir. Milliyetçilik olgusu içinde ortak bir tarihe sahip olma güdüsü ön plandadır. Milletler ortak mitler, efsaneler ve tarihsel olaylara dayanarak milliyetçilik olgusunu milli devlet ile sentezlemişlerdir.

Smith batılı milli kimlik modelinde milletlerin mensupları, ortak tarihi, anılar, mitler, simge ve geleneklere bağlanmış ama türdeş kılınmamış kültür toplulukları olarak görüldüğünü belirtir.¹²⁵

Bostancı da her millete ait anlam değer ve sembollerin oluşturduğu sınırları siyasi sınırlarla örtüşmese de salt o millete ait olduğunu söyleyebileceğimiz bir kültürün varlığı aşikar¹²⁶ şeklindeki ifadesi ortak kültürü milliyetçiliğin bir unsuru olarak göstermektedir.

Ayrıca, Ögün, milliyetçiler tarafından kabul gören tarihin özelliklerini şu şekilde açıklar:¹²⁷

---

¹²⁴Bloom, a.g.k., ss.82-83.

¹²⁵Smith, A., Milli Kimlik, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1994, ss. 29-31.

¹²⁶Bostancı, M. N., Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

¹²⁷Ögün, S. S., Türk Politik Kültürü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, ss.24-34.

Milliyetçilerin beklentilerini karşılayabilecek bir tarih anlayışının köklerini Vico’da bulmak mümkündür. Milliyetçi bakış tarihin eskiden kopuş olduğu düşüncesini reddeder.

Milliyetçilere göre tarih iniş ve çıkışlarla doludur. Bu grafikler onlara göre milletlerin yükselişleri, çöküşleri ve dirilişlerini ifade eder. Milliyetçilik ideolojileri temelde tarihin ilerlediğine inanmaktadır, ama bir düşünceyi koşullu olarak kabul ederler. İlerleme düz-çizgisel değil inişli çıkışlıdır ikinci olarak geleneklerden kopuk bir ilerlemeyi reddederler. Milliyetçi tarih anlayışına göre tarihsel olgular tesadüfi değildir.

Tarihin önceden belirlenmiş bir amacı ve rotası vardır. Tarihin amacı da milletlerin benliklerini bulmasına adanmıştır. Milliyetçilik tarihin bu amacına mutlaka ulaşacağını ileri sürer. Bu da milliyetçi tarih anlayışının gerekirci (deterministik) boyutudur.

Milliyetçi tarih anlayışı büyük ölçüde efsanevidir. Milliyetçi tarihçilik tarihi ön koşullu olarak milletlerin tarihine indirger. Karl Popper, tarihin öznel amaçlarla kurgulanmasına tarihçilik demektedir. Tarihçi bir okula dayanmaksızın hiçbir milliyetçilik başarılamaz. Milli tarihler milletlerin varlık sebepleridirler.¹²⁸

Hobsbawn’da, millet ve tarih ilişkisinde tarihçilere tavsiyede bulunur: Renan’ın dediği gibi Tarihin yanlış yazılması bir millet olmanın parçasıdır. Tarihçiler meslekleri gereği bir milletin tarihini yanlış yazmamak veya en azından bu doğrultuda çaba harcamak zorundadırlar.¹²⁹

---

¹²⁸Öğün, a.g.k., ss.21-25.

¹²⁹Hobsbawn, a.g.k., s.27.

Antony D. Smith, milliyetçiliğin yaratıcıları ve sevdalıları arasında tarihçilerin başı çektiğini, diğer yandan dünya savaşından beri milliyetçiliğin en keskin eleştirmen ve karşıtları arasında tarihçilerin olduğu belirtir.¹³⁰

Etyen Mahçupyan “Modern Bireyin ve Bölünmüş Aklın Bin Yılı” isimli çalışmasında Batı dünyasının son bin yılında “modern bireyin” özgürleşip, kimlik ve meşruiyet kazandığını belirtmektedir.¹³¹

Bu bağlamda batıda bireyciliğin gelişmesi ile milliyetçilik arasında bir tür bağ kurmaktadır. Konuyu tarih bilinci ile şu şekilde ilişkilendirmektedir. Gerçek bireyin oluşumu daha çok feodal düzende aristokrasi ve asalet ideolojisine dayanmaktadır. Aydınlanmanın sırrı ise bireyi bilinçli bir övgü malzemesi haline getirmesinde yatar.

Bilindiği gibi aristokrasi yaygın bir hayali asalet anlayışına dayanır, bu amaçla aileler kendine saygın bir ced bulmuşlar ve zaman içinde her aile kendisini diğerlerinden farklı ve üstün bir konuma yerleştirme yarışına girmiştir. Mahçupyan’a göre bu anlayış yüzyıllar sonra milletlerin oluşumunda yeniden karşımıza çıkacaktır. Fanilerin ilk kez kendi gücünü ilahi bir kaynağa bağlamadan yeniden yaratmaları modern bireyin de habercisidir.¹³²

Aristokrasi sayesinde farklı hayatlar ortaya çıksa da ve kendilerine belirli bir soy ya da asil köken bulma çabalarında bulunsalar da milliyetçilik bir olgu olarak felsefi olarak aydınlanma siyasal ve kurumsal olarak da Fransız devrimi sonrasında mümkün olabilmiştir.

Modern algılama biçimi zaman içinde akli insanlardan ayırıp, bir üst referans haline dönüştürmüştür. Kişiler, özgürlüğün ve ilerlemenin akıl sayesinde taşıyıcısı

---

¹³⁰Smith, a.g.k., ss.31-32.

¹³¹Mahçupyan, E., “Modern Bireyin ve Bölünmüş Aklın Bin Yılı”, Binyılın Muhasebesi, Sayı:10, (Şubat-Mart-Nisan), Doğu Batı Yayınları, 2000, İstanbul, s.16.

¹³²Mahçupyan, a.g.m., ss.17-19.

olmakla bireyselleş(tiril)miş, fakat aynı zamanda, homojen ve hiyerarşik yapıların içinde yeniden tanımlanmıştır.¹³³

Bireyin belirli bir homojen kültür ve tarih bilinci içinde tanımlanması zaman içinde milliyetçilik ya da ulusçuluk olgusu içinde tanımlanmıştır. Modernist ideolojinin özgür bireyleri milliyetçilik kalıbı içinde otoriter ve toplumsal yaşamın her alanını şekillendirici bir ideolojiye dönüşmesi ise ulus devlet vasıtasıyla olmuştur.

Avrupa’da, on ikinci yüzyıldan itibaren ekonomik ilişkilerde başlayan canlanma Kapitalizm olarak anılacak sürecin toplumsal ve ekonomik zeminini hazırlamıştır. Kapitalizm, esas olarak on altıncı ve on sekizinci yüzyıllar arasında kendini gösteren yeni bir toplumsal düzen olarak tanımlanabilir. Bu sistem yaşamın her alanında yepyeni oluşumları kapsarken, geçmiş yaşam formları ile bireyin arasındaki bağı neredeyse tamamen koparmıştır.¹³⁴

Modernitenin milli devlet ve milliyetçiliği yaratabilmesindeki en önemli güdüleyen ve araç, bizzat kapitalizmin dinamikleri ve kurumları olmuştur. Bir anlamda, aydınlanma ile başlayan süreç, kapitalist sistemle desteklenmeseydi modernitenin tüm yaşam formlarını dönüştürmesi mümkün olmayabilirdi.

Kapitalizmin, milli kimlikle bağlantısı ise Feodalite ve Burjuvazi arasındaki çatışma ile başlatılabilir. Feodal beyler ve kilise, toplum içinde yerlerini güçlendirmek isteyen ticaret burjuvazisine ve merkezi güç yaratmak isteyen krallıklara karşıydılar.¹³⁵

Ticaret burjuvazisi ise sistemin merkezileşmesi ile daha rahat çalışma, daha iyi ticaret yapma ve daha çok kazanma fırsatı bulabilecektir. Zaman içinde güçlenen

---

¹³³Mahçupyan, a.g.m., s.16.

¹³⁴Şaylan, G., Değişim, Küreselleşme, İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, Om Yayınları, İstanbul, 2003, ss.33-42.

¹³⁵Şaylan, a.g.k., ss.33-42.

krallıklar kendilerine bağı bir ordu ve bürokrasi kurmayı zorunlu görmüşlerdir. Batıda ulus devletin oluşmaya başladığı bu ilk dönemde burjuvazi için önemli olan rejimin niteliği değil, kendilerine daha büyük olanaklar sağlayacak ekonomik düzendir. Bu nedenle de o dönemde burjuvazi krallarla ittifak yolunu seçmiştir.¹³⁶

Mutlak monarşiler döneminde, ulusal devletin ilk yerleşme süreci içinde milli duygu, millete değil, krala bağlılıkla ölçülmüştür. Millet bilinci için ise Fransız Devrimi ve onunla yayılan değerleri beklemek gerekmiştir. Burjuvazinin gelişim döneminde ülke içinde tek ve ortak bir pazarın güvenliğine ihtiyaç olduğu için sınırları belli ve kendi içinde standart kuralları olan siyasal birimler gerekli olmuştur.¹³⁷

Elbette ki, bu standardizasyondan pazarın aktörleri ve tüketicilerinin de nasibini almalarını sağlayacak bir düşünce söz konusu olmuştur. Hatta üretilen ürünlerin daha fazla alıcı bulabilmesi için toplumun tüketim güdülerinin de aynışması gerekmiştir. Bunun içinde tüm alt kimliklerin üstünde bir kimlik oluşturulmuştur. Bu bağlamda milli devlet ve milliyetçilik ideolojisi tarih sahnesindeki yerini almıştır.¹³⁸

3.1.2. Yüksek Kültür

Geleneksel olarak yüksek kültür, üst sınıf veya iyi eğitilmiş toplumsal elit batı ülkelerinde yer etmiştir. Yüksek kültür özellikle daha geniş bir kültürün parçasıdır ama nüfusun göreceli olarak daha küçük bir parçasını bağlar. Bu anlamda yüksek kültür çoğunluk kültürüne göre bir alt kültür durumundadır.

---

¹³⁶Kili, S., “Çağdaş Ulusçuluk”, Humana: Bozkurt Güvenç’e Armağan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.333.

¹³⁷Kili, a.g.k., s.333.

¹³⁸Erkan, E., Giriş: Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları, (Ed) Ebru Uzpeder, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul, 2003, s.67.

Her dönemde, genel estetik yanı ağır basan kültürel ürünler yanında, gündelik yaşamı vurgulayan ürünler de bulunmaktadır. Bu nedenle, yaygın olma özelliği ile popüler kültür geniş anlamda bir gündelik yaşamın kültürü olarak tanımlanır. Yüksek kültür, toplumda davranışların, zevklerin ve entelektüelliğin gelişme uğraşdır. Bu bir kültürün fiziksel kalitesi, toplumsal, entelektüel, yüksek ahlaki değerleri ile tanımlanır. Ancak bir toplum içindeki ırk, cinsiyet ve sınıf ayrılıkları nedeniyle halk kitesinin, yaşamını kaliteli kılacak faaliyetler içinde yer alması mümkün değildir.

Yüksek kültür içinde en önemli faktör dildir. İnce anlam farklarını ifade edebilen, dünyadaki diğer zengin dillerle bu bakımdan rekabet edebilen bir dil. Hemen ikinci sırada, bu dille nesilden nesile aktarılan tarih macerası, milleti millet yapan unsurdur. Zaferlerimizle, başarılarımızla gururlanacağımız; fakat daha da önemlisi, mağlubiyet ve felaketlerimizi adeta yeniden yaşayıp içimizde hissedeceğimiz bir miras... “Biz”i teşekkül ettirecek, mensubiyet şuurunu doğuracak; yatay (coğrafya boyutunda) ve düşey (zaman boyutunda) birikimi sağlayacak mekanizmalar bunlardır.¹³⁹

Ernest Gellner ve Yüksek Kültür Gellner’in modeli, milliyetçiliği çözümlenmeye soyunan ilk sosyolojik kuram olma niteliğini taşır. Kapsam ve ayrıntı yönünden kendinden önceki tüm kuramları aşar. Gellner, milliyetçiliği özünde bir yüksek kültürün daha önce pek çok alt kültüre sahip olan bir topluma empoze edilmesi olarak görür. Bu yüksek kültürün toplumu bir arada tutan bir özelliğe sahip olduğunu belirtir.¹⁴⁰

Milletlerin ve milliyetçiliğin tamamen modern ve toplumsal olgular olduğuna ilişkin en güçlü açıklamaların başında hiç şüphesiz Gellner’in sanayi toplumu teorisi gelir. Milliyetçiliği sanayi toplumuyla ve onun üretim biçimiyle ilişkilendiren Gellner, milliyetçiliğin yükselişini sanayi devriminin sonucuyla ve modern dönemin devlet oluşumuyla açıklamaya çalışır.

¹³⁹<http://www.turkdirlik.com>, (14.11.2008)

¹⁴⁰Gellner, E., Nations and Nationalism, Ithaca NY: Cornell University Press, 1983, ss.35-38.

Ona göre, sanayileşme büyük bir coğrafi hareketliliği, becerilerin standartlaştırılmasını ve daha etkin bir eğitim sistemini gerektirir. Modern sanayi, mesleki ve coğrafi yönden hareketli, okur-yazar ve teknolojik bakımdan donanımlı, eğitilmiş bir iş gücüne ihtiyaç duyar ve modern devlet kitlese, kamusal, zorunlu ve standart eğitim sistemini destekleme yoluyla böyle bir iş gücünü sağlayabilme yetisine sahip tek ajandır.¹⁴¹

Çok sayıda insanın aynı ekonomik ve siyasi sistemin katılımcısı hale geldiği modern sanayi toplumunda eskisi gibi akrabalık ideolojisi, feodalizm ve din bu insanları etkin bir biçimde örgütleyemez.

Bu toplumsal bölünmüşlüğün üstesinden gelebilecek, bireyler arasında sadakat ve uyum yaratabilecek ve kültürel homojenliği sağlayabilecek yeni bir ideolojiye ihtiyaç vardır ve bu işlevi milliyetçilik üstlenir. Milliyetçilik, sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte köklerinden koptuklarını ve savrulduklarını düşünen insanlara güvenlik ve bir istikrar vaat eder, modernliğin getirdiği birey ile toplum arasındaki boşluğu kapatma işlevi görür.¹⁴²

Görüldüğü üzere Gellner için, kültürel homojenleşme demokratik ihtiyaçlardan çok ekonomik nedenlerden kaynaklanır. Gellner, milliyetçiliğin ulus-devletler çağına ait olduğunu ve milli-devletler olmadan milliyetçiliğin var olamayacağını düşünür.

Milliyetçiliği “etnik sınırların politik sınırlara ters düşmemesini gerektiren ve özellikle de belirli bir devletteki etnik sınırların, iktidar sahiplerini diğerinden ayırmamasını ve bu yüzden de devlet ve kültürün birleşmesini gerektiren bir siyasi meşruiyet teorisi” şeklinde tanımlayan Gellner, milliyetçiliğin öncelikle siyasi olanın milli olan ile örtüşmesi gerektiğini savunan siyasi bir ilke olduğunu ileri sürer.¹⁴³

---

¹⁴¹Gellner, a.g.k., ss.35-38.

¹⁴²Gellner, a.g.k., ss.35-38; Smith, a.g.k., ss.32-34.

¹⁴³Gellner, a.g.k., s.36.

Modern toplumların aksaksız işleyebilmeleri için kültürel ve dilsel homojenliğe duydukları ihtiyacı, Gellner'in bir başka kitabında "kültürel benzerliğin toplumsal bağın temeli olduğunu muhafaza eden bir siyasi ilke" olarak tanımladığı milliyetçilik karşılar.

Bu siyasi ilke açık bir biçimde her milletin kendi milli-devletine sahip olması gerektiğini ifade eder. Milliyetçiliğin temel ilkesi "milli bir kültür ile özdeşleşmiş ve onun korunmasına adanmış ulus-devletin doğal bir siyasi birim olduğu inancıdır" Böylelikle Gellner'in milliyetçilik anlayışı, milliyetçiliği milli-devletle ilişkilendirir ve devlet ve kültürün evliliğini gerektirir.¹⁴⁴

Ulus-devlet, diğer pek çok siyasi sistemin aksine, siyasal sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesi gerektiğini varsayan bir ideolojiye dayanır. Millet-devlet, belli sınırlar içinde meşru olarak güç kullanma hakkına sahip, kültürel homojenleştirme ile yönetimi altındaki kişileri birleştirme amacını güden modern bir devlet yapılanmasıdır.

Ulus-devlete özgü olan şey ise, temsil ettiği gücün inanılmaz yoğunluğudur. Milli kültür ortak bir dile dayanmak zorundadır; yani, siyasal, sosyal, ekonomik ve eğitimsel kurumlar belli standart ortak bir dilde işletilmek zorundadır. Belli bir etno-kültürel grubun dili ve nihai olarak da kültürü milli dil ve kültürün çekirdeği olarak seçilmiş olur. Diğer etno-kültürel gruplar nihai olarak egemen etno-kültürel grubun olan bu milli kültürle bütünleşmek zorundadır.¹⁴⁵

Gellner'in analizinde, etnisite "verili" değildir, devletin kendi inşasıdır. Milliyetçilik, siyasal ve kültürel birimlerin uyumlu olmasını, siyasal toplumların kültürel olarak homojen olmasını gerektirir ancak; çok az devlet kültürel olarak homojen olduğundan, ulus-devletler kültürel homojenliği sağlamak için azınlıklarına çoğu zaman asimilasyondan soykırıma varana kadar çeşitli baskı politikaları uygulamak durumunda kalır.

---

¹⁴⁴Gellner, a.g.k., ss.140-144, Gellner, a.g.k., ss.45-49.

¹⁴⁵Tok, N., Kültür, Kimlik ve Siyaset, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, ss.228-229.

Leca'da yüksek kültürle ilgili olarak milleti, aşağı kültürlerin standartlaştırılmış homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir yüksek kültür ile bütünleşmesi olarak ele alır. Bu anlamda cumhuriyetçi anlayışın bir siyasi topluluğa bağlanan ve topluluğun değerleri içinde şekillenen bireyin, paylaşılan bir kamusal kültüre ve 'güçlü demokrasinin siyasal sürecine katılımı üzerinde doğduğunu, milliyetçilikle ilgili olarak da milliyetçiliğin egemenliğin kültürel duyarlılığı olduğunu, millet-devletin sınırları içinde idari gücün koordinasyonu ile at başı gittiğini ve devlet toplum ayrımını yıkmayı amaçladığını belirtir.¹⁴⁶

Leca'nın bu değerlendirmeleri ışığında milliyetçi düşüncenin iktidara egemen olması halinde demokrasinin ortadan kaybolacağı söylenebilir. Bunun ise yüzeysel bir bakış olacağı ortadadır. Bir defa millet tanımlamasında yüksek kültürün aşağı kültürleri kapsadığı onunla bütünleştiği belirtiliyor peki ya millet-devlet içinde bu bütünleşme gerçekleşmemişse? Millet-Devletlerin özü itibarıyla milli olması aynı zamanda kapsadığı etnik gruplar karşısında milliyetçilik demokrasi arasında git gel yapacağı açıktır Bostancı da bu noktaya dikkat çekmekte:¹⁴⁷

"Milliyetçi ideolojilerin 'halkıyla' güçlü bağlar kurma ve onları toplumsal hayatın müdahil özneleri yapma şeklindeki genel yaklaşımları dolayısıyla hemen ilk planda demokrasi ile milliyetçi hareketler arasında bir paralellik kurulabilir. Fakat diğer yandan milli devletin halkı homojenize etme girişimiyle demokrasinin farklılıklara ortak bir hukuk çerçevesinde hayat alanları tanıması ve onları meşrulaştırması en temel çelişkilerden birini oluşturur."¹⁴⁸

---

¹⁴⁶Leca, J., "Neden Söz Ediyoruz", Uluslar ve Milliyetçilikler, Der.: J. Leca, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, ss.10-12.

¹⁴⁷Leca, a.g.m., ss.10-12.

¹⁴⁸Bostancı, a.g.k., s.127.

Çünkü demokrasi bir toplumda çoğunluk olanın eliyle merkezileşmiş bir iktidarın kullanılması değil, aksine bütün iktidarın hiç kimsede olmaması, herkesin çeşitli kanallar vasıtasıyla iktidarı paylaşması çizgisine doğru evrilmesidir”¹⁴⁹

Smith batılı milli kimlik modelinde milletlerin mensupları, ortak tarihi, anılar, mitler, simge ve geleneklere bağlanmış ama türdeş kılınmamış kültür toplulukları olarak görüldüğünü belirtir.¹⁵⁰

N. Bostancı da her millete ait anlam değer ve sembollerin oluşturduğu sınırları siyasi sınırlarla örtüşmese de salt o millete ait olduğunu söyleyebileceğimiz bir kültürün varlığı aşikar diyerek ortak kültürü milliyetçiliğin bir unsuru olarak göstermekte.¹⁵¹

3.2. Modern Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışında Farklı Yaklaşımlar

Milliyetçiliğin kavramsal boyutunun en önemli yönlerinden biri de bu olgunun ortaya çıkışı ile geliştirilen farklı yaklaşımlardır.

Milliyetçilik olgusunun tanımsal boyutunda da görüldüğü gibi konuya ilişkin geliştirilen farklı teoriler söz konusudur. Ancak birçoğunun birleştiği konunun belki de en önemlisi ortaklık ya da ortak olma bilincidir. Millet olma, devleti oluşturma ve milliyetçilik olgusu belli bir bilince dayanır.

Aynı şekilde milliyetçiliğin ortaya çıkışı konusunda da ortaklık bilinci olmasına rağmen bu konunun tartışılma ve incelenme şekli farklılaşabilmektedir. Konu hakkında getirilen birçok yaklaşımdan en fazla ön plana çıkan ise iradi milliyetçilik ve organik milliyetçilik olgularıdır. Bu bağlamda her iki konunun da değerlendirilmesinde

---

¹⁴⁹Bostancı, a.g.k., s.127.

¹⁵⁰Smith, a.g.k., ss.49-51.

¹⁵¹Bostancı, a.g.k., s.69.

çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tartışılacak konulara anlam bütünlüğü sağlaması için değinmekte fayda vardır.

3.2.1. İradi Milliyetçilik

İradi Milliyetçilik kavramı, 1789 Fransız İhtilali ile başlayan kanunlar karşısında herkesin eşit olduğu bir vatandaşlık ve bu vatandaşlık bağının oluşturduğu mensubiyet bağını ifade eder. Bu milliyetçilik anlayışında, bir ülkeye ve topluma olan bağlılık, vatandaşlık bağıyla ve vatandaşlığını getirdiği hakların eşit dağılımıyla ifade edilmektedir.

Fransız İhtilali'nin başlangıç sebebi incelendiğinde iradi milliyetçilik kavramı daha da netleşebilir kanısındayız. Bu bağlamda, ekonomik ve mali sıkıntılara dayanmasına rağmen, kısa zamanda, fikir akımlarına dönüşmüştür. İhtilal ile şekillenen ve güçlenen bu fikir akımları, kısa zamanda Fransa'da imparatorluğun yıkılarak yerine milli devlet ve cumhuriyet idaresinin kurulmasını sağlamıştır.

Yaklaşık onbeş yıl devam eden “Koalisyon savaşları” döneminde ihtilal fikirlerinin tüm Avrupa'ya yayılmasına sebep olmuştur. Böylece Avrupa güçler dengesi bu savaşlar sonucunda tamamen bozulmuştur. Avrupa'nın tekrar fikri, siyasi, ekonomik ve sosyal yapıdan yeniden şekillendirilmesi 1815 Viyana Kongresi ile mümkün olmuştur. XIX. yüzyıl boyunca etkili olan fikir akımlarının başlıcaları ise, liberalizm, nasyonalizm ve sosyalizmdir. Hükümdarların sınırsız otoritelerine karşı kişilerin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin ortaya çıkmasıdır.

28 Ağustos 1789'da yayınlanan “İnsan ve vatandaş hakları bildirisi” ile hükümdarın otoritesi sınırlanmış, insanların hür bir şekilde konuşması, yazması kabul edilmiştir. İşte bu yeni siyasal düzen anlayışına Liberalizm veya Hürriyetçilik hareketi denmektedir.

Liberalizm ve insan hakları konusunun gelişimi bir anlamda iradi milliyetçiliğin gelişimine katkıda bulunmuştur. Farklı bir anlamda Fransız İhtilali sonrasında yayılan fikir akımları iradi milliyetçiliği ya da genel anlamda milliyetçilik olgusunu tetiklemiştir.

Buna göre, iradi milliyetçilikte yurttaşlık olgusu ve mensubiyeti iradi olarak tercih etme söz konusudur. Milliyetçiliğin iradi anlamdaki birleştiriciliği ya da ortaklık olgusuna hizmet edişi bir anlamda demokrasi olgusunun ya da haklar kavramının çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Milli devletin tarihsel süreç içinde modern hukuk devleti yönündeki evrimi, yurttaşlık kavramının içeriğini genişletmiştir. Günümüzde yurttaşlık, hukuk devletinde etnik, dinsel, kültürel türdeşlik anlamına gelmemektedir. Modern demokrasilerde yurttaşlardan beklenen herhangi bir metafizik güce (devletin kutsallığı veya ölümsüzlüğü anlamında) itaat değildir.

Bu bağlamda iradi milliyetçilik, milliyeti yurttaşlık bağlamında düşünmektedir. Belirli siyasal ve hukuki terimlerle desteklenen bu milliyetçilik anlayışı belirli görevler ve haklara –gönüllülük temelinde kabul edilen– bağlı olmayı içerir.¹⁵²

Sonuç olarak iradi milliyetçiliğin edinilmesi kişinin iradesiyle mümkün olabilmektedir. Bunun için de kişinin seçimi ve ait hissettiği millete iradi olarak bağlı olması önemlidir.

İradi milliyetçilik olgusu Fransız Devrimi sonrasında haklar ve sorumluluklar bağlamında ele alınırken, zaman içinde bu iradi biçim modern milliyetçiliğin oluşum ve yayılmasına ilginç şekilde katkıda bulunmuştur. Modern milliyetçilik zaman içinde dünyanın diğer ülkelerine yayılırken iradi milliyetçiliğin tercih etme, haklar, yasalar ve

---

¹⁵²Marshall, a.g.k., s.505.

benzeri değerlerinden etkilenerek dünyaya kendi kaderini tayin hakkı olarak yansımıştır.

Bireysel anlamda ortaya çıkıp milliyetçiliğin ortaya çıkışını yorumlayan iradi yaklaşım sonradan gelişen milliyetçilik anlayışlarına iradi şekilde kendi milli bilinçlerinin farkına varıp kendi kaderlerini tayin hakkını tanıyan akımlara kuramsal ya da ideolojik olarak destekleyicisi olmuştur.

Milli kendi kaderini tayinin modern anlayışı Rousseau'nun siyasal felsefesiyle ve Fransız Devrimi'yle ilintilendirilir. Bu anlayış, devlet egemenliği kavramını benimser ancak onu kraldan (monarch) halka aktarır. Fransız Devrimi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan daha açık bir ulusal kendi kaderini tayin anlayışı üretir, çünkü Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda olduğu gibi millet, dış güçlere değil krala karşı çıkar.¹⁵³

Bu bakımdan Amerikan Devrimi milliyetçi bir devrim değildir, zira Britanya monarşisi ve aristokrasisine "yabancılar" olarak bakılmasının nedeni Britanyalı olmaları değil, kraliyetçi ve aristokrat olmalarıdır. Amerikan Devrimi sırasında, Fransız Devrimi'nde olduğu gibi ulusal kendi kaderini tayine henüz ihtiyaç duyulmaz. Amerikan Devrimi ayrılmanın anti-empyrialist hakkını beyan ederken, milli kendi kaderini tayinin Fransız anlayışı demokratik yönetim talebiyle ilişkilendirilir. Bu iç ve dış kendi kaderini tayin ayrımı hâlâ ulusal kendi kaderini tayinin anlamı üzerindeki günümüz tartışmalarının bir parçasını oluşturur .

Alfred Cobban'ın,"Fransız Devrimi'yle devlet fikrinin demokratikleşmesinin makul (logical) sonucu milli kendi kaderini tayin teorisidir".sözünden çıkartılabileceği gibi, Aydınlanma döneminde kendi kaderini tayin neredeyse demokrasiyle birlikte

---

¹⁵³Freeman,M., "The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions", The Rights of Nations. Nations and Nationalism in a Changing World, Der.Desmond M. Clarke and Charles Jones, Cork: Cork University Press, 1999, ss. 49-51.

kullanılır. Rousseau'nun terminolojisiyle kendi kaderini tayin, milletin bir hükümdarın, bir yönetici sınıfın ya da yabancı bir işgalcinin kaprisleriyle değil kendi genel iradesiyle yönetilmesidir.¹⁵⁴

Fransız Devrimi, demokrasi ile kendi kaderini tayin arasındaki ilişkiyi çok açık hale getirir ve egemenliğin kaynağını ulus yapar. Daha önce kralın kişiliğinde vücut bulan millet, Fransız Devrimiyle birlikte halk imgesiyle birleştirilir. Fransız Devrimi ile etnik bağlar yerini rızaya dayalı demokratik topluluğa bırakır. "Vatandaşların milleti, kendi kimliğini etnik kültürel topluluklarda değil" demokratik süreçlerde, müzakerelerde ve karar almada bulur.¹⁵⁵

Fransız Devrimi sivil milliyetçiliğe örnek oluşturur, devrim sırasında Fransız nüfusu etnik bir millet oluşturmak için çok fazla çeşitlilik gösterir, o nedenle devrimin retoriği etnik aidiyet yerine siyasal haklara odaklanır.

Milli kendi kaderini tayinin demokratik kendi kendini yönetim ile yakından ilişkilendirilmesinin en az iki nedeni vardır. İlki, kişiler en iyi kendi üyeleri tarafından yönetildiklerinde kendi iyi hayat anlayışlarını seçebilir ve yerine getirebilirler.

İkinci olarak da, Fransız Devrimi sırasında krallığın sona erdirilmesi ile milletin siyasal platform olarak yükselişe geçmesi arasındaki somut tarihsel bağ, milli kendi kaderini tayin ile halk egemenliği düşüncelerini siyasal retorik ve halk tahayyülünde iç içe geçirir.

---

¹⁵⁴Freeman, a.g.k., ss.49-52; Marshall, a.g.k. ss.504-506.

¹⁵⁵Freeman, a.g.k., s.49-52; Marshall, a.g.k. ss.504-506.

3.2.2. Organik Milliyetçilik

İkinci aşama olarak ele alınan organik milliyetçilik değerlendirmesi ise milleti ortak bir tarih bilinci ve ortak kültür mirası olan bir topluluk olarak görür ve bundan hareketle milliyetçiliğin çerçevesini çizer.

Burada iradi milliyetçiğin tersine ortak bir kültür ya da tarih arama onu yüceltme ve ilgili ortaklığa bir şekilde iradi olmadan katılma söz konusudur. Batı Avrupa'da Fransız İhtilali sonrası gelişmeler incelendiğinde ortak tarih ya da kültür bilinci ön plana çıksa da yukarıda da belirtildiği üzere daha ziyade kapitalizm ve sanayi toplumun dinamiklerine uygun olarak gelişmiştir. Bu bağlamda iradi milliyetçilik bu ölçüde belirlenmiştir.

Milliyetçiliğin farklı türleri, bütüne (özellikle devlete) boyun eğmeyi, bir misyon duygusunu, milli arılığı ve ulus ruhunu vurgulayarak organik bütünlüğü ve millet bağlarını öne çıkaran J.G. Herder'in yazılarıyla ilişkili Alman versiyonu milliyetçilikten kendilerini ayırma eğiliminde olmuşlardır.

Söz konusu organik milliyetçilik Batı Avrupa'nın diğer akılcı, birleştirici milliyetçiliklerden daha derin izler bırakmıştır. Ayrıca Alman ve Slav milliyetçilikleri arasında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. İlgili sürecin ya da milliyetçilik anlayışının aşırı uzantısı etnik milliyetçilik ve hatta ırkçılığa kadar da ilerlemiştir.

Organik milliyetçilik bağlamında yurttaşlık, kendini ait hissetme ve milletle özdeşleşme arzu, çaba ve eğilimi nedeniyle ondan daha geniş bir alanı kapsar. Başka bir ifadeyle bir siyasal birime aidiyet, kişinin siyasal sosyalleşme süreciyle yakından ilgilidir.

Bu bağlamda modern milliyetçiğin ortaya çıkışında organik milliyetçilik anlayışı da etkili olmuştur. Organik milliyetçilik daha soyut ve geniş kapsamlı olduğu için zaman içinde birçok milletçilik biçimini kolayca kucaklar hale gelmiştir. Özellikle

batının izlediği yolda ilerlemeyen üçüncü dünya ülkelerine ya da Batı Avrupa dışı toplumlara modern milliyetçilik yayılırken organik milliyetçiliğin etkisi daha fazla hissedilmiştir.

Smith bu farklılığa dikkat çeker: “XVIII. yüzyıl İdeoloji dil ve hissiyat olarak milliyetçiliğin doğuşundan önce Batı Avrupa da milletler niyet ve amaçları açısından elverişli bir durumdaydı. Batı dışında ise milletler milliyetçiliğin yayılmasını takiben oluşmuşlardı, Batı Avrupa’da milletlerin biçimlenmesi büyük bölümüyle planlanmamış bir gelişimdi. Batı dışında ise genellikle milliyetçi amaç ve hareketlerin sonucuydular.”¹⁵⁶

Hobsbawm, üçüncü dünyadaki milli kurtuluş hareketlerinin batı milliyetçiliğini örnek aldığını fakat kurmaya giriştikleri devletlerin batıdakiyle uyummadığını belirtir.¹⁵⁷

Hayes bu farklılığa kurulan devletin dayanakları açısından değinir:¹⁵⁸

“...Günümüz Asya ve Afrika’ındaki milliyetçilik besbelli Avrupa’dan alınmış olmakla birlikte kaynağından önemli noktalarda ayrılıyor. ... eski Avrupa milli devletlerinin aksine Avrupa (ve Amerika) dışındaki devletlerin milliyetçilik yönünden ilham aldığı yeni milliyetçi devletler hali hazırda, dile dayalı milliyetçilikten ziyade ırki veya dini kültürel hususiyetlere dayanıyor.”

Chatterjee, 3. Dünya milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında emperyalist niteliğe vurgu yapmakta ve bir ikilemden bahsetmekte:¹⁵⁹ “Buradaki milli sorun elbette tarihsel olarak bir sömürge sorunu ile iç içe geçmiştir. Dolayısıyla, milli kimlik iddiası sömürgeci sömürüye karşı bir mücadele biçimidir. Ancak geleneksel kültürel değerlerin öne sürülmesi sık sık tarihsel ilerlemenin koşulları ile tutarsız olacaktır.”

---

¹⁵⁶Smith, a.g.k., s.158.

¹⁵⁷Hobsbawm,a.g.k., s.s.56-78.

¹⁵⁸Hayes, a.g.k., ss.219-220.

¹⁵⁹Chatterjee,P., Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.48.

Dolayısıyla ortada gerçek bir ikilem vardır; milliyetçilik rasyonalist, seküler, modern bir hareket olarak mı düşünölmeli yoksa çoğu açıkça atalara ait ve modern koşullarla ilgisi olmayan oldukça özel milli unsurları mı vurgulamalı? Milliyetçilikte galip gelen unsur modernleştirici, batılaştırıcı unsurdur. Ancak bu çok uzun mücadeleden sonra gerçekleşir.¹⁶⁰

Öğün, milliyetçiliği ‘Doğu’ tipi ve ‘Batı’ tipi milliyetçilik olarak ikiye ayırır¹⁶¹ ve Öğün, ‘Doğu’ tipi milliyetçiliği ‘Batı’ tipi milliyetçilikten ayıran yedi önemli noktaya dikkat çeker.*

---

¹⁶⁰Chatterjee, a.g.k., s.48.

¹⁶¹Öğün, a.g.k., ss.78-80.

*1.“Batı milliyetçiliği bir politik oluşumun eseridir. Milli devlet projesi olarak doğar. Doğu milliyetçiliği ise... mevcut devlete karşı bir protesto eylemi olarak tezahür eder...

2.Bu iki tarz milliyetçilik arasında tarihsel hareketlendiriciler farklıdır: Batı dünyasında temel hareketlendirici unsur Rönesans ve Reform’dur...

Doğudaki milliyetçilik hareketleri ise kültürel temasların ve geçmişin yanılgılı yorumlarının ürünüdür.

3.Batı milliyetçiliğinde... çoğulcu ve açık bir toplum egemendir. Doğuda milliyetçiliğin taşıdığı anlam kolektif iktidar, milli birlik, yabancı egemenliğinden kurtuluş gibi temaları içerir...

4. Doğu milliyetçilikleri dış kültürel etkilerden rahatsızdır. Bu toplumların aydınları akılcılığın ve liberalizmin tezlerini reddederler ve kendi tarzlarındaki yerelci motiflerle bezeli milliyetçiliklerini oluşturmaya çalışırlar.

5. Batı milliyetçiliği etnik özelliklerinde arındırılmış ve akılcı amaçlarla desteklenmiş bir toplumsal birliğin karşılığı olan politik gerçekliği savunurken doğu milliyetçiliği geçmişe dönük bir etnikliğin savunuculuğunu yapar.

6. Batı milliyetçilikleri akılcıların iyimserliğini yansıtırken, doğu milliyetçiliğine kötümserlik, kuşku, hatta aşāęılık kompleksi egemendir.

7. Batı milliyetçiliğinin toplumsal tabanında ekonomik olarak güçlü, eğitimli orta sınıflar rol oynarken, doğu milliyetçiliğine yönelik toplumsal destek aristokrasi ve kitlelerden gelmiştir.”

II. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI

Bu bölümde ilkin Osmanlı Devleti'ne tabi olan gayrimüslim topluluklardaki milliyetçilik incelenecektir. Burada en baskın olarak öne çıkan ifade Balkan milliyetçiliği olarak gündeme gelebilmektedir. Gayrimüslim topluluklar olarak Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, yani Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlıklarını kazandıkları için, bunların milliyetçilikleri incelenecektir. Sonra Müslüman topluluklarda milliyetçiliğe değinilecektir. Burada da Arap milliyetçiliği, Arnavut milliyetçiliği ve Cumhuriyet dönemindeki milliyetçiliğin altyapısını oluşturduğu için Türk milliyetçiliği verilecektir. Bu milliyetçi anlayışlar verilirken bunların ortaya çıkış süreçleri, etkilendikleri temel etmenler incelenecektir.

Sonra Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, bunu etkileyen etmenler verilecektir.

I. OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİM TOPLUMLARDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Osmanlı Devleti Avrupa'ya doğru yayıldığı için burada bulunan birçok gayrimüslim topluluk da tebaası durumuna gelmiştir. Özellikle Balkanlar'da birçok millet asırlar boyunca Osmanlı idaresi altında kalmıştır.

Balkanlar'da Osmanlı ve Roma barışı dönemleri dışında her zaman görülen savaşlar göçler vb. sorunlar özellikle XIX. yüzyıldan beri etnik ve kültürel mücadeleler şeklinde sürekli görülür olmuştur.¹⁶²

Fener Rum Patrikhanesi'nin başındaki Patrik Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks tebaanın da dini lideri olduğundan bu liderlik zamanla Balkan Ortodoks reayasını Rumlaştırmak için kullanılmıştır. Balkan ulusları, Osmanlı Devleti'nden ayrılmalarını sağlayan bağımsızlık savaşlarından evvel, dini baskıdan kurtulmak için, mücadeleye girişmişlerdir. Bunun gerçekleşmesinden sonra diğer mücadele safhasına geçmiş olmaları ilginç bir gelişme seyridir.¹⁶³

Balkan milliyetçiliği incelenirken, Fransız İhtilali sonrasındaki süreç içinde Osmanlı Devleti Balkan sınırları içinde bulunan topluluklar hakkında bilgi verilmesi gerekir.

Turan, "Fransız Devrimi'nin Pandora kutusundan çıkan milliyetçilik akımı Balkanlar'da ve yayıldığı tüm topraklar üzerinde imparatorluğu sarsmayı sürdürecektir" dedikten sonra, "Balkanlar'da bunun aslında yeni bir kavram olmadığını" da belirtmektedir. Ona göre "daha çok feodal bütünlüğün egemen olduğu Balkanlar'da milliyetçilik akımı yeni bir millet oluşturma ve bağımsızlığını kazanma işlevini yerine getirir."¹⁶⁴

1.1. Sırplar'da Milliyetçilik

Sırplar, Balkan milletleri arasında Osmanlı yönetimine karşı başkaldıran ilk millettir. Sırplar Osmanlı egemenliğine 1396 Kosova Savaşı ve sonrasındaki süreçte

---

¹⁶²Surgevil, S., "Çağdaşlaşma Sürecinde Milliyetçilik Kıskaçında Balkanlar", Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi (30 Nisan-2 Mayıs 1997) Bildiri Kitabı, Mersin, 1997, s.274.

¹⁶³Oba, A. E., Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, s. 111.

¹⁶⁴Turan, S., "Ulusçuluk Işığında Balkanlar'da Akan Zaman Duran Zaman", Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi (30 Nisan-2 Mayıs 1997) Bildiri Kitabı, Mersin, 1997, s. 269.

girmişlerdir. Osmanlılar Sırbistan'da da diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi adil bir düzen kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde yaşadıkları sürece din ve ticaret hürriyeti Sırlara tanınmıştır.¹⁶⁵ Diğer taraftan, 16. yüzyılda Sırlar, Boşnakların kitle halinde İslamiyeti kabul etmiş olmalarının da etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda imtiyazlı bir mevkiye sahip olmuşlardır. Devrinin büyük sadrazamı ve “Batının anladığı anlamda ilk modern başbakanı” olan Sokullu Mehmet Paşa Sırp aslından gelmiştir. Bu dönemde Sırpça, Osmanlıcanın yanında devletin diplomasi dili olmuştur.¹⁶⁶

Özellikle Avusturya ile yapılan 1593-1606 arası süren savaştan sonra Sırların yaşadığı bölgelerde gerek Avusturya, gerek Rusya, gerek Venedik, Sırları ve diğer Balkan milletlerini isyana teşvik etmişlerdir.

Osmanlı Devleti, Sırbistan'ı XIX. yüzyılın başlarına değin bir eyalet olarak yönetmiştir. Sırlara din ve mezhep özgürlüğü tanımış, içtimai ve medeni işlerini kendi geleneklerine göre çözüme hakkı verilmiştir. Bölgede XVIII. yüzyıla kadar önemli bir ayaklanma görülmemiştir. Bu yüzyılda ise, Rusya ve Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında çıkan savaşlarda Sırbistan zaman zaman savaş alanı olmuş ve bu devletlerin propaganda yaparak milliyetçilik fikriyle Sırları ayaklandırmaları bölgede isyanların çıkmasına sebep olmuştur.

XVIII. yüzyılda Sırp entelektüel hayatında bazı değişiklikler olmuş, dinin aydınlar üzerinde etkisi azalmaya başlamıştır. Osmanlı Sırlarına nazaran daha zengin olan Avusturya'daki Sırlar, Macaristan ve Almanya'daki Protestan okullarına giderek, rasyonalizm ve Batı'nın ilkelerini öğrenmişler, kilisenin hakimiyetine son verilmesini, devletle kilisenin ayrılmasını istemişlerdir. Bu yeni fikirlerin, Sırp milli bilincini meydana getirme bakımından en önemli temsilcileri Dimitriye Obradoviç ile Vuk Stefanoviç Karaçiç'tir. Uzun yıllar Batı'da yaşayan Obradoviç, Sırların bir milli edebiyata sahip olamamalarından büyük üzüntü duymuş ve bunun ortadan kaldırılması

---

¹⁶⁵Karal, E. Z., Büyük Osmanlı Tarihi, C. I, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 103.

¹⁶⁶Oba, a.g.k., ss.75-76.

için çalışmaya başlamış, didaktik bir tarzda laik ve rasyonel konular üzerinde eserler meydana getirmiştir. Obradoviç'in açtığı bu çığır Karaciç devam ettirmiş ve Sırp milli bilincinin uyandırılmasında şüphesiz en büyük rolü oynamıştır. Karaciç halk arasında dolaşarak bir sözlük meydana getirmiş halk hikayelerini, atasözlerini derlemiş, ilk defa olarak Sırpça'nın gramerini hazırlamış, Sırpça'yı kilise Slavcasından arındırarak halkın anlayacağı şekilde "konuşulduğu gibi yazılan" şekle sokmuştur.¹⁶⁷

İmparatorluktaki düzenin bozulmaya başlaması ile birlikte, merkezi idarenin zayıflaması, Belgrad Paşalığını da tesiri altına almaktan geri kalmamıştır. Yeniçeriler idareyi ele geçirerek halka büyük eziyette bulunmaya başlamışlar, çeşitli kanunsuz işlere girişmişlerdir. Bu durum halkı isyana teşvik eden esas unsuru teşkil etmiştir.¹⁶⁸ Artan baskılar ve toplanan ağır vergiler Sırp'ların devlete karşı başkaldırmalarına yol açmıştır.

Orta Sırbistan'ın Şumadiye ormanlarında 1804 Şubat'ında Kara Yorgi adlı bir domuz tüccarının önderliğinde bir süreden beri bölgeyi fiilen yöneten Belgrad dayılarının keyfi iradesine karşı ayaklanan Sırp'lar, bu tarihten 74 yıl sonra Berlin'de toplanan ve bir ay süren kongreyi müteakip imzalanan Berlin Antlaşması'yla bağımsızlıklarını kazandılar.¹⁶⁹

1804 Birinci Sırp İsyanı ilk başlarda bağımsızlığı elde etmeyi amaçlamamış, eski düzenin yeniden sağlanmasını hedef almıştır. Soruna çözüm bulmak için, Zemun'da bir toplantı yapılmış, Sırp'lar burada padişaha karşı bağlılıklarını bildirmişler, ancak yeniçeriler hakkında garanti isteyerek, bunlar kesin olarak Sırbistan'dan çıkarılincaya kadar silah taşıma yetkisinin kendilerine verilmesi teklifinde bulunmuştur. Bu istekler kabul edilmediğinden toplantı dağılmış, ve isyan devam etmiştir. Sırp'lara özellikle Avusturya'da yaşayan Sırp'lardan yardım gelmiş ve Avusturya ordusundaki Sırp asıllı

---

¹⁶⁷Oba, a.g.k.. ss.76-77.

¹⁶⁸Oba, a.g.k., s.76.

¹⁶⁹Aslantaş, S., Osmanlı'da Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar, İstanbul 2007, s.11.

subaylar görevlerinden ayrılarak isyana katılmışlardır.¹⁷⁰ Öte yandan isyan lideri Kara Yorgi, Schajtinsky isimli bir Avusturya subayına Belgrad, Böğürdelen, ve Semendire’yi ele geçirip Avusturya’ya teslim etmeyi önermiş ve eğer Avusturya bunu kabul etmezse bu teklifi başka bir büyük güce götüreceğini eklemiştir.¹⁷¹

Öte yandan bir Sırp heyeti de destek istemek için Saint Petersburg’a gitmiştir. Bu sırada Rusya Napolyon tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğu Osmanlılarla arasını açmayı doğru bulmamış ve Ruslar heyete Sultan ile barışmak tavsiyesinde bulunmakla beraber isyana yardım etmedikleri takdirde Sırp liderlerinin Avusturya veya Fransa’ya başvuracaklarından çekindiklerinden, heyete silah, subay ve diplomatik destek vaadinde de bulunmuşlardır. İsyanın lideri Kara Yorgi, İstanbul’a bir heyet göndererek Sırlara otonomi verilmesini istemiştir. Bu teklif reddedilerek, Şeyhülislam tarafından Sırlara karşı “mukaddes cihad” ilan edilmiştir.

Ruslar ilkin Sırp isyanını desteklemiş, hatta teşvik etmiştir. Ancak Napolyon’un Rusya’yı istila etmeye başlaması üzerine, Fransa ile yalnız savaşmamak için Osmanlılarla anlaşmış, bunun üzerine Osmanlılar rahatlayıp isyanı bastırarak 1813’te Belgrad’ı tekrar ele geçirmişlerdir. Bir yıl sonra Sırlar bu kez Miloş Obrenoviç liderliğinde bir kez daha isyan etmiştir. İyi bir diplomat olan Obrenoviç Osmanlılarla anlaşmayı çıkarlarına uygun görmüştür, Bölgenin Osmanlı Paşası da isyanın durması adına 3 büyük bölgenin knezliğini* vermiştir.

Osmanlı düzeninin bozukluğunun devam etmesi, yeniçerilerin asayişsizliklerinin son bulmaması, servet gaspı, 1814’te yeni bir isyanın çıkmasına yol açmıştır. Miloş isyanın yeniden lideri olmuştur. Zamanın uluslararası ilişkileri de kendisine yardımcı olmuştur. Rus-Fransız savaşı bitmiştir. Osmanlılar bu isyan nedeni ile Ruslar’ın müdahalede bulunacağını düşünerek Miloş ile anlaşmayı tercih etmişler ve onu

---

¹⁷⁰Oba, a.g.k., s.78.

¹⁷¹Aslantaş, a.g.k.. s.91.

* slavlarda siyasi teşkilat. prenslik. beylik.

paşalığın en büyük knezi olarak tanıyarak, Milli Meclis'in açılmasını kabul etmişler ve Hristiyanlara silah taşıma yetkisini vermişlerdir. Belgrat'ta Osmanlı Paşası garnizonu ve sipahileri ile birlikte kalmaya devam etmiştir.¹⁷²

Sırbistan 1830'da Sultan tarafından çıkarılan bir kararname uyarınca otonom hale getirilmiş ve Miloş da prens olarak tanınmış, prensliğin ailesi tarafından devam ettirilmesi kabul edilmiştir. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu ile olan bağlarını pamuk ipliğine bağlayan Sırbistan 1867'de son Osmanlı askerinin ayrılmasından sonra Berlin Antlaşması ile resmen bağımsızlığına kavuşmuştur.¹⁷³

1.2. Rumlar'da Milliyetçilik

Turan'ın¹⁷⁴ belirttiğine göre Osmanlı yönetiminde Müslüman olmayan azınlıklar "millet" sistemine göre yönetiliyorlardı. İnanç topluluklarını "millet" olarak adlandırıyorlardı. Müslüman milleti, Rum Ortodoks milleti, Ermeni Ortodoks milleti, Yahudi milleti gibi... Osmanlı yönetimi tebaası İslam dinine uygun bir şekilde, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar şeklinde iki gruba ayrılıyordu. Bu sistemde Müslüman olmayanlar "Allah'ın bir emaneti" olarak kabul ediliyor, cizye vergisi karşılığında inançlarına göre hayatlarını düzenlemelerine karışılmıyordu.

Öte yandan Adanır yine de bu sistemi adilane bulmamaktadır. Belirttiğine göre sistemin en altında yer alan Çingenelere, Osmanlı sistemi "Siz Müslüman dahi olsanız

---

¹⁷²Oba, a.g.k., s.79.

¹⁷³Oba, a.g.k., ss.79-80.

¹⁷⁴Turan, Ö., "Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, Günümüze Yansımaları", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Türkiye Cumhuriyeti'ni İlgilendiren Genel Konular ile XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki Askeri, Siyasi, İktisadi ve Toplumsal İlişkileri, Ankara, 2005, s.256.

değişemezsiniz ve Çingene kalırsınız ve daima cizye ödemekle yükümlüsünüz’’¹⁷⁵ demektedir.

Bu cemaatlerin Osmanlı Sultanı nezdindeki muhatabı, o dini topluluğun millet başı ünvanına sahip olan Rum Patriği, Ermeni Patriği, Yahudi Hahambaşısı gibi liderleriydi. Bu liderler kendi topluluklarının dini ve dünyevi liderleri idiler. Cemaatlerinden sultana karşı sorumluydular. Kendi içlerinde dini, sosyal, adi ve ticari hayatlarını düzenlemekte serbesttiler.

Rumlar Osmanlı topluluğu içinde Müslüman olmayan en avantajlı azınlık olarak öne çıkıyordu. Gregoryen Ermeniler hariç bütün Ortodoks tebaa, Bulgarlar, Sırp, Ulahlar, Romenler, Ortodoks Arnavutlar ve Araplar Fener Patrikhanesine bağlı idi. Rumlar diğer Balkan milletlerine barbar gözü ile bakarlar kendilerini onlardan üstün görürlerdi. Diğerleri de Rumlara Osmanlı toplumunun en şanslı Müslüman olmayan kesimi olarak bakarlardı.¹⁷⁶

Ortodoks Rum Kilisesi kendisine bağlı toplulukların dini işleri yanı sıra vergi, yargılama, sivil hizmetler, miras, borç meseleleri gibi mali, hukuki, ticari ve sosyal olayların da düzenleyicisiydi.¹⁷⁷

Fener Patrikhanesi'nin ve kilise teşkilatının bütün kademelerini dolduran Rumlar, ekonomik, politik ve kültürel bakımlardan diğer Müslüman olmayan unsurların daha üstünde bir konuma sahiptiler. Örneğin Bulgarların Fener Rum Patrikhanesine ödedikleri yıllık vergi, Osmanlı Devleti'ne ödediklerinin iki misliydi.¹⁷⁸ Öte yandan Rumlar, Osmanlı Devleti'ndeki Rum olmayan Hristiyan topluluklara kendi kültürlerini

---

¹⁷⁵Adanır, F., “XIX. Yüzyıl Balkan Milliyetçiliğinin Sosyo-Ekonomik ve Politik Ortamı”, Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi (30 Nisan-2 Mayıs 1997) Bildiri Kitabı, Mersin, 1997, s. 264.

¹⁷⁶Turan, a.g.m., s 257.

¹⁷⁷Clogg, Modern Greece, s.8'den aktaran, Turan, a.g.m., s.257.

¹⁷⁸Crompton, Bulgaria, s.5'ten aktaran, Turan, a.g.m., s.257.

benimsetmeye çalışmışlardır. Fener Rum Patrikhanesi'nde 1800'lü yıllarda yayımlanan bir tamimde, kiliselerde sadece Rumca kitapların bulundurulması emrediliyordu.¹⁷⁹

Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda Yunanlı halkın büyük bir çoğunluğu köylü olduğu için, Osmanlı düzeninin bozulduğu bu köylüleri sıkıntıya sokmuş ve isyan için gerekli zemini hazırlamıştır. Diğer taraftan Yunanistan'ın bulunduğu avantajlı mevkiinin etkisiyle ticaret gelişmiş ve zengin bir Yunan tüccar sınıfı doğmuştur.¹⁸⁰

Bu şekilde XVIII. yüzyılda Yunan ekonomisinin durumu yeni siyasi ilişkileri, orta sınıfı doğurmuştur. Ticaretle zenginleşen Rumlar, Mora, Epir, Karadeniz Kıyıları ile Batı Anadolu'da okullar açarak Yunan kültürünün öğretilmesini sağlamışlardır. Zengin Yunanlıların çocukları ise Avrupa'da öğrenim görek irkdaşlarının aydınlatılmalarına katkıda bulunmuşlardır.¹⁸¹

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Yunanlılar arasında milliyetçi fikirlerin yayılmasına iki şahsiyet büyük katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan biri, Adamantius Korayis'tir. Zengin bir ipek tüccarının oğlu olan Korayis, Fransa'da okumuş Fransız Devrim fikirlerinin tesiri altında kalmıştır. Yunan klasiklerini halkın anlayacağı yeni Rumca ile neşretmiştir. Eski ve yeni Yunancayı birleştirerek, edebi bir dil yaratmak için çalışmıştır. Diğeri de Feraios Rigas'tır. Bir dönem Fener Beyleri arasında yaşamış Viyana'da Yunanistan'ın istiklali için dernek kurmuştur. Bağımsız büyük Yunanistan'ın haritasını hazırlamış ve bastırmıştır. Rigas'ın tahayyül ettiği Yunanistan'ın doğu sınırı Anadolu ortalarına, kuzey sınırı Karadeniz'in kuzeyine batı ve güney sınırları ise, Adriyatik ve Akdeniz'e uzanıyordu. Bu harita Helenizm'in emel ve hayallerinin düsturu haline gelmiştir. Rigas bir de marş yazmıştır. "Haydi kalkın Helen çocukları, şeref ve şan günü gelmiştir, meşhur ecdadınıza layık evlat olduğunuzu gösterin" şarkısının

---

¹⁷⁹Inalcık, H. "Tanzimat ve Bulgar Meselesi", İstanbul, 1992, ss.19-20.

¹⁸⁰Oba, a.g.k., s.83.

¹⁸¹Oba, a.g.k., s.83.

nakarati Őu idi: ‘‘Helen çocukları silaha sarılın, dűŐmanınızın (yani Tűrklerin) menfur kanı ayaklarınızın altında seller gibi aksın’’¹⁸²

Yukarıda açıklanan olaylar Yunan milli bilincinin doęuŐuna büyük etki yapmıştır. Ayrıca Yunanlıları Tűrklerden kurtarmak için kurulan gizli Filiki Heteria adlı derneğin faaliyeti Yunan isyanının baŐlatılmasında esas rolű oynamıştır. Dernek Odesa’da üç Yunan tűccarı tarafından kurulmuŐtur. Derneęin amacı, Karadeniz’de geliŐmiŐ Rum burjuvazisinin ‘‘yurtlarını kurtarmak’’ dileğini gerçekleŐtirmektir. Dernek faaliyeti sırasında Yunanistan’da taraftar kazanmış, Eflak-Boędan’daki Fenerli Rum Beyleri ailelerinden, denizcilere ve diğer halk gruplarına kadar yayılmıştır. Dernek BaŐkanlıęını 1820’de Rus ordusunda General ve II. Aleksandr’ın yaveri Aleksandr Ipsilanti üstlenmiştir. Tanınmış Fenerli bir aileden gelen Ipsilanti, Rusya’da servetini arttırma yolunu bulmuş ve daha sonra da Rus ordusunda general rűtbesine yűkselebilmmiştir. Bu sıralarda Yanya valisi Tepedenli Ali PaŐa da İstanbul’a karŐı isyan etmiştir. Ali PaŐa 40 yıl süren valiliği sırasında Yunanistan’ı sıkı bir idare altında tutmuş ve Rumların Osmanlılara karŐı ayaklanmasına imkan vermemiŐtir. Ali PaŐa’nın isyanı Rumları büyük bir baskıdan kurtararak hareket serbestisi sağlamıştır. Bundan baŐka, Rusya da Yunan isyanını kűrűklemiş, bu Őekilde Osmanlı Devleti’nin iç karışıklıklar içine dűŐerek, daha sonra műdahalesini kolaylaŐtıracak Őartların doğacağını dűŐünműŐtür.¹⁸³

Yunan ihtilal derneği Etniki Eteryay’ın faaliyet programı aşağıda verilmektedir;

- 1) Yunan milletin tam bağımsızlığının sağlanması,
- 2) Batı Trakya ve Selanik’in Yunanistan’a ilhakı,
- 3) On iki Ada’nın Yunanistan’a ilhakı,
- 4) Girit adasının Yunanistan’a ilhakı,
- 5) Batı Anadolu’nun Yunanistan’a ilhakı,

---

¹⁸²Oba, a.g.k., s.84.

¹⁸³Oba, a.g.k., s.85.

- 6) Pontus Rum Devleti'nin kurulması,
- 7) Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı,
- 8) İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı,
- 9) İstanbul'un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması ve megola ideanın gerçekleştirilmesi.¹⁸⁴

Yunan isyanının ilk hareketi Boğdan'da başlamıştır. Ipsilanti 1821'de Boğdan'da ayaklanma çıkartmış, bu şekilde Rus sınırı yakınında buluna bu yerde, gerektiğinde Rusya'nın müdahalesini sağlayabileceğini düşünmüştür. Ancak umduğunu bulamamış, Latin ırkından olan ve Rumları sevmeyen Romenler isyana katılmamışlardır. Ipsilanti çareyi kaçmakta bulmuş, bu şekilde başlayan Yunan isyanı kesintilerle devam etmiş, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Fransa'nın çeşitli şekilde müdahale ve çatışmalarına yol açmıştır. II. Mahmut isyanı bastırmak üzere Mısır valisi Mehmet Ali'den yardım istemiş o da oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Yunanistan'a göndermiştir. Durumun Osmanlılar lehine dönmeye başlaması üzerine İngiltere Fransa ve Rusya'nın baskısı sonucunda Yunanistan 22 Mart 1829 tarihinde bağımsızlığa kavuşmuştur. Bu şekilde Balkanlar'da Osmanlıların idaresi dışında ilk bağımsız devlet ortaya çıkmıştır.¹⁸⁵

1.3. Bulgarlar'da Milliyetçilik

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Bulgarlarda Bulgarlık bilinci yok denecek seviyede idi. Balkanları dolaşan alim ve seyyahlar, Tuna nehri ile Ege denizi arasında yalnız Türklerden ve Rumlardan bahsetmekteydiler. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, önceki duruma zıt olarak, Avrupa Bulgarları Balkanların en kalabalık milletlerinden biri

---

¹⁸⁴Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea; Ankara, 1985 s. 28-29'dan aktaran, Demir, N., "Balkanlar'ın Parçalanmasında Azınlık Okulları ve Ana Dil Eğitiminin Rolü", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Türkiye Cumhuriyeti'ni İlgilendiren Genel Konular ile XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki Askeri, Siyasi, İktisadi ve Toplumsal İlişkileri, Ankara, 2005, s.213.

¹⁸⁵Oba, a.g.k., ss.85-86.

olarak tanımlar ve 1878'deki Berlin Antlaşması ile Bulgar devleti içişlerinde bağımsız bir prenslik olarak siyaset sahnesine çıkmış ve 1908'de bağımsızlığına kavuşmuştur.

Yüzyılın ilk yarısı ve sonu arasındaki bu uyanış sadece dış devletlerin tahriki ile açıklanamaz. Temel tetikleyici neden olarak Osmanlı Devleti'nin götüğü yanlış politikalar ileri sürülebilse de özellikle ticaretle zenginleşmiş ve önemli mevkiiler elde etmiş Rumlar arasında eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden tesis etmek amacı ile Balkanlardaki diğer kavimleri Rumlaştırmak fikri ve buna karşı duyulan tepki de önem taşır. Rumlara Osmanlı Devleti geniş dini ve idari yetkiler tanınması Rumları bu amaçlarını gerçekleştirmede avantajlı kılmaktaydı. O sırada Bulgarlar daha çok köylerde yaşayan herhangi bir idari görevde bulunmayan kimseler olarak biliniyordu.

Diğer yönden daha önce de değinildiği gibi Patrikhane, devlet nezdinde bütün Ortodoks tebaanın dolayısıyla Bulgarların da temsilcisi durumundaydı. Ellerindeki imkanları iyi değerlendiren ve Bulgar ticaretini de ele geçiren Rumlar, Balkanlardaki diğer Ortodoksları ve bu arada Bulgarları da Rumlaştırmak için yoğun bir gayret içine girmişlerdir. Öyle ki Patrikhane 1767 yılında Bulgar geçmişi için oldukça önemli olan Ohrid Başpiskoposluğu'nu kaldırmış, Bulgar kilise mektepleri kapatılmış, Bulgarca ibadet yasaklanmıştı.

İşte bu durum içindeki Bulgar milletini uyandırmak için ilk kıvılcımı Paisii adında bir Bulgar keşişi atmıştır. Münzevi bir hayat yaşayan Paisii, bir Bulgar tarihi yazma kararı almıştır. Eserini 1762'de tamamlayan Paisii, Bulgar milletine şöyle seslenmektedir:

“Ey Bulgar ecdadını öğren, dilini tanı... Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim... Öyle Bulgarlar tanıyorum ki, şaşkınlıkları içinde kendi soylarını unutacak kadar ileri gidiyorlar ve bilmiyorlar. Bilakis Yunanca okuma yazma öğreniyorlar; hatta kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlar. Ey akılsız millet, Bulgar adını taşımaktan

neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun?... Bulgar gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tazim et.¹⁸⁶

Daha sonra Sofroni adında bir başka rahip de bu yönde eser vererek milli şuur uyanışına katkıda bulunmuştur. Sofroni eserinde özellikle Rum ruhbanının açgözlülüklerini anlatmaktadır.

Filolojik eserleriyle Bulgar milletinin tanınması ve canlanması yolunda büyük hizmetleri geçen bir yabancı Jorj Venelin adında bir Rus da büyük Bulgar milliyetseverleri arasında sayılır. “Eski ve Yeni Bulgarlar” adlı eserinde, Venelin ilk kez açık bir biçimde Bulgar tarihini yazmıştır.

Venelin’in kitabını okuyan Aprilov isimli bir Bulgar aydını Bulgar ulusal eğitim hareketini başlatmış, Bulgar eğitimini modernleştirmek ve yaymak için çalışmış, Gabrovo’da ilk modern Bulgar okulunu 1835’de kurmuştur. Kısa zamanda yaygınlaşan bu okullar özellikle Bulgar diline önem vermişler ve Bulgarların bilinçlenmesinde önemli bir rol oynamışlardır.¹⁸⁷

Avusturyalıların Tuna bölgesine yerleşmesinden sonra, Balkanlar Avusturya malları için bir pazar ve hammadde kaynağı halini almış, bu ticaretin gelişmesine neden olmuş sonuçta da Bulgar burjuvazisi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Avrupa’da İstanbul, Viyana, Moskova, Petersburg gibi şehirlerde zengin Bulgar kolonileri oluşmaya başlamıştır. Venelin’in kitabı Rumlaşmış olan bu koloni arasında Bulgarlık bilincini uyandırmıştır. Aprilov bu kolonideki bir tacirin oğludur. Gabrovo’da açtığı okul için gerekli maddi fon, Odesa ve Bükreş’teki Bulgar tüccar tarafından sağlanmıştır. Bu tüccarlar dış dünya ile temas halinde oldukları için yeni fikirleri kendi toplumlarına sokmuşlardır. Bunların yardımlarıyla basit Bulgarca ile hikaye kitapları basılmaya, matbaalar açılmaya, dergiler çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler halka arasında bir fikri

---

¹⁸⁶Staneff, N., Geschichte der Bulgaren, s.34-46’dan aktaran İnalçık, a.g.k., s.20.

¹⁸⁷Oba, a.g.k., s.97.

canlanma ve okuma aşkı doğurmuş ve bunun etkisiyle Yunanca'nın ağırlığı silinmeye başlamıştır.¹⁸⁸

Bağımsız bir Bulgar kilisesi kurmak için yapılan çalışmalar da semeresini vermiş, 11 Mart 1870'te bağımsız Bulgar kilisesi kurulmuştur. Bu kilisenin bu kuruluşu Bulgar milliyetçiliği için çok önemlidir. Bu şekilde Yunanlıların etkisinde kurtularak asıl bağımsızlık için çalışma dönemine geçilmiştir.¹⁸⁹

Yukarıda sayılan nedenlerin dışında Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesinde Ruslar ve Sırlar da rol oynamışlardır. Özellikle Panslavizm akımı, Rusları Bulgarlar ile ilgilenmeye sevk etmiştir. Kırım Savaşı'nda Rus orduları Bulgaristan'a girdikleri zaman sevgi gösterileri ile karşılanmışlardır.

Vidin isyanından sonra uluslararası bir boyut kazanan Bulgar sorunu ile büyük devletler daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. 1867 bir isyan daha çıkması ve 1876'da Filibe'de çıkan isyan ile mesele güncel kalmaya devam etmiştir. 1876 isyanının sert biçimde bastırılması ile İngiliz kamuoyu Türkiye aleyhine dönmüştür. Sonraki süreçte Osmanlı Rus savaşı Ayastefonos Antlaşması ile sonuçlanmış ve bu antlaşma neticesinde daha önce Sırbistan konusunu incelerken görülen biçimde, vergi bağı ile Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olarak Bulgaristan Prenslığı ortaya çıkmıştır. Bu prenslik 6 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

Osmanlı'da Gayrimüslimlerde görülen milliyetçilik türü için bir genelleme yapacak olursak tezin birinci bölümünde açıklanan Hroch'un 'milli hareketler' kategorisinde üçüncü tip milli hareketlenmeye girer ki zaten Hroch da bu kategoriye sadece Osmanlı içindeki Sırları, Yunanlıları ve Bulgarları örnek vermiştir.

---

¹⁸⁸Oba, a.g.k., s.98.

¹⁸⁹Oba, a.g.k., s.98.

II. OSMANLI'DA MÜSLÜMAN HALKLARDA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. Arnavutlar'da Milliyetçilik

Arnavutluk aşağı yukarı beş yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak idare edilmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısında tamamen Osmanlı hakimiyetine girmiş, 1912 senesi sonunda Balkanların bağımsızlığa kavuşan son ülkesi olmuştur.¹⁹⁰

Arnavut milliyetçiliği, Balkanlar'da en geç uyanan milliyetçilik hareketi olmuştur. Bunun en önemli nedeni, Arnavutların Osmanlı Devleti yönetimi ile çok iyi bir biçimde bütünleşmiş olması ve kendilerini devletin asli unsurlarından bir olarak görmeleri idi.¹⁹¹

XIX. yüzyılda kabile yapısının egemen olduğu, din ayrılıkları ve kuzey ve güney arasında kültür farklarının yaşandığı Arnavutluk'ta milliyetçilik akımları biraz da Balkanlardaki komşu hristiyan azınlıklara tepki olarak kendini koruma güdüsü ile ortaya çıkmıştır.

Bu yüzyıl içinde Balkanlardaki Hristiyan unsurların her biri, bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardı. Fransa, İtalya ve Avusturya Katolik Arnavutlar, Fener Rum Patrikhanesi güneydeki Ortodoks Arnavutlar üzerinde çalışarak, dini ayrılıkları siyasi bir bölünmeye doğru yönlendiriyorlardı. Arnavut aydınları, kabile ve dine dayalı bölünmüşlüğü derinleşmesi halinde, her bir parçanın, bir başka komşu devlet

---

¹⁹⁰Kılıç, S., "Bir Osmanlı Aydınının Arnavutluk'a dair Görüş ve Düşünceleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 19 (2006), Ankara, s.257.

¹⁹¹Çelik, B., "Osmanlı Devleti'nde İslamcılık Siyasetinin İlk İflas Noktası Olarak Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Türkiye Cumhuriyeti'ni İlgilendiren Genel Konular ile XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki Askeri, Siyasi, İktisadi ve Toplumsal İlişkileri, Ankara, 2005, s.321.

tarafından yutulacağı kuşkusundaydılar. Rusya'nın desteğinde bağımsızlığına kavuşup, Arnavutluk aleyhine yayılma gayretlerine giren Sırp'lar en ciddi tehlike idi.¹⁹²

Arnavut ulusal hareketi XIX. yüzyılın ortalarından itibaren bir aydın hareketi olarak yurt dışında başlamıştır. Zaman içinde Osmanlı topraklarında yaşayan Arnavut aydınlarını da etkilemiştir.

Osmanlıların millet sistemi, Arnavut ulusal bütünlüğünü tehdit eden en önemli sorunların başında gelmekteydi. Dinsel açıdan türdeş olmayan Arnavutlar, Osmanlı millet sistemi içinde üç farklı gruba bölünmüştü. Ortodoks Arnavutlar, Patrikhane aracılığıyla Yunan kültürünün etkisi altına girerken, Katolik Arnavutlar Avusturya'nın himayesi altında Latinleşme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Müslüman olan Arnavutların ise sadece İslam kimliği ile tanımlanması söz konusu idi. Farklı eğitim ve alfabelerin getirdiği olumsuz etki Arnavutların birbiri ile yabancılaşması ihtimalini ortaya çıkarmıştı. Bu bakımdan Arnavut milliyetçiliği, Osmanlı'nın "millet sistemi"ne bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹³

Arnavut milliyetçiliğinin genel nitelikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- a) Arnavut milliyetçiliği "muhafazakar" nitelikli bir hareket değil, çağdaş laik nitelikli bir harekettir. Din farklılıklarına karşın birçok Arnavut aydını bu hareket içinde yer almıştır.
- b) Arnavut milliyetçiliğinin temel dayanağı Arnavut dili olmuştur.
- c) Birçok benzeri örneğinde olduğu gibi Arnavut milliyetçiliği de aydın burjuva hareketi olarak başlamıştır.
- d) Arnavutlar Osmanlı Devleti içindeki Müslüman unsurlar arasında bağımsızlığını kazanan ilk toplumdur.
- e) Arnavut milliyetçiliği ilk başta özerklik elde etmek maksadını gütmüştür.

---

¹⁹²Kösoğlu, N., Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp, İstanbul 2005, s.31.

¹⁹³Çelik, a.g.m., s.323.

- f) Arnavut milliyetçiliği bir açıdan da Balkanlardaki Hristiyan milletlerin yayılmacı milliyetçiliklerine tepki olarak var olmuştur.
- g) Aşağıda değinilen Prizren Birliği'nin kurulmasıyla hareket siyasi bir nitelik kazanmıştır.

Çıkan 93 Savaşı sonunda Ayestafanos Antlaşması ile Arnavutluk toprakları Sırp, Karadağ ve Yunan arasında paylaştırılınca, İstanbul'da Arnavut Haklarını Savunma Komitesi kurulur. İlk Osmanlı mebuslarından Abdül Fraşeri, Arnavut ileri gelenlerini Prizren'de toplantıya çağırır ve burada Prizren birliği kurulur.¹⁹⁴

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gittikçe zayıflaması, diğer Balkan topraklarında bağımsız devletlerin kurulması ve Arnavut topraklarının parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalması Prizren Birliği (Prizren Ligası) ile doruğa ulaşan bir ulusçu hareketin başlamasına sebep olmuştur.¹⁹⁵

Abdül Fraşeri'nin girişimi ile kurulan Prizren Birliği, otuz delegenin katılımı ile Berlin Kongresinden üç gün önce 1 Haziran 1878'de Abdullah Hüsnü Fraşeri'nin konuşması ile açılmıştır. Kongre'de hazırlanan onsekiz maddelik kararname ile hedefler ve faaliyetler belirtilmiştir. Prizren Kongresi Kurultayı'nın üzerinde durduğu konular şunlardır: Arnavutluğun bir vilayet altında toplanması, diplomatik mücadeleye geçilmesi, bağımsızlık çalışmalarının hazırlanmasıdır.¹⁹⁶

Abdullah Hüsnü Fraşeri'nin temsil ettiği Arnavut ulusçular Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından en fazla zarar görecektir kesimin, Arnavutlar olacağını anlamışlardır. Arnavutların birliğini ve bütünlüğünü sağlamanın tek yolu

---

¹⁹⁴Kösoğlu, a.g.k., s.31.

¹⁹⁵Kılıç, a.g.m., s.260.

¹⁹⁶Kılıç, a.g.m., s.260 .

Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde kalmak, ancak bölgenin özerkliği için mücadele vermektir.¹⁹⁷

Bu çalışmalar esnasında kurultay üyeleri arasında bazı görüş farklılıkları da ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu muhafazakâr paşalar, beyler, din adamlarından oluşan ve arkasında Sultan'ın güçlü desteği bulunan muhafazakârlar, birliğe, Arnavut olmayan Müslüman Balkan unsurlarını (Bosnalı, Bulgar, Türk v.s) da kapsayan İslami bir karakter kazandırılmasını talep etmişlerdir. Kongredeki muhafazakâr kesimin varlığı ve birliğe İslami bir karakter kazandırılması girişimi II. Abdülhamit'in de oldukça işine gelmekte idi. Böylece bir yandan Arnavut ulusçuluğu gölgelenecek öte yandan da, Bosna-Hersek'in Avusturya'ya karşı savunulmasında bu birlik üyesi Arnavutlar kullanılacaktı.¹⁹⁸

Öte yandan ulusçu kesim, başlangıçta, muhafazakar nitelikli olan cemiyete kendilerini kabul ettirmişler, 27 Kasım 1878'de Arnavutluk için özerklik istemişlerdir. Ancak Arnavutluk'un özerklik taleplerine Babiâli pek de sıcak bakmamıştır. Bunda üç neden belirleyici rol oynamıştır. Arnavutluğa verilecek özerklik, diğer Müslüman unsurlara kötü örnek olabilirdi (Suriye ve Irak için). Diğer yandan Slavlar talep ettikleri bölgede bir Arnavut devleti kurulmasını protesto ediyorlardı. Nihayet, Rum Ortodoks Patrikliği'nin olumsuz tavrı dikkat çekmekteydi. Patriklik, Arnavutluk'un özerkliğinin Yunanlaştırma davasına zarar vereceği endişesini taşımaktaydı. Çünkü Arnavut ulusçuluğu sadece Slav milliyetçiliğine veya Osmanlı'nın İslamcılığına değil, Patrikhane'nin ve Yunanistan'ın Ortodoks-Hellen anlayışına da bir tepki olarak ortaya çıkmıştı.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷Özburun, N., "Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk, Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi"nden aktaran, Kılıç, a.g.m., s.260.

¹⁹⁸Kılıç, a.g.m., s.261.

¹⁹⁹Kılıç, a.g.m., s.261.

Aslında Arnavutlar arasında milliyetçilik akımı, XIX. yüzyıl Hristiyan milliyetçiliğine bir karşı çıkış olarak doğmuştu. Bu hareket geleneksel Osmanlı yapısına karşı değil, onun bozulmasına, gücünü kaybetmesine karşı bir tepki idi; ayrılıkçı olmaktan çok özerklikçi bir çıkıştı. Arnavut milliyetçiliği ancak 31 Mart 1908 olayından sonra ayrılıkçı bir karakter kazanmaya başlar. Çünkü artık Osmanlı Devleti'nin kalıcılığına ve koruyuculuğuna olan inanç iyice zayıflamıştı.²⁰⁰

Abdülhamit rejimine karşı İttihatçılarla birlikte hareket eden Arnavut aydınlarının Meşrutiyetten beklediği en önemli şey, kendilerine kültürel-siyasi hakları içeren özerklik verilmesi idi. Fakat Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar öncelikle iktidara daha sağlam şekilde yerleşmek için, çeşitli siyasi manevralar yapmışlar, Arnavut talepleri konusunda ise çok farklı bir yaklaşım içine girmişlerdir. Osmanlı vatandaşlarının Meşrutiyet ile eşit haklara sahip olduklarını, bu nedenle kimsenin diğerine göre ayrıcalığı olamayacağı fikrini yaymaya çalışmışlardır. Arnavutlara verilecek özerkliğin parçalanma sürecini hızlandıracağı endişesi İttihatçıları düşündüren en önemli konulardan birisiydi. Latin harfleri ve Arnavutça eğitim konusundaki taleplerin karşılanması halinde ise Arnavutların Osmanlı ve ümmet kimliğinden koparak ulusal kimliklerini güçlendirmesi ve sonuçta imparatorluktan ayrılması ihtimalini yaratacaktı. Üstelik Latin harflerinin Arnavut okullarında okutulmasını kabul etmesi halinde, muhafazakar Arnavutların, kabul edilmemesi halinde ise, ulusçu Arnavutların tepkisi ile karşılaşılması söz konusuydu. Arnavutların imtiyazlarının sürmesine izin vermeleri halinde de yeni rejimin eskisinden bir farkı olmadığı anlayışının yerleşmesi tehlikesi vardı.²⁰¹

31 Mart Ayaklanması'nın Harekat Ordusu tarafından bastırılmasından sonraki süreçte, Arnavut mebus ve aydınlarının büyük bir kısmı muhalefet safları arasında yer alarak mücadelelerini siyasi alanda yapmaya başlamışlar, 1912 seçimlerinde seçilmeleri

---

²⁰⁰Kösoğlu, a.g.k., ss.32-33.

²⁰¹Çelik, a.g.m., s.330.

engellenen mebuslar ise, 1912 Arnavut isyanında başrolü oynayarak silahlı mücadelenin de içine girmişlerdir.²⁰²

İttihatçılar Arnavutların askerlik, vergi, silah taşıma gibi ayrıcalıklarını eşitlik ilkesini ileri sürerek kaldırmışlardır. Bu siyaset ve bunu askeri kuvvet kullanarak kabul ettirme anlayışı, Arnavutluk sorunun ortaya çıkmasında önemli rol oynamış, başlangıçta sadece derebeyleri ve aydınların tepki gösterdiği bu uygulamalar, zaman içinde genel bir tepkiye dönüşmüştür. 1909 ortalarından itibaren Arnavutluk'ta başlayan isyan hareketleri, 1912 yılında Balkan Savaşı'na kadar sürmüştür. Arnavutlar için çok önemli olan silahların toplanması, yeni konulan vergiler, Arnavut gençlerin Yemen gibi uzak yerlere askere gönderilmesi, kaldırılan ayrıcalıkları bu tepkinin görünen yüzüdür. Fakat ayaklanmanın temel nedeni meşrutiyet rejiminden bekledikleri özerklik haklarının tanınmaması, hatta mevcut haklarının ortadan kaldırılmasıdır. Bu ayaklanmalar dışarıdan da desteklenmiştir. 1911 yılındaki Katolik Malisör ve Mirdita ayaklanmalar, Arnavutluk sorununun uluslar arası bir sorun haline getirilme çabalarının yoğunlaşmasına yol açmıştır. 1912 seçimleri sırasında İttihatçıların muhalif Arnavut mebusların seçilmesi ile başlayan Arnavut ayaklanması sonrasında İttihatçı hükümet düşmüş, yeni hükümet ise Arnavutların özerklik taleplerini kabul etmiştir. Fakat bu taleplerin uygulanması mümkün olmamış, Balkan Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığı söz konusu olmuştur.²⁰³

Balkan Savaşı'nda Osmanlı Kuvvetleri bozulup, Sırpların Adriyatik Denizi'ne doğru ilerlemeleri karşısında her durumda Osmanlılığı bağlı kalmaya çalışmış Arnavutlar için de bağımsızlık ilanından başka bir yol kalmamıştı.²⁰⁴ İsmail Kemal başkanlığında 28 Kasım 1912'de Avlonya'da toplanan Arnavut Kongresi ile Arnavutluk

---

²⁰²Çelik, a.g.m., s.331.

²⁰³Çelik, a.g.m., ss.331-332.

²⁰⁴Kösoğlu, a.g.k., s.33.

bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁰⁵ Bu aynı zamanda Pan-İslamistlerin İslamcılık politikasının da iflası anlamına geliyordu.²⁰⁶

2.2. Araplar'da Milliyetçilik

Osmanlı Devleti'nde özellikle Ortadoğu Bölgesinde yaşayan unsurlar için en temel yapılanma birimi, dinsel yapılanmadır. Etnik ve dil kimlikleri bulunmakla beraber Müslümanlar arasında dini kimlik baskın durumdadır.

‘‘Arap Uyanışı’’, olarak tabir edilen olay ilk olarak Beyrut Gizli Cemiyeti'nin kampanyasıyla kendini göstermiştir. Bu örgüt Suriye Protestan Koleji'nde eğitim görmüş beş genç adam tarafından 1875 yılında,-Abdülhamit'in padişahlığına gelişinden iki yıl önce- kurulmuştur.²⁰⁷

Türk yönetiminin yaptığı kötülükleri anlatan afişlerle siyasi düşüncelerini yayma gayretinde olan bu hareket, Arap halkını isyan etmeye ve Türk egemenliğinden kurtulmaya davet ediyordu. İlk başta huzursuzluk Suriye'den kaynaklansa da Arap dünyasını diğer bölgelerine de yayılmıştı. Yabancı gözlemciler tarafından verilen birçok rapor, Arap yarımadasında, Bağdat'ta, Şam'da, Kahire'de benzeri afişlerin görüldüğünü doğrularken, bu bölgeler arasında Türk hükümetine karşı olan çabaların düzenlenmesi için herhangi bilinçli bir işbirliği bulunmamaktaydı.²⁰⁸

O dönemde padişah olan Abdülhamit de bu hoşnutsuzluğun farkındaydı. Bunu önlemek için Pan-İslamizm eğilimini kullandı. Pan-İslamizm bir doktrin olarak Müslüman memleketleri yabancı egemenlikten kurtulmuş görme arzusunu

---

²⁰⁵Çelik, a.g.m., s.332.

²⁰⁶Oba, a.g.k., s.106.

²⁰⁷Öke M. K., ‘‘Araplar'ın Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılması’’, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İstanbul, 2000, s.98.

²⁰⁸Öke, a.g.m, s.100.

simgeliyordu. Bunun için siyasal İslamın öncülerinden Cemaleddin Afgani'nin fikirleri Osmanlı Devletinde kabul görmüş ve II. Abdülhamit'in İslam Birliğini sağlama düşüncesi ile örtüşerek Pan-İslamizm adıyla uygulamaya konulmuştur.²⁰⁹ Abdülhamit'in Pan-İslam politikası, İslam'ın halifesi olarak imtiyazlarını daha fazla gösterme yoluyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun başı olarak otoritesini güçlendirmek için, sultan-halife açısından başarılı bir teşebbüstü. Bu anlamda, iyi haberlerden söz etmek ve halifenin dindarlığını övmek için biraz sonra Arap topraklarının en ücra köşelerine yollanmış olan misyonerlerin eğitimi için bir kolej kuruldu. Abdülhamid İslam'ın ölç önemli kutsal yeri olan ve her üçü de Arap himayesinde bulunan Mekke, Medine ve Kudüs'teki camilerin onarım ve dekorasyonuna büyük meblağlar harcadı. Sarayda Araplar'ı kendi kişisel hizmetine alıyordu ve onları pan-İslamcı politikaları örgütlemek ve yönetmek için kullanıyordu. Hicaz demiryolunun yapılmasından asıl sorumlu olan bir Suriyeli Arap olan İzzet Paşa al-Abad'dı. Görünüşte yegane amacı hac yolculuğunu kolaylaştırmak olan, dünyadaki Müslümanlar'ın parasal yardımlarıyla yapılan Şam ve Medine arasındaki demiryolu hattı, Osmanlı halifesinin Müslüman dünyasının destek ve saygısını kazanmasında başarılı olmuştur.²¹⁰

Sultan'ın Arap politikası büyük bir başarı kazandı. Öke zaten Müslümanlığın önemli bir etken olduğunu aşağıdaki gibi ifade etmektedir:²¹¹

“...Ondokuzuncu yüzyıl, Batı Avrupa anlamında milliyet düşüncesi Osmanlı İmparatorluğunda halen lanetliydi. Sultanın tebaasının siyasi kimliği Osmanlıydı ve milliyeti, ait olduğu milletin dinine dayanıyordu. Araplar'ı Türkler'e bağlayan ve milli olarak yabancı olan Türk efendilerinin yönetimini kabul ettiren en önemli etken islamiyetti. Osmanlı Sultanlar'ı, Gaziler gibi İslamiyet'in yayılmasını sürdürdüler. Türkler Avrupa'yı, hristiyanlığın kalbini istila ettiler ve İslam sancağını Viyana

---

²⁰⁹Acun, F., “Avrupa Birliği'nin Türkiye ile İlgili Belgelerinde Laiklik”, Liberal Düşünce, Ankara, 2005, s.56.

²¹⁰Öke, a.g.m, ss.101-102.

²¹¹Öke, a.g.m, ss.102-103.

kapılarına kadar taşıdılar. Müslüman olarak Araplar, Türk gücü ve itibari ile gurur duyuyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olması duygusu Müslüman olma duygusu kadar önemli değildi. Türkler'in Arap topraklarını Araplar'dan almadıkları da hatırlanmalı. Araplarla değil Memlûklülerle savaştılar. Üstelik Türk hükümeti İmparatorluğundaki Türk olmayan unsurları sindirme ya da “Türkleştirme” teşebbüsünde bulunmadı. Bu unsurların en büyüğü olan Araplar Türk işgalinden kazanç sağladılar.’’

2.3. Türkler’de Milliyetçilik

Türkler için milliyetçiliğin Orhun Yazıtlarından hatta daha öncesinden var olan bir gerçeklik olduğu ileri sürülebilir. Bu anlamda bir örnek olarak Doğu ve Batı olarak ikiye bölünen Göktürk Devleti ile ilgili bir belge verilebilir. Batı Hakanlığının aşırı güçlenmesi ve Doğuyu egemenliği altına alabilecek güce erişmesi sonucu Doğu Hakanlığı Çin’den yardım ister. Çin ise ancak Türk milletinin kıyafetini, ananesini, adetini ve hatta dilini değiştirip, bunların yerine Çin kıyafetini, Çin ananesini, Çin adetini, Çin kanunlarını, ve hatta Çin kanunlarını Türklere kabul zorla ettirdiği durumda yardım edeceğini bildirir.²¹² Bu konuda devrin Türk hükümdarı Şe-tu’nun Çin hükümdarına yazdığı cevap Türk Milliyetçiliğinin o dönemde dahi var olduğuna ilişkin bir sav olarak öne sürülebilir:

“Şimdi oğlum sarayınızda isbatı vücut edecek ve her yıl haraç olarak ilahi bir soydan gelen atlar takdim edilecektir; her gün sabahtan akşama kadar sizin emirlerinizden başka bir şey dinlemeyeceğim. Fakat elbiselerimizin önlerini kesmeye, omuzlarımızda dalgalanan saç örgülerimizi çözmeye, dilimizi değiştirmeye ve sizin kanunlarınızı kabul etmeye gelince bizim adetlerimizle anelerimiz o kadar eskidir ki ben şimdiye kadar bunları değiştirmeye cesaret edemedim; bugün millet aynı kalbi taşıyor.”²¹³

---

²¹²Ayni, a.g.k., s.57.

²¹³Ayni, a.g.k., ss.57-58.

Öte yandan Türklük kavramı Osmanlı Türkleri'nde unutulmaya yüz tutmuş durumda idi, bu anlamda Arminius Vambery XIX. yüzyılın sonlarında şöyle yazıyordu:²¹⁴

“...Bundan kırk yıl önce, Türklük, ya da edebi alanda Türk sözcüğü kaba yabancı anlamına gelen bir sövgü olarak değerlendiriliyordu. Şöyle bir olay anımsıyorum: Bir gün iyi eğitim görmüş bazı kişilerle sohbet ederken, Türk ulusunun etnografik öneminden, bu ulusun kollarının Lena kıyılarından Asya'ya, öte taraftan da Adriyatik kıyılarına uzandığından, yeryüzünde yaşayan halklar arasında en geniş yayılma olanaklarına sahip olmuş bir ulus olduğundan söz ettim. Bunun üzerine bana ‘siz bizi Kırgızlarla ya da şu kaba saba göçebe Tatarlarla karıştırmış olmayasınız?’ yanıtını verdiler. Ben daha o günlerde kendimi Doğu Türkiye'deki lehçelerin incelenmesine kaptırmıştım. Ama bu yolda, harcadığım bütün çabalar, bizim kültürümüzden haberdar olan birkaç efendinin dışında gülünç bulunuyordu. İstanbul'daki Türkler arasında Türk milliyetçiliği sorunuyla ya da Türk dilleriyle ciddi bir biçimde ilgilenen bir tek kişiye rastlamadım.”

Milliyetçilik Fransız İhtilali'nden itibaren, günümüze değin, zaman zaman etkisinin azaldığı ileri sürülse bile, dünyanın birçok yerindeki siyasal ve sosyal olayları temelden etkileyen bir kavram olmuştur. Osmanlı Devleti de gerek sınırlarının büyüklüğü gerekse sosyal yapısındaki çok farklı toplulukları barındırmasından ötürü milliyetçilikten oldukça etkilenmiştir. Bir yandan Balkanlar'da bağımsızlık isteyen topluluklar ve bunların kışkırtıcılarının bulunması, öte yandan sonraki süreçte Araplar'da oluşan bağımsızlık fikri bu anlamda irdelenebilir. Diğer yandan devletin asli unsuru olan Türklerde de bu gibi akımlara karşı ilk başta birleştirici tedbirler almaya

---

²¹⁴A. Vambery, *La Turquie d'aujourd'hui et d'avant quarante ans*, Paris, 1898, s. 112'den aktaran Georgeon, F., *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, (Çev. A. Er), İstanbul, 1996, s.8.

dönük Osmanlılık akımı yayılmışsa da, özellikle Rusya'dan gelen aydınlar vasıtasıyla milliyetçilik baskın bir rol oynamaya başlamıştır.

Türk milliyetçiliği özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde gündeme gelmiştir. Bunda etken olarak verilebileceklerin en başında, XIX. yüzyıl sonlarına doğru çıkan savaşlar, göçler ve azınlık isyanları vardır. Bir diğer etken de Osmanlı'nın kaybettiği topraklar olan, Kırım ve Balkanlar'dan gelen göçmenlerin, hristiyanların buralarda Türklere yaptığı zulümü yerli halka anlatarak onların bilinçlerinin değişmesine katkıda bulunmasıdır. Öte yandan Arnavutlar gibi Müslüman toplulukların da isyan etmesi Türk milliyetçiliği düşüncesini tetiklemiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde imparatorluğun içinde bulunduğu koşullardan dolayı bir İslam milleti için kimlik yaratma sorunu, çeşitli milliyetçilik tanımlarıyla dile getirilmişti. Ortaya konulan yaklaşımlar toplumsal ve siyasal gerçekliklerin çeşitli yönlerinden esinleniyordu. İlk olarak sayabileceğimiz imparatorluk milliyetçiliğidir ki, ilhamını Osmanlı devlet gücünden almakta olup, iki çelişen güç tarafından etkilenmekteydi: Batılılaşma ve İslamcılık.²¹⁵

Ulusal benlik için siyasi irade peşinde koşan, bir yandan Fransız Devrimi öte yandan da Osmanlı Devleti'nin geleneksel gücü tarafından etkilenen Osmanlılık aslında milliyetçiliğin ilk kez siyasal anlamda dile getiriliş biçimi idi. Nitekim 1908'e kadar bu hareket içinde önemli ağırlığı olan Ahmet Rıza'nın Osmanlılıktan Türk egemenliğini kastettiğini, Türk unsurunun diğer topluluklar üzerinde egemenlik kurmasını sağlamayı hedeflediğini açıklamaktadır.²¹⁶ Diğer bir ifadeyle onun Osmanlılığı Türk olmaktan gurur duyan bir Osmanlılıktır. XIX. yüzyıl Fransa ve Almanya'sını örnek alan imparatorluk dönemi milliyetçiliği, hem Osmanlılık kimliğini hem de Türklüğü kültürel politikalar olarak teşvik etmişti. Çünkü Osmanlılık hareketi

---

²¹⁵Durgun, Ş., "Türkiye'de Milliyetçiliğin Algılanış Problemleri", KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Ankara, 2006, s.13.

²¹⁶Uzun, T., Türk Milliyetçiliği ve MHP, Ankara, 2005, s. 163'ten aktaran Durgun a.g.m., ss.13-14.

birliğin ve bütünlüğün sağlanabilmesi ve yurttaşlık haklarının gelişmesi için önemseniyordu. Türklük ise çağdaş bir ulusun kimliğinin haberciliğini yapıyordu. Türk ulusuna aidiyet bilinci, Osmanlı Devleti'nde içinde bulunulan karmaşa nedeniyle ortaya çıkışı engellenmek istenen bir bilinç olarak görülebilir. Ancak bu bilinç imparatorluğun devamından şüphe duyulduğu dönemde kendini iyice göstermeye başlamış ve Türk milliyetçiliği devletin dağılması kaçınılmaz olduktan sonra kurtarıcı bir ideoloji olarak görülmüş ve bu ideolojiye tutunulmuştur.²¹⁷

Osmanlı Devleti Avrupa'daki topraklarını kaybetmeye başladığında Müslüman halk bir başka egemenlik altında yaşamak istememiş Rumeli ve Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Gerek Rusya'nın baskısıyla göçen Kafkas halkları gerek Kırım'ın kaybedilmesiyle göçen Kırım Türkleri o güne göre oldukça büyük nüfus hareketleri meydana getirmişlerdir. Balkanların kaybedilmesi sürecinde de büyük göç dalgaları yaşanmıştır.

Büyük kitleler halinde gelen göçmenler, kendilerine tahsis edilen bölgelere gidinceye kadar, genellikle camilerde misafir edilip, oradan dağıtılırlardı. Bu durum göçlerin yarattığı gerginliklerin çevreye kolayca yayılmasına yol açtı. Buna, sınır boylarındaki savaşların ve sonrasında yaşananların camilerdeki vaazlara ve cami derslerine bolca yansımalarını da eklemeliyiz.²¹⁸

Buna örnek olarak Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi sonrası durum verilebilir. Bulgaristan'ın bağımsızlığına kavuşması Türk milliyetçiliğinin doğuşuna tesiri bakımından önemli bir olaydır. Zira Bulgaristan diğer Balkan topraklarına nazaran Türk-Müslüman nüfusun daha kesif bir şekilde yaşadığı bir bölge olduğundan Bulgaristan'daki isyan ve karışıklıklar sırasında Bulgaristan'dan İstanbul ve Anadolu'ya göç eden Türk-Müslüman halk gittikleri yerlerde kendilerine reva görülen muameleye

---

²¹⁷Uzun, T., Türk Milliyetçiliği ve MHP, Ankara, 2005, s. 124'ten aktaran Durgun, a.g.m., s.14.

²¹⁸Kösoğlu, a.g.k., s.40.

mahalli halkın dikkatini çekerek milliyetçilik bilincinin oluşmasında etkin bir rol oynamıştır.²¹⁹

Önceki bölümlerde incelediğimiz gibi milletlerde milli bilincin ortaya çıkışında milletlerin kendi tarihleri ile ilgili verdiği eserlerin, kendi dillerinde verdikleri eserlerin rolü büyüktür.

Akçura²²⁰ dil sahasında Türkçülük fikrinin ilk şuurlu izlerinin İbrahim Şinasi'nin eserlerinde görüldüğünü, Şinasi'nin Türkçülük fikrinin edebiyat şubesinde Ziya Paşa, lügat şubesinde Ahmet Vefik Paşa, filoloji araştırmalarında Mustafa Celaledin işlendiğini belirtir. Ahmet Vefik Paşa'da Pan-Türkizm eğilimlerinin izlerinin görüldüğünü, Celaledin Paşa ise Türk filolojisinden başka Türk etnolojisi ve tarihi ile meşgul olur.

Tanzimat döneminin en önemli figürlerinden olan Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in eserlerinde Türk milliyetçiliğinin doğuşunu etkileyen kültürel ve entelektüel izler vardır.²²¹

Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal mektebinin Osmanlı toplumuna sağladığı faydaları şu şekilde belirtmek mümkündür: “a) Eski edebiyatı yıkmak, yerine içtimai hayatla geniş ölçüde ilgili, yeni ve inkılapçı bir edebiyat getirme; b) Sade dile ve halk lisanına değer vererek, “halka halk dili ile hitap ederek” yeni edebiyatı ve yeni fikirleri” kalkınmaya susayan bu millete tanıtmak; c) Milliyet duygusu, vatan sevgisi, hürriyet aşkı, meşrutiyet rejimi gibi Türk tarihinin asla yabancı olmadığı insan duygu ve haklarına Türkiye’de yeni bir hayat vermek.²²²

---

²¹⁹Oba, a.g.k., s.101.

²²⁰Akçura, Y., Türkçülüğün Tarihi, İstanbul, 2008, ss.37-38.

²²¹Oba, a.g.k., s.183.

²²²Banarlı, N. S., Resimli Türk Edebiyatı, 7 Gün Neşriyatı, s. 242'den aktaran, Oba, a.g.k., s.183.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında hem Rusya hem de Osmanlı Türkleri arasında geçmişe ve özellikle Türk kültürüne yönelik bir ilgi uyandı ve bu ilgi yüzyılın sonlarına doğru giderek arttı. İlginin hareket noktası, Türkoloji dalının kimi yeni bulgularıydı. XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Avrupalı tarihçi ve dilbilimciler Türk topluluklarının kültür ve dillerinin kökenlerine ilişkin araştırmalara yönelmiş ve bu yapının İslam dünyasında dikkati çeken bir özgünlüğü taşıdığını kanıtlamışlardı. De Guignes (XVIII. yüzyılda), Arthur Lumley Davids, daha sonra Arminius VAmbery, Leon Cahun gibi bilginler Türk topluluklarının Asya'daki kökenlerini, dil ve uygarlıklarının köklü yapısını ortaya koymuş, bu yapının VIII. yüzyıla kadar uzanan ilk örneklerini ortaya çıkarmışlardı. Avrupa ve Asya'nın öteki halkları, Finler, Macarlar, Moğollar, Mançular vb. ile Türkler arasındaki etnik ve kültürel akrabalık ve bağlar ortaya konan yeni bulgular arasındaydı. Türkoloji alanındaki en çarpıcı gelişme, Danimarkalı Thomsen ile Rus bilgini Radloff'un VIII. yüzyılın ortalarına tarihlenen Orhun Yazıtlarını çözmeleri idi.²²³

Öte yandan yukarıda sayılan bilginler arasında Leon Cahun'un kitabı, Türkçülüğü popülerize etmek ve siyasal sahaya intikal ettirerek resmi ideoloji haline getirmek bakımından önem kazanmıştır.²²⁴

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında Volga, Orta Asya, Azerbaycan ve Kırım Müslüman Tatar ve Türkler Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşmeye başlamışlardır.²²⁵ Gelen bu göçmenler genellikle iyi eğitim almış, halkçı ve devrimci eğilimlerden etkilenmiş durumda idiler. Bunların arasında, Kırım Gaspıralı İsmail Bey'in, Kazanlı Yusuf Akçura'nın, Azerbaycanlı Dr. Hüseyinzade Ali'nin, Ağaoğlu Ahmet'in Türk milliyetçiliğinin doğuşundaki rolleri büyüktür.²²⁶

---

²²³Georgeon, F., Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura, İstanbul, 2005, ss.27-28.

²²⁴Oba, a.g.k., s.124.

²²⁵Lewis, B., Modern Türkiye'nin Doğuşundan aktaran Oba, a.g.k., s.141.

²²⁶Oba, a.g.k., s.142.

Rusya Türkleri arasında milli bilincin uyanışını hazırlayan en önemli sima Gaspıralı İsmail Bey'dir. Çıkardığı Tercüman gazetesi ile "Dilde, fikirde, işde birlik" sloganını Rusya'daki Türkler arasında yaymıştır. Gaspıralı İsmail Bey'in en temel özelliği Türk milliyetçiliğini ilkin dilde başlatmasıdır. Bununla ilgili olarak çıkardığı Tonguç adlı eserinin önsözünde aşağıdaki ifade yer almaktadır.

"Milletimizin eseri olan dilimiz, edebiyatça işlenmemişse de eğitime ve kaidelere gelecek dildir. Gayet nazik Tatar türkülerinden, Nogay çeklerinden (cönklerinden), Kırgız ve Türkmen cırlarından anlaşılır ki, eğer dilimiz bir usta bulup kaleme alınıp işlenirse, şimdikine göre çok daha parlak ve kullanışlı olur."²²⁷

Akçura'ya²²⁸ göre, İsmail Gaspıralı'nın millet hizmetine başlar başlamaz ortaya attığı "Batılılaşmak", sonra ilan ettiği "İslamı çağdaş bir şekilde anlamak" şiarlarıyla, hayatının sonlarına doğru ifadesine imkan bulduğu "dilde fikirde işte birlik" prensibi bütün Türkçülük akımının dil, edebiyat, sosyoloji hatta siyaset sahalarında şimdiye kadar bulabildiği esasların hemen hepsini birleştirmekte ve içermektedir. Sonradan gelen Türkçüler, ve bütün Türkçüler bu esasları inceleyecek, açıklayacak, kuvvetlendirecek ve uygulayacaktır.

Hüseyinzade Ali Bey ise kültürel ve siyasi Türkçülüğün Azerbaycan'daki ilk yayıcısıdır. Gökalp'i en çok etkilemiş yazarlardan biridir. 1905 Devrimi sonucunda Azeri Türkleri de daha serbestiyet kazanınca Bakü'ye döndü. Burada Hayat gazetesini, Zeynel Abidin Takayef, Ağaoğlu Ahmet ve Ali Merdan Topçubaşiyef ile birlikte çıkardı ve iki yıl süre bu gazetenin müdürlüğünü yaptı.²²⁹

Ali Bey'in Türkçülük fikrine katkıda bulunan ve Gökalp'i de etkileyen düşüncesi "Bize hangi ilimler lazımdır" makalesinde savunduğu görüşlerdir. Burada

---

²²⁷Gaspıralı, İ., Tonguç, Sapiro Taşbasmahanesi, Ocak 1881'den aktaran, Akçura, a.g.k., s.71.

²²⁸Akçura, a.g.k., s.74.

²²⁹Oba, a.g.k., ss.154-155.

“Bize çağdaş ilimler lazımdır” der, çağdaşlık aşilar ve bu makalede Müslüman Türk kavimleri için esas olarak “Türkleşmek İslamlaşmak ve Avrupalılaşmak” gerektiğini ispata çalışır.²³⁰

Ağaoğlu Ahmet de Türkçülük açısından oldukça önemli bir şahıstır. Eğitimi Paris’te tamamladıktan sonra Bakü’ye dönmüştür. Yukarıda değinildiği gibi Hayat gazetesini Hüseyinzade Ali Bey ile beraber çıkarmış, bir sene kadar Hayat’ta çalıştıktan sonra bağımsız olarak İrşad’ı çıkartmaya başlamıştır. İrşad’da temel olarak amaçlanan Türkler arasında Sünni-Şii anlaşmazlığını ortadan kaldırmaktır.²³¹ Öte yandan İslam kavimlerinin kurtuluş ve ilerleme meselesinin çözülmesi için ona göre iki sorunun halledilmesi gerekir. Bunlar kadın meselesi ve alfabenin ıslahıdır.²³² Ona göre erkeklere olduğu gibi kızlara da mektepler açmak ve alfabe ıslahı gibi girişimler yeterli sayılamazdı, bu gayretler mutlaka ölümle sonuçlanacak müzmin ve öldürücü hastalığa karşı zayıf ve geçici ilaçlar derecesindedir. Müslüman alemin uyanması ve o alemin medeni milletler muhitine girebilmesi için çok şiddetli bir sarsıntıya ihtiyaç vardır. Müslümanların kendi reformasyon devrini geçirmeleri ve içlerinden gayet kuvvetli bir irade sahibi nefisini iş için tamamen fedaya hazır bir adamın gelip çıkması lazımdır.²³³ Ağaoğlu Ahmet Bey Osmanlı’daki 1908 devriminden sonra Osmanlıya gelir ve burada Türkçülük faaliyetlerine devam eder.

Türk milliyetçiliği düşüncesi için önemli şahıslardan birisi olan Yusuf Akçura, Pan-Türkizmin yaratıcısı olarak bilinir.²³⁴ Pan-Türkizm uzun vadede Rusya’da, Çin’de vb. yaşayan Türk topluluklarını Osmanlı İmparatorluğu’nda bir araya getirmeyi amaçlayan siyasal bir akımdır.²³⁵

---

²³⁰Akçura, a.g.k., s.144.

²³¹Akçura, a.g.k., ss.157-158.

²³²Akçura, a.g.k., s.158.

²³³Akçura, a.g.k., s.159.

²³⁴Zenkovsky, S. A., “Panturkism and Islam in Russia”, Cambridge 1960, s. 337’den aktaran Georgeon, a.g.k., s.2.

²³⁵Georgeon, a.g.k., s.2.

Yusuf Akçura Kasım 1908’de İstanbul’a yerleşmiştir. Yukarıda değinildiği gibi önceden çarlık yönetiminde Müslüman Türklerin hakları için mücadele etmişti. Meşrutiyet ilanından itibaren basın özgürlüğü olan Osmanlı Devleti başkentine göç etmiştir. Aynı yılın sonlarında milliyetçi hareketin güçlenmesini amaçlayarak Türk Derneği adında bir dernek kurdu. Bu derneğin önemi sadece Jön Türk dönemindeki ilk milliyetçi örgüt olmasından değil aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki ve dışındaki Türkleri bir araya getirmesinden kaynaklanır.

Yusuf Akçura, İkinci Meşrutiyet döneminde en çok tartışılan konulardan biri olan ve Jön Türkler’in imparatorluğun dağılmasını engellemek amacıyla aradıkları çözüm yollarını ortaya koyan “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı eseriyle Türk siyasal düşüncesine önemli katkıda bulunmuştur. Bu çalışmasıyla Tanzimat’tan beri oluşan Türkçülük düşüncesini bir siyaset programı haline koymuştur. Bu makalesiyle Türkçülüğü önerişi, Türk milliyetçi çevrelerinde 1848 Kömünist Manifestosu’nun Marksistler indinde oynadığı role benzer bir rol oynamıştır.²³⁶

1860 yıllarına doğru Rusların Asya’da yayılmaları sonucu ortaya çıkan gelişmeler de Türk milliyetçiliği fikrinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 1860’tan itibaren Ruslar Orta Türkistan’la Doğu Türkistan’a saldırdılar. Bütün Orta Asya Türklüğü 1860-1870 yılları arasında topraklarını ve bağımsızlıklarını Rus işgali yolu ile kaybeder. Rusların bütün Asya genişliğince doğu ve güneye doğru yayılmaları İngilizleri çok sinirlendirir. Birkaç adım sonra Kazak süvarilerinin Hindistan sınır boylarında görünmek ihtimali İngilizlerin uykusunu kaçıtır. Doğu Türkistan başbuğu Yakup Han’a elçi gönderirler ve diğer küçük hanlarla gayri resmi temas kurmaya çalışırlar; Yakup Han da Hindistan umumi valisine elçi göndererek İngiltere ittifakını arar.²³⁷

---

²³⁶Oba, a.g.k., ss.169-170.

²³⁷Akçura, a.g.k., ss.39-40.

Akçura'ya göre²³⁸ o sıralarda Babiali ile oldukça dostane ilişkide bulunan Sain James kabinesinin Batı ve Doğu Türklerinin dil birliğinden faydalanmayı hatırlamaması mümkün değildir. Yazara göre Hindistan'ın 1857 Sipahi İhtilali'nde Sultan Abdülmecit'ten halife sıfatıyla, Müslüman Hintlilerin İngiltere kraliçesine itaatini tavsiye ederek bir ferman çıkartmayı ihmal etmeyen İngiliz siyasetinin Orta Asya Müslüman Türk hanlıklarının vaziyet ve durumuyla Osmanlı Türklerini ilgilendirmeye uğraşmış olması çok muhtemeldir. Gerçekten Yakup Han bağımsızlığını kazanınca, İngiliz mümessili "Douglas Forsayt"ın teşviki üzerine Osmanlı saltanatının himaye ve tabiiyetini rica göreviyle Yakup Bey'i İstanbul'a elçi göndermiştir (1871). Elçi İstanbul'da çok iyi karşılanmış, sonraki süreçte Kaşgar Hanlığı dahilinde okunan hutbelerde Osmanlı Padişahı Abdülaziz Han'ın adı belirtilmeye ve sikkeler onun adına basılmaya başlanmıştır.

Yukarıda bahsedilen olaylar sırasında İstanbul matbuatı da Kaşgar işleri ve Yakup Han'ın durumu ile oldukça ilgilenir. Şecere-i Türk'ün Çağataycadan Osmanlıcaya çevrilmesi, Vefik Paşa'nın Osta Asya lehçelerine merak sarması da bu tarihlerden az öncedir. Samipaşazade Suphi Paşa gibi, Şemsettin Sami Bey'in tabiriyle "çağın ilim ve edebiyat adamlarından, Doğu edebiyatı ve özellikle Batı'ya ve yeni fenler ile Avrupa dillerine aşına" bir devlet büyüğünün Abdülaziz devrinde Çağatay dili öğrenmeye kalkması da İstanbul aydınlarından bazılarının zihinlerini o sıralarda Orta Asya yani Doğu Türklüğünün işgal etmiş olduğunu gösterir.²³⁹

1865-1870 devresinden yani Kırım Savaşı sonrası ile Ruslar tarafından Türkistan'ın istilası arasında geçen ilk devreden sonra Batı Türkleri içinde Türk milliyetçiliği fikrinin ikinci faal devresini 1877 Rus Seferi'nden önce ve onu izleyen 1876-1880 yılları arasında görüyoruz. Bu devrenin en belirgin Türkçüleri Süleyman

---

²³⁸Akçura, a.g.k., s.40.

²³⁹Akçura, a.g.k., ss.40-41.

Paşa ile Özbekler Şeyhi Süleyman Efendi ve Rumelili Ahmet Mithat Efendi ile Ahmet Cevdet Paşa'dır.²⁴⁰

Süleyman Paşa'nın Türkçülüğü genellikle eğitim ve öğretim sahasında önemli hizmetleri "Cemiyet-i Tedrisiye-yi İlmiye" üyeliğinde ve özellikle askeri mektepler nazırlığında görülmüştür.²⁴¹

Süleyman Paşa askeri mektepler için birkaç kitap yazmıştır. Mebani-ül İnşa, Kebir İlmihali Sagır İlmihal, Sarfî Türki ve Tarih-i Alem.²⁴² Bunlardan en önemlisi Tarih-i Alem'dir. Bu eserde daha önce olmayan biçimde Türk tarihinin ilkçağ kısmına değinilmiştir.

Buharalı Şeyh Süleyman Efendi de Türk milliyetçiliği yolunda dil, folklor ve pratik siyaset sahalarında çalışmıştır. Bu anlamda bıraktığı eserler Lugat-ı Çağatay ve Türk-i Osmani adlı kitaplarıdır.²⁴³

Akçura'ya göre²⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi dilde halkçılık yönüyle milliyetçidir, fakat siyaseten Osmanlıcıdır. Fakat Mithat Efendi'nin milliyet hakkındaki düşüncesi gelişe gelişe Türkçülüğe ulaşmıştır. Öte yandan Ahmet Cevdet Paşa'da da Osmanlıcılık daha hakim bir görüş olarak görünse de yazdığı eserlerinde Türkçülük izleri taşımaktadır.

Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde artık Osmanlı İmparatorluğu içinde Türkçülük belirli bir düzeye erişmiş durumda idi. Birinci Meşrutiyet 1878'te son

---

²⁴⁰Akçura, a.g.k., s.47.

²⁴¹Akçura, a.g.k., s.48.

²⁴²Akçura, a.g.k., s.48.

²⁴³Akçura, a.g.k., s.51.

²⁴⁴Akçura., a.g.k., s.55.

bulduktan sonra Abdülhamit devri başlamıştır. 1890'lara kadar Osmanlılık siyaseti güden Abdülhamit daha sonra İslamcılığı benimsemiştir.

Abdülhamit dönemi Türk milliyetçiliği açısından da önem taşır. Bu dönemde yayınlanan kitaplar arasında tarih ile ilgili olanların sayısının hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Ayrıca yayınlanan bu eserlerin birçoğu çeşitli gazetelerde de tefrika ediliyordu. Böylelikle Türk tarihi ve Türkçülükle ilgili konular popülerize olma ve halka inme olanağına da kavuşuyordu. Bu kitaplarda özellikle 1879 yıllarından sonra yayınlananlarda Osmanlıların atalarının Orta Asya'daki Türk aşiretleri olduğuna atıfta bulunulabiliyordu.²⁴⁵

Bu dönemde Şemseddin Sami, Necip Asım, Veled Çelebi gibi tanınmış şahsiyetler ortaya çıkmıştır.

Bunlardan Şemseddin Sami aslen Arnavuttur. En önemli eseri Kamus-i Türki'dir. Şemseddin Sami bu eserinde Türk dilinde kullanılan Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca, İtalyanca, Fransızca kelimeleri toplamak suretiyle zengin bir lügat meydana getirmiş, öz Türkçe kelimelere yer ve değer vermiş, Türkçe'yi Doğu ve Batı Türkçesi diye ikiye ayırarak Batı Osmanlı Türkçesinin en zarif Türk dili olduğunu belirtmiş, her iki Türkçenin de aynı Türkçe olduğu sonucunu çıkararak bunları birbirinden ayıranları kınamıştır.²⁴⁶

Bu gelişmeye Cemaleddin Afgani de katılmıştır.²⁴⁷ Bu meşhur Şeyh, bütün İslam aleminin yaşayabilmesi için Müslüman milliyetlerin, milli bilince sahip olmaları gerektiğine inanmıştır. Afgani İslam aleminin her tarafına düşünceleriyle, sözleriyle,

---

²⁴⁵Oba, a.g.k., s.198.

²⁴⁶Keleş, H., Şemseddin Sami Fraşeri'nin Siyasi Görüşleri, Çevren Priştine, Yıl 2, No 2, 1974, s. 14'ten aktaran Oba, a.g.k., s.202.

²⁴⁷Oba, a.g.k., s.199.

işleriyle çok bereketli tohumlar saçmış ve Batı Türklüğünde olduğu gibi Kuzey Türklüğünde dahi milliyet fikrinin gelişmesine hizmet etmiştir.²⁴⁸

Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi de Osmanlı toplumunda Türkçülük fikrinin açıklığa kavuşarak aydınlar arasında yayılmasını bu dönemde sağlamıştır.

Özellikle 1895'lerden sonra hızlanmaya başlayan İslamcılık politikası yüzünden, bu milliyetçi gelişmelere devlet tepki göstermiş olsa da Türkçülük fikrinin ilerlemesini engelleyememiştir.

Türkçülük kavramı daha çok İttihat Terakki iktidarı yıllarında güçlenmiştir. Ancak anlam yönünden zaman zaman bu kavramlar (Türkçülük, Pan-Türkizm, Turancılık, Pan-Turanizm) birbiri içine geçmiş bulanıklaşmıştı. Aslında Türk milliyetçiliği Anglo-Sakson yazarlarının Pan-Amerikanizm, Pan-Cermenizm, Pan-Slavizm gibi hareketleri ifade etmek için kullandıkları Pan-Movement terimine de yakın kabul edilebilir. Bu sayılan hareketler "bir coğrafi bölge, bir dil grubu, bir ulus, bir ırk ya da bir din içinde birlik sağlanmasını" hedeflemektedir. Haliyle Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk milliyetçiliğinin gelişimi, çeşitli Türk halkları arasında kültürel, hatta siyasal bir birlik yaratmayı hedefleyen Pan-Türkizmden ayrı tutulamaz. Gerçekten de Türk milliyetçiliğinin ilk formülasyonları Pan-Türkistlerin eseri olmuştur.²⁴⁹ Nitekim ikinci meşrutiyetten sonra, Türkçülük kavramının Turan kavramı ile eş tutularak kullanıldığını görüyoruz. Turan kavramı aslında milletin kendine güvenini arttırmak için ortaya atılan dirilişçi bir ideoloji idi. Turancılığın bir slogan olarak ahlaki ve pragmatik etkisi, milliyetçilik idealiyle yakından ilişkili görülüyordu.²⁵⁰

---

²⁴⁸Akçura, a.g.k., s.59.

²⁴⁹Georgeon, F. (2006), Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930), (Çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul'dan aktaran, Durgun, a.g.m., s.14.

²⁵⁰Uzun, a.g.k., s.14.

Özellikle 1908 Osmanlı Devrimi'nden sonra Türk milliyetçiliği hareketi çok genişlemiş, derinleşmiş ve dalbudak salmıştır. Türkiye'de Türk milliyetçiliği esasına dayanarak kurulan ilk cemiyet Türk Derneği'dir. Kasım 1908'de İstanbul'a gelen Yusuf Akçura okul yıllarından tanıdığı bazı Türkçüleri, Necip Asım Bey ile Veled Çelebi'yi ziyaret ederek, siyasi olmayan sırf kültürel mahiyette bir Türk cemiyeti kurulmasını teklif etti. Bunun üzerine Aralık ayında dernek kuruldu.²⁵¹

Dernek amacını ifade eden nizamnamenin ikinci maddesinde şöyle denilmektedir:

“Cemiyetin amacı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin eski eserlerini, tarihlerini, dillerini avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp tanıtmak ve dilimizin açık sadece güzel ve ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre incelemektir.²⁵²”

Türk milliyetçiliğinin oluşmasında etkin rol oynayan diğer bir unsur da Selanik'te çıkan Genç Kalemler dergisidir. Genç Kalemler dergisinin Yeni Lisan hareketinin savunuculuğunu ve yayıcılığını üstlenmesi sorumlu müdürlüğüne Ali Canib'in getirilişi ile başlamış ve özellikle Ömer Seyfettin'in ordudan ayrılarak Selanik'e gelmesi ve bu dergi yazı heyetine katılmasıyla olmuştur. Bu sırada Ziya Gökalp'in de Selanik'te bulunması gerek bu derginin gerek de savunduğu Yeni Lisan yayılmasına yardımcı olmuştur.²⁵³

---

²⁵¹Akçura, a.g.k., s.165.

²⁵²Akçura, a.g.k., s.165.

²⁵³Oba, a.g.k., ss.211-212.

Türk milliyetçiliğinin doğuşunda rol oynayan bir diğer unsur da Türk Ocakları ile Türk Yurdu dergisidir. Bir kısım aydınlarla askeri tıbbiye temsilcileri 20 Haziran 1911’de yaptıkları toplantıda milli bir cemiyetin kurulmasına ve adının Türk Ocağı olmasına karar verdiler. Daha sonra Türk Yurdu Mecmuası, Türk Ocağı ile birleşmiş ve Genç Kalemler de bu camiaya katılmıştır.²⁵⁴

Siyasi bir kuruluş olmayan Türk Ocakları, Türk milliyetçiliğini yaymak için çeşitli yollara başvurmuştur. Her Cuma çatisı altında topladığı genç ve aydınlarla özellikle milliyetçilik yönü ağır basan konferanslar vermiş, haftanın belli günlerinde de bazı düşünürlerle sohbetler düzenlemiş, İttihat Terakki’nin muhalefetine rağmen kadın ve erkek amatör sanatkarların piyeslerde rol oynamasını sağlamış kooperatif, milli iktisat ve yerli malı kullanılması gibi sloganları halka maletmeye çalışmıştır. Türk Yurdu dergisi Ocağın yayın organı halini almış ve çeşitli eserler yayınlanmıştır. Ocak ayrıca dış Türklerin de temas yeri olmuştur.²⁵⁵

Türk Yurdu dergisinde Ziya Gökalp, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak makalesini yayınlamaya başlayarak Türkçülüğü sistemleştirmeye girişmiştir. Dergi Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa açık bir şekilde Türk unsuruna hitap etmiştir. İlk defa Türkler arasında milliyetçiliği tahrik etmek istemiştir. Şimdiye kadar hiçbir gazetede ve dergide çıkmayan konulara el atmıştır. Yine ilk defa bir dergi serlevha olarak “Türklerin faidesine çalışır” ifadesini almıştır.²⁵⁶

Kısaca Osmanlı döneminde Türkçülük, imparatorluğun çok uluslu bileşimi içerisinde Türk ögesini öne çıkaran bir akım olarak doğmuştur. Bu bağlamda Türkleri imparatorluğun diğer unsurlarında olduğu gibi, kendine özgü bir kültürün tarihsel mirasına sahip ayrı bir etnik grup saymakla yetinmiyor, ayrıca Türk kültürünün yükseltilmesini ve Türklerin tarihsel köklerine ilişkin bilincin geliştirilmesini de

---

²⁵⁴Oba, a.g.k., s.229.

²⁵⁵Tunaya, T. Z., Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952), İstanbul, 1995, ss.380-381.

²⁵⁶Oba, a.g.k., ss.230-231.

amaçlıyordu. XIX. yüzyılın sonlarına doğru modernitenin Osmanlı'da yaygınlık kazanmaya başlaması ile birlikte, Osmanlı düşünürleri arasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve Türklerin İslamiyeti kabul edişinin öncesine dayanan bir tarih bilinci ve buna bağlı bir kimlik arayışının en son Türkler tarafından benimsenmesi, bunların ana unsur olmasından dolayı, imparatorluğun içinde bulunduğu durumu daha çok bir ülke, devlet sorunu olarak görmelerindedir. Bu anlayış Cumhuriyet Türkiye'sinin yapılaşmasında da temel etken olmuştur.²⁵⁷

---

²⁵⁷Durgun, a.g.m., s.16.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA MİLLİYETÇİLİK

I. KURULUŞ DÖNEMİNDEKİ (1923-1930) MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ulusal Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş süreci kültürel, düşünsel kaynakları bir önceki kesimde açıklanmış olduğu gibi Türk kavramının ülke aydınları ve seçkinleri tarafından belirlenmesi ve bu kesimde farklı algı ve kaynaklara sahip olsa bile bir ulusal bilincin gelişmesi ve bu gelişen bilincin halk kesimlerine aktarılması ile oluşmuştur. İlk bölümde de aktarıldığı gibi milliyetçilik kuramı etnik ve toprak birliğine bağlı olacak şekilde iki farklı kategoride değerlendirilebilir. Toprak birliğine dayalı modelde, ortak kimlik, siyasal kültürün- dolayısıyla bunu yaratan hukuksal, siyasal, ekonomik ve dinsel ortaklıkların- türdeş olmasına dayandırılır.

Etnik birliğe dayalı modelde ise, ulus kavramı soy, dil gibi ögelere dayandırılır. Dolayısıyla kimliğin kaynağını, etnik modelde kimliği oluşturan bireylerin ortak tarihsel kaynaklarından, toprak birliğine dayalı modelde ise ortak siyasal kültürden aldığı söylenebilir.²⁵⁸

Atatürkçü milliyetçilik ise bu iki modelin bir bileşkesi olarak düşünülebilir. Salt birisinin seçilmesinin Türkiye bağlamında sakıncalar yaratabileceği açıktır. Bu nedenle “Türklük” kavramının tarihsel ve siyasi köklerin birlikte kullanımı ile tanımlandığını söyleyebiliriz. Daha açıkça söylemek gerekirse, “Türklük”, Atatürk milliyetçiliğinde

---

²⁵⁸Smith, A. D., *The Ethnic Origins of Nations*, Wiley-Blackwell, 1991, ss.134-138.

“Türk olma duygusunu” paylaşma temeline dayanmaktadır.²⁵⁹ Bunun en açık ifadelendirilmesi, “10. Yıl Nutku” nun sonundaki “Ne mutlu Türküm diyene” sözünde yaşam bulmaktadır.

Bu durum, hem ülke sınırları içerisinde yaşayan farklı unsurları kucaklamakta, hem de ülkenin laik temeller üzerinde kurulması planlanan geleceğine hizmet etmekte ve Osmanlı döneminde var olan dine dayalı birlik kavramına alternatif oluşturmaktaydı.²⁶⁰

Bu anlayışın kökenlerini, Ziya Gökalp’te bulduğu söylenebilir. Ziya Gökalp’in tanımına göre “ulus”, aynı dili konuşan, aynı eğitimden geçen, dini, ahlaki idealleri bir olan, ortak bir kültüre ve dine sahip olan insanlardan kurulmakta idi.²⁶¹ Gökalp’in milliyetçilik anlayışı ile modern ulus-devletin kurucu iradesinin benimsediği milliyetçilik anlayışları arasında büyük benzerlikler söz konusudur. Yukarıda da belirtildiği gibi Gökalp, bir kültür milliyetçiliği öngörmekte, millet olabilmek için etnik kökenlere önem vermemektedir.²⁶² Ziya Gökalp’in anlayışında dinin aldığı konum ise dindaşlığa dayalı birlik fikrini yadsır. Ona göre, din farklı coğrafi bölgelerde, farklı kültürel ortamlarda aynı olabilir ancak bir millet oluşturabilmek için din birlikteliğinden başka dil ve kültür birlikteliğine de ihtiyaç vardır.²⁶³ Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” nda Türkçülüğü, “Türk milletini yükseltmek” olarak tanımlamıştır.²⁶⁴ Ziya Gökalp’in siyasal, dinsel, kültürel birçok fikrinin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin fikrinsel altyapısında uygulama alanı bulduğu söylenebilir.

---

²⁵⁹Özdoğan, G. G., Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük, İstanbul, 2001, ss.81-87.

²⁶⁰Osterud, O., “Nationalism and Relative Backwardness”, Türkiye İş Bankası, International Symposium on Atatürk, Ankara, 1984, ss.243-259.

²⁶¹Gökalp, Z., Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 2008., s.15.

²⁶²Gökalp, Z., Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul, 2008, s.30.

²⁶³Gürsoy, Ş., Çapcıoğlu, İ., “Bir Türk düşünürü olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, AÜİFD, sayı:2, Ankara, 2006, ss.89-98.

²⁶⁴Gökalp, Z., Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 2008, a.g.k., s.13.

Türk milliyetçiliğinin, ana iskeletini organik milliyetçilik olarak ifade edilen ortak kültür ve ortak tarih bilinci oluşturmaktadır. Bunların haricindeki değerlendirmeler (iradi, etnik...vb.), daha ziyade aktüaliteye ve toplum içerisinde bulunan şartlara göre şekillenen ve ana kaynak olarak milliyetçiliğin gösterildiği reaksiyon hareketleridir. Bu açılardan değerlendirme yaptığımızda milliyetçilik bazen sömürgeciliğe karşı çıkan anti-emperyalist bir görüş, bazen da yayılmacılığı hedef edinen bizatihi emperyalist bir kaynak olabilmektedir. Ancak bu değerlendirme genel bir ifade olarak algılanmalıdır. Türk Milliyetçiliği düşüncesi hiçbir zaman bir yayılmacılığın veya emperyalist bir düşünün kaynağı olmamıştır; yayılmacı emeller duymakla suçlandığı dönemlerde dahi yayılma sahasına, aynı kökenden geldiğini düşündüğü ve özgürlüklerinden yoksun olduğu kabulündeki insanların kurtarılması düşüncesi; yaygın tanımıyla Turancı bir karakterde hakim olmuştur.

Bu çerçevede özellikle oluşturulan Türk Tarih Tezi'nin, ortak bir tarih ve kültür yaratma çabalarının altyapısı ile değerlendirilmesi sonucunda, söz konusu çalışmaların organik milliyetçilik olarak, çalışmanın birinci bölümünde tanımladığımız forma uyduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle resmi milliyetçiliğin temel algısı ve millet anlayışı üzerinde durulacak daha sonra bu dönemde ortaya çıkan farklı düşünceler hakkında bazı açıklamalarda bulunulacaktır. İkinci bölümde ise özellikle 1930 sonrasında yoğunlaşan Pan-Türkçü akımlar ve bu akımların baskın karakterleri üzerinde tartışılacaktır. Yine bu dönemde yaşanmış önemli bir dava olan ve Pan-Türkçü kesimin tek parti yönetimi tarafından tasfiyesi ile sonuçlanan "İrkçılık-Turancılık Davası" da incelenecektir. Son kesimde ise çalışmanın sonuçları üzerinde durulacaktır.

1.1. Kurtuluş Savaşı Döneminde Milliyetçiliğin Yeri

Herhangi bir ülkede yaşanan ideolojik bir dönüşümün incelenebilmesi için dönüşümün yaşandığı dönemde iki ögenin durumlarının net bir şekilde incelenmesi

gereklidir. Bu ögeler, seçkinler (aydınlar) ve toplum olarak sınıflandırılabilir. Ancak temel ögenin her zaman toplum olduğundan yola çıkarak I. Dünya Savaşı sonu, Kurtuluş Savaşı başlangıcında Anadolu halkının durumunu ve milliyetçilik kavramına bakışını incelemek geçiş dönemindeki etkileri anlamamıza yardımcı olacaktır.²⁶⁵

Uzun yıllardır süren savaşlar ve Birinci Dünya Savaşı'nın tesiriyle, Osmanlı toprakları bir harabe durumundaydı. Kamu hizmetleri, ulaşım tamamen yabancıların ellerindeydi. Zaten yok denecek mertebede bulunan sanayi kuruluşları işgal altındaki sahil kentlerinde bulunuyordu. Sevr Antlaşması ile de Türklere sadece imparatorluğun en fakir kesimlerinden birisi olan İç Anadolu bölgesinin bırakılması ile birçok farklı güçlük ile beraber ekonomik güçlüğü de Kurtuluş Savaşı döneminde yaşandığını gösterir.²⁶⁶

Ancak Kurtuluş Savaşı'nın tek probleminin ekonomik problemler olduğu söylenemez. Öncelikle savaş çok cepheli bir savaştı. Yunanlılar, Fransızlar, İtalyanlar ve ayrı bir ülke kurmak isteyen Rum ve Ermeni azınlıklar ülkenin farklı bölgelerini ele geçirmişti. Ancak tüm bunlardan daha tehlikelisi, yıllardır sürmekte olan savaşlardan ve fakirlikten bunalmış olan halk İstanbul hükümetinin yayımlattığı fetvalar ile Ankara hükümetinden uzaklaşmakta ve bölgesel olarak çıkan ya da çıkartılan ayaklanmalara karışmaktaydı.²⁶⁷ Savaşın en güç dönemleri olan 1919-1921 yılları arasında irili ufaklı birçok ayaklanma çıkmış ve oldukça kanlı bilançolar ile bastırılabilmişti.²⁶⁸

Halkın fakirliği ve milliyetçi duygulardan yoksun oluşunun dışında, milli mücadelenin ve resmi ideoloji olarak milliyetçiliğin önündeki bir başka önemli sorun da ülke genelinde baskın ideoloji olarak din faktörünün olmasıydı. Aslında bu durum hem

---

²⁶⁵Oran, B., Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, İstanbul, 1988, ss.58-60.

²⁶⁶Oran, a.g.k., s.59.

²⁶⁷Oran, a.g.k.. s.61.

²⁶⁸Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C. IV, Ankara, 1974'ten aktaran: Oran, a.g.k., s.62.

olumlu hem olumsuz bazı noktalara yol açmaktaydı. İnançları güçlü olan Türk toplumunda farklı dinden bir işgalciye karşı ortak bir davranış oluşması beklentisi güçlüdür. Ancak Osmanlı'da devlet ile dinin iç içe geçmişliği ve dini temsil eden halifenin düşman ile uzlaşma içerisinde bildiriler yayımlaması halkın milli mücadeleye olan desteğini kırmaktaydı.²⁶⁹ Bu durumla mücadele için Mustafa Kemal ve arkadaşlarının onayı ile Ankara müftüsü Rıfat Efendi'nin yayınlayıp 83 müftünün imzaladığı, 64 müftünün de onayladığı bir karşı bildiri ile Halife'nin işgal altındaki İstanbul'da baskı ile bu bildirimleri yayınladığı ve düşman ile savaşta halifeyi kurtarmanın dinin gereği olduğunu söylemiştir.²⁷⁰

Bölüm başında da belirtildiği üzere, toplumsal yapının içinde bulunduğu durumu incelemek resmi ideoloji olarak milliyetçiliğin nasıl ve hangi koşullarda olgunlaştığını anlamamız için önem taşımaktadır. Osmanlı'nın o dönemki yapısını üç farklı kesimde inceleyebiliriz. Köylüler, Eşraf (ki burada genel anlamda toprak ağaları, kasabalı bürokratlar, din adamları ve tüccarlar kastedilmektedir.) ve aydınlar.

Köylü Kurtuluş Savaşının insan gücünü oluşturacak olan tabakadır. Ancak yıllardır sürmekte olan savaşlar, kayıplar, yenilgiler ve fakirlik savaşın başlangıcında insanları gönülsüz kılmıştı. Her şeyden öte insanlarda var olmayan milli bilinç nedeni ile kendi bölgesinde olmayan bir savaş ve işgal için gidip ölmeye isteksizdiler.²⁷¹ Ancak bu durumu köylünün vatan kavramından habersiz oluşu ile ilişkilendirebiliriz. Bu durumun yani milliyetçi duygunun zayıf oluşunu iki temel nedene bağlamamız olasıdır.²⁷² Bu nedenlerden ilki, Anadolu'da ulusal bir Pazar olmayışıdır. Bu durumu Oran, Sivas ve Konya'daki buğdaylar çürürken Anadolu'nun kuzeyinin Rusya ve Balkanlardan tahıl ithal etmesi ile örneklemektedir.²⁷³ Köylü kitlesinin savaşa ilgi

---

²⁶⁹Oran, a.g.k., s.64.

²⁷⁰Oran, a.g.k., s.65.

²⁷¹Avcıoğlu, D., Milli Kurtuluş Tarihi, C. I-II-III, İstanbul, 1974, s.910.

²⁷²Oran, a.g.k., s.65.

²⁷³Oran, a.g.k., s.67.

göstermemesinin bir diğer nedeni de halkın uzun süredir savaş halinde olmasıdır. Şevket Süreyya Aydemir, bu durumu eserinde şu örnekle açıklamıştır: “Hemşerim sen ne iş yaparsın?” “Esaslı bir işim yoktur bey, ikide bir askere gel derler, gider gelirim...”²⁷⁴ Düzenli bir ordu yapısının da olmayışı nedeni ile ufak yerel bir çatışmayı kazanan Kuva-i Milliye askerleri zafer kazanıldı diye düşünerek köylerine geri dönmekte idiler. İstiklal Mahkemelerinin kurulması ile ordudan kaçmaların bir ölçüye kadar engellenebilmiş olduğu söylenebilir. Tüm bu olumsuz koşullara rağmen, köylü kitleler yine de Kurtuluş Savaşı’na katılmışlardır. Bunun en önemli nedeni, işgalcilerin dininin farklı olmasıdır. Özellikle eski tebaa Yunanlıların işgale başlaması ve İzmir’e girmesi, buna da İstanbul’un hiç tepki vermemiş olması halkta önemli bir sıkıntı yaratmıştı. Bir başka önemli nokta da az da olsa toprağını gelecek işgalciye kaptırmak köylünün istemeyeceği bir durumdu. Dolayısıyla aslında temel olgunun vatani değil toprağı korumak olduğu görülmektedir.²⁷⁵ Yine aynı nedenle Atatürk’ün savaş sırasında söylemiş olduğu sözün kökenleri daha iyi anlaşılabilir: “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıl bütün vatandır”.

İkinci olarak incelenmesi gereken kesim, Oran’ın “eşraf” adını verdiği toprak ağaları, aşiret reisleri, din adamları ve ticaretle uğraşan zenginlerden oluşan topluluktur. Bu topluluk gerek ekonomik güçleri gerekse halk üzerindeki etkileri ile yerel bölgenin egemenleridir. Bu kesimin milli mücadeleye bakışı genel anlamda bir bilinçsizlik ile şekillenmektedir.²⁷⁶ Kuva-i Milliye kuvvetlerinden şikayetçi olanların dahi belirebildiği bu ortamda elbette düzenli orduya geçiş dönemi ile bir azalma söz konusu idi. Çünkü düzensiz birlikler halindeki Kuva-i Milliye kuvvetleri bazen suç olarak tabir edilebilecek düzeyde eylemlerde bulunabilmekteydi. Ayrıca daha önceden bölgeden ayrılmış gayrimüslim topraklarına yerleşmiş olan eşraf bu halkın tekrar geri dönmesi durumunda toprakları kaybedebileceğini az çok kestirmekteydi. Bu durum da eşrafi

---

²⁷⁴Aydemir, Ş. S., Tek Adam, C. III, İstanbul, 1966, s.64.

²⁷⁵Oran, a.g.k., ss.71-73.

²⁷⁶Oran, a.g.k., s.72.

Milli Mücadeleye katkı vermeye itmiş olabilir.²⁷⁷ Ayrıca eşraf, milli mücadele dönemi ile birlikte yönetime etkin olarak bilfiil katılma olanağı bulmuştur.

Sonuç olarak, gerek köylü gerekse eşraf sınıfında belirgin bir milli bilincin bulunmadığını ve tek tük var olan direniş hareketlerine gerek ekonomik gerekse insan gücü olarak desteklemediklerini söyleyebiliriz. Bu anlamda var olan direniş örgütlenmeleri ile eşrafın ve dolayısıyla onlara bağlı olan köylülerin arasındaki ilişkiyi incelemek de önemli olacaktır.

Anadolu’da kurulan direniş dernekleri öncelikli olarak büyük devletlerin işgaline karşı değil, Hıristiyan azınlıkların Yunan İşgali ve Ermenistan’ın kurulması ile yaratacağı tehlikeye karşı kurulmuştur.²⁷⁸ İlk kurulan direniş hareketleri aslen bilimsel araştırmalar ile temsil ettikleri coğrafyanın Türk olduğunu gösterirlerse büyük devletleri ikna edebileceklerini düşünmekteydiler. “Redd-i İşgal”, “Redd-i İlhak”, “Müdafaa-i Hukuk”, “Muhafaza-i Hukuk-u Milliye” bu derneklere verilebilecek bir iki örnektir.²⁷⁹ Ancak mücadelenin silahla yapılması gerektiği çok geçmeden anlaşılmıştı. Kuva-i Milliye, başlangıçta çeteler halinde bulunan bir oluşumdu ve ortaya çıkışı üç farklı şekilde olmuştu. İlki Müslümanların, Hıristiyan azınlıkların çeşitli bölgelerde Müslümanlara karşı düzenlediği saldırılara karşı bir tepki olarak halkın silahlanması ile olmuştur. İkincisi ise subayların ve kentlerdeki aydınların oluşturduğu siyasal kökenli direniş örgütlerinin kurulmasıdır. Son olarak da zaten var olan eşkıya topluluklarının düşmanla çatışma gibi yeni bir işleve yönelmesi ile olmuştur.²⁸⁰ Eşrafın da daha önce anılan nedenlerle desteklediği bu grupların aslında bir ulus-devlet yapılanmasına giderek tüm Anadolu’yu kurtarmaktan ziyade bölgesel kurtuluşa giden bir yapıları vardı. Ancak Vilayat-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti’nin Erzurum’da topladığı kongre ile birlikte bölgesel bir direniş hareketinden bir milliyetçilik hareketine

---

²⁷⁷Oran, a.g.k., s.73.

²⁷⁸Oran, a.g.k., s.112.

²⁷⁹Tunaya, Z. T., “Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük”, İstanbul, 2002, ss.41-45.

²⁸⁰Oran, a.g.k., s.113.

geçiş olduğu görülür. Erzurum Kongresinde, ulusal sınırlar içerisinde yurdun bir bütün olduğu, gerekirse ulusun bir geçici hükümet kuracağı ve ulusal egemenliğin hakim kılınacağına beyan edilmesi ile yurt sathına yayılmış bir eylemlilik başlamıştır.²⁸¹ Cemiyetin adı da daha genel bir anlam taşıyan Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. Daha sonrasında 23 Nisan 1920 tarihi itibari ile Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin kurulması ile de ulusal bir devlete giden yol bütünü ile açılmış oluyordu.

Bu aşamada hareketin tüm Anadolu’ya yayılması için son bir adım daha atılmalıydı. Bu adım da Kuva-i Milliye güçlerinin yerine ulusal bir ordu kurulmasıydı. Böylelikle “Sosyal İsyancılar”²⁸² olarak adlandırılacak olan ideolojisiz ve yöresel kuvvetler, milliyetçi bir merkezin denetimi altına alınmaktadır. Böylece çete olduğu için birliği terk edip köye dönen askerler kontrol altına alınabilmiş, denetimsizlik nedeni ile halka ya da doğrudan Ankara hükümetine tehdit unsuru oluşturabilen Kuva-i Milliye güçleri yerine denetimli ve ulusal bir ordu kurulmuş olmakta idi.

Sonuç olarak, Milli Mücadele’nin ilk yıllarında halkın askerlikten ve savaştan yoğun bir şekilde kaçınmak istediğini ancak azınlıkların işgal kuvvetlerinden aldıkları destek ile birer tehdit unsuru oluşturmaya başlaması ile yöresel kurtuluş maksatlı bir direniş hareketinin başladığını, bu yöresel direniş hareketlerinin Mustafa Kemal’in yönlendirmesi ve yönetmesi ile milli bir direnişe dönüştüğünü söyleyebiliriz. Özellikle Büyük Millet Meclisi’nin açılması ve düzenli orduya geçişin sağlanması ile ulus-devletin sınırlarının kurtarılması ve ulus-devletin kurulması sürecinin de hız kazanıp başarıya ulaştığını söylemek de mümkündür.

---

²⁸¹ Atatürk, M.K., Nutuk, C. I, ss.65-66.

²⁸² Hobsbawm, E., Sosyal İsyancılar, İstanbul, 1995, ss.102-103.

1.2. Resmi Milliyetçilik Kavramı:

Milliyetçilik, XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başlarında Osmanlı coğrafyası içerisinde henüz yeni filizlenmeye başlamış bir düşünsel akımdı. Bu akımın toplum katmanına yayılması ve benimsenmesi ise Cumhuriyetin kurulmasının bir sonucu olmuştur.²⁸³ Böylelikle Türk toplumunun “ümme” olarak değil de “ulus” olarak yaşamasının önü açılmıştır. Bu konuda Atatürk’ün 27 Ekim 1922’de Bursa’da yaptığı konuşmadan bir kesit örnek olarak verilebilir:²⁸⁴

“... Açıkça söyleyelim ki biz üç buçuk yıl öncesine değin topluluk halinde (ulusal bağları olmayan, rastgele, başka eğreti bağlarla bir araya gelivermiş bir topluluk halinde) yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi yönetiyorlardı. Dünya bizi, temsilcimiz ve yöneticimiz olanlara göre tanıyor ve değerlendiriyordu. Üç buçuk yıldır ulus olarak yaşıyoruz...”

Resmi milliyetçiliğin yayılcı unsurları yoktur. İkinci Meşrutiyet çerçevesinde oluşan Türk milliyetçiliğinde Turancı ve yayılcı unsurların baskın olduğu söylenebilir.²⁸⁵ Ancak Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda anti-emperyalist bir niteliğe bürünen milliyetçi unsurların savaştan sonra bazı değişimler yaşadığı da söylenebilir. Bu anlamda Türk Ocakları’nın 1923 yılında yeniden canlandırılmasının incelenmesi gereklidir. F. Georgeon’un ayrıntılı incelemesinde Ziya Gökalp’in fikirlerinin Türk Ocaklarında ağırlığına karşın Pan-Türkist akımların uzunca bir dönem var olmadığından bahseder.²⁸⁶ Bu noktada, Türk Ocaklarının fikir babasının Ziya Gökalp olmasına karşın örgütçüsünün Hamdullah Suphi Tanrıöver olduğunu da belirtmektedir.²⁸⁷ Hamdullah Suphi Tanrıöver, kendini Kemalist olarak tanımlamakta ancak Türk milliyetçiliği konusunda Mustafa Kemal’den farklı düşündüğünü de belirtmektedir.

²⁸³Kili, S., Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli, Ankara, 1981, s.230.

²⁸⁴Çağlar, B. K., (Bugünün diline çeviren), Bugünün Diliyle Atatürk’ün Söylevleri, Ankara, 1968, ss.88-89.

²⁸⁵Timur, T. “Türk Devrimi ve Sonrası”, İmge Yayınevi, İstanbul, 1993, ss.261-265.

²⁸⁶Georgeon, F., “Les Foyers Turcs a l’Epoque Kemaliste”, Turcia, 1982, C. XIV, ss.168-215.

²⁸⁷Georgeon, F., a.g.k., s.175.

Atatürkçü ideolojinin ulusal-devlet fikrini benimsediğini ve ulusal devletin amaçlarına yasallık kazandırmayı amaçladığı Kili tarafından aktarılmaktadır.²⁸⁸ Bu anlamda laiklik ilkesinin de aslında ulusçu düşünceye hizmet ettiği öngörülebilir. Daha önce Osmanlı döneminde var olan İslamcı düşünce dinsel “birlik” üzerinde dururken, Atatürkçü görüş, ulusal “birlik” temeline dayanır. Dolayısıyla dinin toplumsal yapı üzerindeki etkisini ve baskınlığını azaltmadan tam anlamı ile bir ulus-devlet kurma imkanı görünmemektedir.²⁸⁹ Atatürk milliyetçiliğinin İslamcı ve Turancı fikirlerden uzak olduğunu yine Atatürk’ün şu sözlerinden gözleyebiliriz.

“...İslamcılık ve Turancılık siyasasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma tutkularının sonuçları da tarihte yazılıdır. Baskıncı ve yağmacı olmak hevesleri konumuzun dışındadır...Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem, ulusal siyasa”dır...

“Ulusal siyasa” demekle anlatmak istediğim şudur: Ulusal sınırlarımız içerisinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak, gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir...²⁹⁰

Bu sözlerden de algılanabileceği gibi, Atatürk milliyetçiliği, yayılmacı bir politikadan ziyade, uluslararası anlaşmalarla belirlenmiş sınırlar içerisinde ulusal bir birlik kurulmasından taraftı. Bu sınırların içinde kaldığı sürece Türk milletinin yüceliğine dair her tür yaklaşım kabul görmekte ancak Pan-Türkist yaklaşımlar kabul edilmemektedir.

---

²⁸⁸Kili, a.g.k., s.272.

²⁸⁹Kili, a.g.k., s.273.

²⁹⁰Çağlar, a.g.k., ss.322-323, aktaran: Kili, a.g.k., s.244.

Atatürk'ün amacı Türk halkını bir an önce millet bilincine ve kişiliğine kavuşturmadır. Bunun için de milliyetçilik düşüncesini, Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Osmanlıcılık gibi, İslamcı Türkçülük gibi, Turancılık gibi niteliklerinden arındırılması gerektiğini düşünmektedir.

Böylelikle, devletin kabul ettiği resmi milliyetçilik ideolojisinin, bağımsız bir ülke üzerinde modernleşmeyi ve batılı yaşam tarzını benimsemeyi hedeflediği söylenebilir. Bu niteliklerinden dolayı da Türk ulus-devleti tüm topluma benimsetilecek anlayışı İslami veya Osmanlıya ait öğelerden arındırma ve yeniden tanımlama çabası içerisindeydi.²⁹¹

Atatürk Cumhuriyet döneminde modern bir millet olabilmenin ön koşulunun modern milliyetçiliğin temel faktörlerinden olan yüksek kültür olduğunu çok iyi biliyordu ve yüksek kültürün vazgeçilmez ögesi olan dilin, modernleşmede oynayacağı rolden dolayı önce harf inkılabını gerçekleştirdi ardından okuma yazma oranını arttırmak için okuma yazma seferberliği başlattı. Yine aynı şekilde ortak tarih bilincini artırmak için bu alanda da bir çok çalışma yaptı.

1.3. Türk Ocakları'nın Durumu ve Feshedilmesi

Türk Ocakları, İttihat ve Terakki Dönemi'nden itibaren çalışmalarına başlayıp da Cumhuriyet döneminde de çalışmalarını devam ettiren en önemli Türkçülük örgütlenmesidir.²⁹² Kuruluş amacı Türk halklarının tarihsel ve kültürel gelişim süreçlerini ortaya konması ve bu konuda gerekli bilinçlendirme çalışmalarının yapılmasıydı. Böylelikle de Türk milletinin ve ırkının bilimsel, sosyal ve ekonomik anlamda yükseltilmesi amacı güdülmekte, buna varmak için de en önemli nokta olarak gördükleri milli eğitimi geliştirme çabası güdülmekteydi. Mehmed Emin, Ziya Gökalp,

---

²⁹¹Durgun, a.g.m., ss.11-31.

²⁹²Üstel, F., İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları(1912-1931), İstanbul, 1997, ss. 51-55.

Halide Edip, Hamdullah Suphi, Ahmed Ferit, Ahmed Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi Türk milliyetçiliğinin tanınmış ve önemli simaları Türk Ocakları çatısı altında birçok çalışma yapmıştır.²⁹³

Ancak 1927 yılında CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası)'nin 1927 yılı tüzüğündeki bir düzenleme ile Türk Ocakları partinin denetiminde bir örgüt haline getirilmiştir. Bunun altında yatan önemli nedenlerden birisi ayrı bir örgütlenme içerisinde olan Türk Ocakları'nı partiye bağlayarak farklı unsurların parti denetimine alınması istemi olmuştur.²⁹⁴ Bu konuda Mustafa Kemal Atatürk'ün açıklaması aşağıdaki gibidir:

“Türk Ocakları, Halk Fırkası ile niçin birleştiriliyor? Milletlerin tarihlerinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erişebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya getirmek ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır. Kuruluş tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebkemiş olan Türk Ocaklarının aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasıyla yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm...”²⁹⁵

Böylece her türlü siyasal ve kültürel faaliyet tek parti yönetiminin çatısı altında toplanmış oldu. Halkevleri resmi ideolojinin üretiminin ana merkezi ve resmi organı haline getirilmişti. Halkevleri, resmi milliyetçi kültürün yayılması ve batılılaşma hedefine ulaşılmasına hizmet edecekti. Böylece milliyetçilik devletin bir işi haline getirilmekte ve Halkevleri eli ile yerel kaynaklar kullanılarak ulusal politikanın yayılmasına çalışılmıştır.²⁹⁶ Yine bu süreçte, devletin resmi bakışı ile “milli kültür”ün özdeş tutulmasından ötürü, milli kültürü geliştirme ve zenginleştirmenin ölçütü

---

²⁹³Maksudyan, N., Türklüğü Ölçmek, İstanbul, 2005, ss. 41-43.

²⁹⁴Maksudyan, a.g.k., ss.41-42.

²⁹⁵Maksudyan, a.g.k., s. 43.

²⁹⁶Georgeon, F., Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930) , (Çev. Ali Berkta), İstanbul, 2006'dan aktaran Durgun, a.g.m., s.16.

batılılaşmak idi. Ayrıca yine bu dönem iktidarı elinde tutan kadroların içine katılabilmek de uygulanan batılılaşma politikalarının sorgusuz kabulü ile mümkün idi. Bu batılılaşma dönemi içinde çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletine geçiş bir kimlik değişimini kaçınılmaz kılmakta idi. Bu süreçte de “Türklük”, Osmanlı ve İslam kültürlerini tamamlayan hatta bazı durumlarda önüne geçen bir kavram olarak yeniden tanımlandı.²⁹⁷

Türk Ocakları'nın kapatılmasında dış etkenlere bağlayan bazı diğer yorumlar ise Ocakların “Turancı” eğilimlerinin 1930'larda iyi ilişkiler içerisinde olduğumuz SSCB tarafından bir tehdit olarak algılanması üzerinde yoğunlaşmaktadır.²⁹⁸

Böylelikle gerek Atatürk'ün o dönem için tasvip etmediği ve dış ilişkileri zora koşan “Turancı” eğilimler nedeniyle gerekse de muhalif ögeler nedeniyle kendini fesheden Türk Ocakları'nın 28 Nisan 1930 da Atatürk'ün de katıldığı son toplantısında, Aksaray delegesi Afet İnan bir sonraki bölümde detaylandırılacak olan Türk Tarih Tezi'ni ilk kez dile getirmiştir:

“Beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türkler'dir. Çin medeniyetinin esasını kuran Türklerdir. Mezopotamya'da İran'da milattan en aşağı 7000 sene evvel beşeriyetin ilk medeniyetini kuran ve beşeriyete ilk tarih devrini açan; Sümer, Akat, Alam isimleri verilmekte olan Türklerdir. Mısır'da deltanın otokton sakinleri ve Mısır medeniyetinin kurucuları Türklerdir....”²⁹⁹

Daha sonra Afet İnan ve kırk arkadaşı tarafından verilen önerge ile “Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline

---

²⁹⁷Özdoğan, G. G., Turandan Bozkurta, Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1944), İletişim Yayınları, İstanbul, s.55.

²⁹⁸Üstel, a.g.k., s.360.

²⁹⁹Uluğ İldemir, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara, TTK, 1973, ss.68-69, aktaran Maksudyan, a.g.k., s.58.

karar verilmesini” önerilmiştir. Böylece Türk Tarih Kurumu’nun da temelini oluşturan Türk Tarih Heyeti kurulmuş ve ilk toplantısını 4 Haziran 1930 tarihinde yapmıştır.³⁰⁰

1.4. Türk Tarih Tezi ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Milliyetçilik

Savaşın kazanılması ve Cumhuriyet’in ilanından sonra ulus-devlet fikrinin toplum katmanlarına yayılabilmesi için önemli bir çalışma yürütüldü. Bunun için I. Türk Tarih Kongresi 1932’de toplandı. Kongrenin amacı, tarih tezini daha resmî bir biçimde geniş anlamda tanıtmak ve çağdaş ders kitaplarını geliştirmektir. Türk Tarih Tezi çalışması yeni yurttaşları ve yetişkinleri, seçkinleri ve halkı birlikte aynı anlayışla aynı kalıba sokma seferberliğiydi; hem yetişkinlere, hem çocuklara ve gençlere, hem uzmanlara hem de sıradan kişilere hitap edebilmesi gerekiyordu. Tarih tezini bilimsel bir temel üzerine oturtarak tüm dünyaya Türk milliyetçiliğinin de niteliğini ilan etmeli, aynı zamanda da yurttaşlık eğitiminin özünü oluşturmalıydı.

Cumhuriyetin ilanı zaten başlı başına önemli bir adım olmakta ve saltanatın kaldırılmasını sağlamaktadır. Böylelikle yüzyıllardır özdeş olan dinsel ve siyasal otoriteler birbirinden ayrılmaktadır. Bu noktadaki bir başka önemli ilke de laiklik ilkesidir.³⁰¹ Laiklik ilkesinin yaşama geçirilmesi ile birlikte devlet yönetimini dinsel kurallardan bağımsız kılmakta, din işlerinin Diyanet İşleri Reisliği adı altında hükümete bağlanmasını sağlamakta, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de öğretimin birleştirilerek yine hükümete bağlanmasına neden olmaktadır. Son olarak hilafetin de kaldırılması ile Osmanlı izlerinin en azından yönetsel bileşenlerden ayıklanması sürecinin devam ettiğini söyleyebiliriz. Böylelikle ülkeyi Osmanlı döneminde bir arada tutucu güç olan ümmet anlayışının yerine ulus kavramını yerleştirmeye çalışan bir mücadele de gerek teorik düzlemde gerekse pratik anlamda başlamış olmaktadır. Bu mücadele de din temeline bağlı olunmayacaksa nasıl bir bağ kurulması gerektiği üzerine olmuştur. Bu anlamda dil ve tarih konularında bir ulusallaştırma politikası başlatılmış oldu. Kasım

---

³⁰⁰Üstel, a.g.k., s.336.

³⁰¹Cumhuriyet, 24-25 Mayıs 1931, aktaran Maksudyan, a.g.k., s.44.

1928’de Arap alfabesi bırakılarak Latin alfabesine geçiş yaşandı. Böylelikle eski yazı fonetik güçlüklerinden kaynaklanan sorunlarından da arındırılmış oldu. Okuma-yazma tekelinin kırılması ile halk kitleleri ile seçkinler arasındaki uçurumun azaltılması ve yeni devletin rejimi güçlendirmek ve ulusu oluşturmak için yapacağı propaganda çalışmalarının kitlelere daha kolay ulaşması sağlanacaktır.³⁰²

Osmanlı kavramına dayanan tarih anlayışının yerine Türk kavramına dayalı bir tarih kurulması da yine bu döneme denk düşmektedir. Böylece yeni kurulan ulus-devletin kendisi de söylem olarak sağlam temellere dayanacaktır. Bu anlamda 1930 yılında Türk Tarihi Tetkik Encümeni (daha sonra Türk Tarih Kurumu) kuruldu ve bizzat Atatürk’ün ve bazı Avrupalı Türkologların çalışmaları ile Türk Tarih Tezi olarak adlandırılan bir tez hazırlanmıştır.³⁰³ Bu teze göre, dünyadaki uygarlıkların temeli, Orta Asya’dan yani anayurttan göç etmek mecburiyetinde kalmış Türklerin taşıdığı Türk uygarlığıdır. Ayrıca dönemsel olarak önemli olan bir başka noktada bu uzak ata bağlantısının bir şekilde Anadolu’ya bağlanması gerekliliği idi. Ancak bu şekilde Anadolu’nun her zaman Türk olduğu söylenebilecek ve Ermenistan ya da Yunanistan’ın toprak taleplerinin dayanaklarını bilimsel olarak ortadan kaldırılarak milletin milliyetçilik duygularının güçlenmesi sağlanacaktır.³⁰⁴ Bu bağlamda M.Ö 2000’lerde gelişen Hititler ve onlar hakkında 1906 yılında yeni başlatılmış olan kazı çalışmalarının erken dönem sonuçları kullanılarak, Hititlerin Orta Asya’dan gelmiş eski Türkler oldukları ileri sürülecek ve Anadolu Türkleri’nin ataları oldukları öne sürülecektir.³⁰⁵ Bu savlar ulus devletin kökenlerini yerleştirmek için modern milliyetçilik anlayışının doğuşunda temel etken olan ‘‘Tarih Bilinci’’ ve ‘‘Yüksek Kültür’’ kavramlarını oluşturmak için yapılmış iyi niyetli çabalar olmasına karşın bir dönem sonra aşırılığa ve bilim dışılığına kaymalar da gözlenmeye başlanmıştır. Oran’ın çeşitli kaynaklardan

---

³⁰²Oran, a.g.k., s.183.

³⁰³Oran, a.g.k., s.184

³⁰⁴Copeaux, E.; Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss.49-50.

³⁰⁵Oran, a.g.k.. s.184.

derlediği bazı abartılı yaklaşımlar o dönem ulusun özgüveni üzerinde olumlu etkiler yapmış olsalar bile günümüzün bilgileri ışığında bilimsel anlamda yetersiz kalmaktadırlar.³⁰⁶

Dönemin Türk milliyetçiliğinin temel hedeflerinden birisinin, gurur duyulacak bir tarih yaratmak ve Türk ırkının üstün bir ırk olduğunu ispatlamak olduğunu ve tarihin yeniden yazılarak Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorileri ile Türklerin dünya medeniyetine tartışılmaz katkıları yaptığı gösterilmek istendiğini söyleyebiliriz.

Tarihsel anlamda köken bulma çalışmalarının yanı sıra dil üzerinde de çalışmalar yapmak üzere Türk Dili Tetkik Cemiyeti (sonradan Türk Dil Kurumu) kurulmuştur. Cemiyetin amacı, “Türk dilini yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak”tır. Arapça ve Farsça kelimelerin yerine Türkçe karşılıklar bulunması bu kurumun ilk görevlerinden birisidir. Ayrıca Türk Tarih Tezi’nin etkisi altında kalan Türk Dil Kurumu da yeryüzündeki tüm dillerin atasının Türk dili olduğunu ileri sürmeye kadar varmıştır. Bu noktada varılan son kuram Güneş-Dil Teorisi olarak adlandırılmıştır ve köken olarak tüm sözcüklerin Türkçe’den çıktığını belirtir.³⁰⁷

Ayrıca yine 1930’larda organik ve etnik kökene dayalı milliyetçiliğe denk düşen örnekler görebiliriz. Bu dönemde ırka dayalı birçok çalışma da yürütülmüş ve antropolojik olarak Türk ırkının niteliklerinin belirlenmesi çalışmalarında da bulunulmuştur. İkinci dünya savaşı sonlarına dek devam eden ve devlet tarafından göz yumulan ve hatta yer yer desteklenen bu ırkçı yaklaşımların 1944 yılındaki “İrkçılık-Turancılık” davası ile tasfiye edilmeye başlandığı görülür. Bu konuyu detaylarına daha sonraki bölümlerde girilecektir.

1930’lu yılların ortaları Türkiye için çok önemli bir dönemdir; otoriter rejimin tam anlamıyla oturması bu dönemde gerçekleşmiştir. 1933–1939 döneminde tek parti

---

³⁰⁶Oran, a.g.k.. s.252.

³⁰⁷Oran, a.g.k., s.256.

rejimi kendisini devlet partisi ilan etmiş, muhalefetin herhangi bir biçimine müsamaha gösterilmemiştir. Bu katı devletçilik döneminde, Türk Tarih Tezi rahat bir şekilde işlenmiş hatta tarih diğer disiplinlerle bir bütün hâline getirilmiştir.

Ancak sonuç olarak yer yer bilim-dışılığa varan iddiaların ve savların temelde bir ulusa kimlik kazandırma çabası olduğu ve iyi niyetle beslendiği de göz ardı edilmemesi gereken gerçeklerdir. Yüzlerce yıl boyunca bir millet olma fikrinin tam tersi ile beslenmiş bir ulusu bir millet olduğu fikrine alıştırmak için resmi ideoloji ister istemez zorlanıyor, bazı dönemlerde bahsedilen bazı bilim dışı tezlerle sığınmak durumunda kalıyordu. Ancak bu dönem yapılan bu çalışmaların otuzlu yılların genç kuşakları üzerinde olumlu etki yaptığı ve yeni bir devletin ihtiyaç duyacağı kendine güvenen ve heyecanlı bireyler oluşturduğu da yadsınamaz.

Bu çerçeve içerisinde Türk Tarih Tezi'nin oluşumunda çok önemli bir yer tutan ve tezin ortaya çıkartıldığı temel bileşenlerin incelenmesi ve bu kongrelerde sunulan fikirlerin detaylandırılması kavramların daha netleşmesi için önemli olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi bu kongreleri hazırlayan zemin iki önemli eksenle toplanabilmektedir: İlki, Osmanlı döneminde var olan ve Osmanlı döneminin ümmetçi tarih anlayışını alan görüş ile mücadele ederek bir Türk Tarihi kavramını toplum belleğine yerleştirmek iken ikincisi de savaşlardan ve toprak kaybından yılmış milliyetçi algıdan uzak bir toplumda yeni ve güçlü bir millet fikrinin yayılmasını sağlamak idi. Bu amaçla tarih ve dil konularında kökünü Türk'te bulan yeni anlayışlar öne sürülmüştür. Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasından kısa bir süre sonra, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında, geniş katılımlı bir Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir.

Kongre, Maarif Bakanlığının resmî teşebbüsüyle Mustafa Kemal'in inisiyatifinde Türk Tarih Tezi'ni tanıtmak amacıyla Ankara Halkevi Binasında toplanmıştır. Kongrenin amacı, tarih tezini daha resmî bir biçimde geniş çerçevede tanıtmak ve tarih ders kitaplarını geliştirmektir. Bu yüzden katılanların büyük

çoğunluğu 198 lise ve ortaokul öğretmeni, 18 üniversite profesörü ya da asistanı ve 25 Türk Tarih Kurumu üyesidir. Kongre, bu hâliyle millî bir nitelik taşımaktadır. Kongreye katılanlardan 33'ü tartışmalara katılmış, diğerleri dinleyici olarak takip etmişlerdir. Katılanlardan 15'i tebliğ sunmuştur. Kongrenin tartışma konuları, doğrudan doğruya bu tebliğlerden birkaçı üzerinde olmuştur. Maarif Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, yaptığı açılış konuşmasında Kongreye neden ihtiyaç duyulduğunu şöyle açıklamıştır:³⁰⁸

1. Bir millet geçmişte olan biteni, memleketini ve dilinin, edebiyatının, sanatlarının ve idarî, içtimaî, siyasî, medenî varlığının menşelerini ve bunların muhtelif ahval tesiri altındaki seyirlerini ancak tarihten öğrenebilir.
2. Şimdiye kadar okumuş olduğumuz kitaplardan hemen birçoğunun tercüme ve iktibas edilmiş olan asılları ise bu maksada taban tabana zıt olarak hakikati ve Türk milletinin varlığını ve benliğini ve cihan medeniyetine olan hizmetlerini tebarüz ettirmekten, herhangi bir sebeple uzak bulunmuş idi.

Türk Tarih Tezi'nin oluşumunun ve Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunun altında yatan esas amacı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aşağıdaki ifadelerinde bulabiliriz³⁰⁹

“ Atatürk'ün böyle bir müesseseyi kurup ona her teşebbüsün fevkinde bir kıymet ve ehemmiyet verişinin başlıca saiki, [...] milli şuuru, milli gururu ve Türk milletinin kendi nefsine emniyet ve itikadını takviye etmek endişesidir.”

Kongre sırasında sunulan bazı tezlerin konuları, kimler tarafından sunuldukları ve özetleri, Koçak³¹⁰ ve Nişanyan'ın³¹¹ ilgili çalışmalarından derlendikleri şekildedir birleştirilerek aşağıda sunulmuştur:

---

³⁰⁸Birinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Zabıtları, Konferanslar, Münakaşalar, İstanbul, 1932, s.5.

³⁰⁹Karaosmanoğlu, Y. K., Atatürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, ss.106-107.

³¹⁰Koçak, K., Tarih Anlayışının Gelişmesinde Türk Tarih Kongrelerinin Rolü, <http://www.os-ar.com.tr>. (15.10.2008).

Prof. Dr. Afet İnan: Bütün medeniyet dünyaya Orta Asya'dan yayılmıştır; Orta Asya'nın otokton ahalisi tek ırka mensuptur, hiçbir şekilde karışmamıştır ve bu brakisefal Türk ırkıdır; bunların en eski devirlerde konuştukları dil Türkçedir.

Samih Rifat, milletvekili: Tüm uygarlıkların Türk kökenli oldukları dil yoluyla ispatlanabilir; west/ouest-ost/est sözcükleri Türkçe "ast" ve "üst"ten, Fransızca demeure, domicile sözcükleri "dam"dan, sea sözcüğü "su"dan, Okeanos ve Thetis "ogan" ve "deniz"den, Fenikelilerin dışı tanrıçası olduğu söylenen Baaltız "baldız"dan; Arapça har Türkçe "kor"dan, Farsça hane "konak"tan, Attika "atık"tan, Euboea "oba"dan gelir; eskiçağ İtalyan kavimlerinden Ligür'lerin Elisyk kabilesinin adı Türkçe el = il = memleket anlamına gelir.

Dr. Reşit Galip, milletvekili, Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti genel sekreteri, (Kongreden sonra Maarif Vekili atandı): biyolojik verilere göre 27 farklı insan ırkı bulunur; bunlardan Alp ırkı, veya "bizim daha doğru olarak Ata Türkler diye adlandırdığımız, kudret ve kabiliyet kaynağı harika soyun evlatları", "her gittiği yerde er geç hakimiyetini kurarak münevver ve mütefekkir beşeriyetin bugün dahi gittikçe derinleşen bir hürmet ve tazim ile tetkik ve temaşa ettiği büyük medeniyetleri" yaratmıştır; öteki ırklar ancak Alp ırkıyla temasa geldikten sonra medenileşebilmişlerdir; Türk fütuhatına katılmış olabilecek bazı "kısa boylu, iri dudaklı, fırlak çeneli sarılar", "asıl muhariplerin silah uşakları ve başbuğların, fütuhatın adi hizmetlerinde kullanmış oldukları esirler ve mağluplar sürüsü" olmalıdır.

Hasan Celil, milletvekili: Yunan ve Ege uygarlığının asıl kurucuları Türklerdir; Elen sözcüğü Türkçe "el"den türer, Grek'ler de aslında Türk asıllı Krak kabilesidir; Athena'nın aslı "hatun"dur.

Prof. Yusuf Ziya (Özer), milletvekili, hukuk fakültesi öğretim üyesi: Mısır medeniyetini kuran hakim ırk Türklerdir; Osiris Türkçe 'üze ur', yani yüksek gök anlamına gelir; tanrı Tot "ilahi kamer" sıfatıyla 'tutuş', yani yanmak'tan; phallus manasıyla da Uygurca 'sert' anlamına gelen 'totaş'tan türer.

Kongrede tartışılan konular ve bu tartışmalarda rol oynayan kişileri ise şunlardır:³¹²

1. Tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların kullanımı

Genel eğilim, Türk ırkının varlığını ve etkisini ispatlamak amacıyla başlıca dayanak noktası olarak görülen tarih öncesi dönemlere ağırlık verme yönündedir. Ancak, bu dönemlere ilişkin kaynaklar sınırlı ve yetersiz olduğu gibi, kullanılmış olanların çoğu da ikinci dereceden kaynaklardı. Tenkit edilen nokta ise Türk ırkı ve dilinin varlığı ve etkisi konusundaki tarih öncesi kaynakların genellikle, siyaseten yönlendirilmiş bulunan tarihçilerin görüşlerini destekleyecek, ikna edici nitelik ve kapsama sahip olmayışlarıdır. Bu konunun tartışılmasının önemini kavrayabilecek tarihçi sayısının da oldukça az olması dikkat çekicidir. Afet (İnan) Hanımefendinin tebliğini dinledikten sonra konuyu Fuad Köprülü açmış, tartışma Afet (İnan) Hanım, Fuad Köprülü ve Hasan Cemil (Çambel) arasında geçmiştir.

2. Türk dilleri, kaynakları ve diğer diller üzerindeki etkileri:

Türk dilinin, bütün dillerin kaynağını ve esasını teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Kimi tarihçiler ise Hint - Avrupa gibi dil sınıflandırmaları konusundaki ayırımın ırkı belirleyen bir etken olduğunu kabul etmektedirler. Kimi tarihçiler ırk ile dili ayrı ayrı ele almak istiyor, kimileri ise ikisini özdeş olarak görüyorlardı. Esas konu ise, dil ve ırkın tarih yazıcılığında birer analiz birimi olarak nasıl kullanılması gerektiğidir. Bu konudaki tartışma Samih Rifat ve Caferoğlu Ahmet arasında olmuştur.

---

³¹²Koçak, Kemal., Tarih Anlayışının Gelişmesinde Türk Tarih Kongrelerinin Rolü, <http://www.os-ar.com.tr>. (15.10.2008).

3. Orta Asya'dan büyük çapta göçe yol açan coğrafi ve tabii (doğal) değişiklikler:

Kimi tarihçiler, tarih metodunun yetersizliğini ortaya koyarak tarih öncesi ve eski zamanlara ait kaynakları tenkit ettiler. Orta Asya'daki kuraklığın doğudan batıya göçün başlıca sebebi olmadığını ifade ettiler. Bu görüşte olanlar, dünya medeniyetinin beşiği olan Orta Asya'daki Türklerin batıya göç ederek Anadolu ve Doğu Avrupa'daki kültür ve toplumları etkilediği yönündeki iddianın haklı olamayacağını belirttiler. Bu konular, tartışmanın zeminini zaman kavramı ve tarih metodu üzerine kaydırmıştır. Konuyla ilgili tartışmalar Zeki Velidi, Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galip arasında cereyan etmiştir.

4. Yeni basılan tarih ders kitapları:

Tarih ders kitapları ile ilgili tenkitler, Sümer ve Mısır gibi büyük medeniyetler, hatta büyük hanedan ve imparatorluklar üzerinde etkileyici güç olarak görülmesi üzerine yapılmıştır. Avram Galanti, Yusuf Akçura ve Fazıl Nazmi Bey ile bazı orta dereceli okul öğretmenlerinin tenkitleri, tarih ders kitaplarının pedagojik yönü üzerinde yoğunlaşmıştır.

Ancak bu tartışmaların fazlasıyla çekimser kaldığını ve muhalif seslerin fazla çıkmadığı da söylenebilir. Resmi söylemden uzaklaştıkça milliyetçi olmamakla ya da bilimsel olmamakla suçlanmaktan çekinen muhalefet ancak sınırlı bir eleştiriyi göze alabiliyordu.³¹³

Görüldüğü üzere Türk Tarih Tezi'nin ortaya atıldığı I. Türk Tarih Kongresi'nde özellikle Afet İnan öncülüğünde bu tezin kamuoyuna duyurulması amacı güdülmüştür. Bu amaçla da özellikle dilden ve antropoloji biliminden faydalanılmıştır. Ancak "bilimsel" olmaktan oldukça uzak olan bu iddiaların aslında toplumda yeni bir tarih bilinci yaratmak olduğu daha önce de belirtilmişti.

---

³¹³Maksudyan, a.g.k., s.66.

Dönemde ortaya atılan bir başka tez de dil kuramı ile ilgili idi ve Güneş-Dil teorisi adını taşımakta idi. Bu kurama ulaşmadan önce dilde sadeleşme ve Latin alfabesinin kabulü aşaması gelmektedir. Tarih Kurultaylarının yanısıra yapılan Dil Kurultayları ile Türk dilinin yabancı kelimelerden arındırılması, Türkçenin kökenleri, diğer dillerle ilgisi, dilin eskiliği üzerinde çalışmalar yapılmıştır. 18-23 Ağustos 1934'te toplanan ikinci dil kongresi ile Türkçenin Arapça etkisinden kurtulması için ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi çalışmaları yürütülmüştür. 1936 yılında düzenlenen Üçüncü Dil Kurultayı ise Güneş-Dil teorisinin ilanı niteliği taşır. Teorem Macar dilbilimci Kvergich'in Türk Dili için hazırlayıp Atatürk'e gönderdiği bir çalışmadan esinlenilerek türetilmiştir.³¹⁴

Cumhuriyetin ilk yılları ve tek parti dönemi resmi milliyetçilik anlayışını kuramsal olarak incelediğimizde Smith'in milletlerin oluşumunda milliyetçiliğe dayalı değerlendirmelerinin haklılığını görebiliriz.

Birinci bölüme yeniden atıfta bulunacak olursak Smith, milliyetçilik teorisini beş değişik şekilde kullanır:³¹⁵

- 1)Milletleri kurma ve ulus devletleri ayakta tutma süreci olarak,
- 2)Bir millete ait olma bilinci olarak,
- 3)Millete ilişkin bir dil, bir sembolizm olarak,
- 4)Milli iradeye ilişkin bir kültürel doktrin, milli hedeflerin gerçekleşmesine yönelik reçeteleri içeren bir ideoloji olarak,
- 5)Milletin hedeflerini-millî iradeyi- hayata geçirmeyi amaçlayan bir toplumsal ve siyasal hareket olarak.

Smith'in bu beş değerlendirmesiyle, Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek parti dönemindeki resmi milliyetçilik incelendiğinde ve yine aynı şekilde cumhuriyetin

---

³¹⁴Maksudyan, a.g.k., s.70.

³¹⁵Özkırmılı, a.g.k., ss.225-226.

ilanından önce yabancı yönetiminden kurtulmayı, yeni bir ulus-devlet kurmayı hedefleyen, toprağa bağlı, bağımsızlık öncesi, sömürge karşıtı milliyetçilik tipi diye sınıflandırılan milliyetçilik anlayışı baskınken, cumhuriyetin ilanından sonra bir millet anlayışı yerleştirebilmek için farklı etnik topluluklar varsa kurulan devlet içinde birleştirme amacı güden ve yine toprağa bağlı, bağımsızlık sonrası diye nitelendirilen milliyetçilik türü görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yılları ve tek parti dönemi çalışmaları yukarıda da açıklanan örnekler eşliğinde incelenince modern milliyetçiliğin ortaya çıkışında etken olan ‘tarih bilinci’ ve ‘yüksek kültür’ etkenlerine örnek niteliğindeki çalışmalara sık sık rastlanır ki bu anlamda bir milleti meydana getiren birlik unsurları Cumhuriyet’in kurucusunun diliyle:³¹⁶ "siyasi varlıkta birlik, dil birliği, ırk ve menşe (köken) birliği, tarihi karabet (yakınlık) ve ahlaki karabet"tir.

Görüldüğü gibi milliyetçiliğin tek tip olmadığını ve ortaya çıktığı ülkenin ihtiyaçlarına göre değişik şekiller aldığının en iyi örneği Osmanlı’nın dağılma dönemi dahil Cumhuriyetin ilk yıllarından, çok partili hayata geçişe kadar ve sonrasında da milliyetçilik çok farklı şekillerde ülkemizde vücut bulmuştur.

II. TEK PARTİ DÖNEMİNDE RESMİ OLMAYAN (1930-1945) TÜRKÇÜLÜK AKIMLARI

2.1. Türkçülük Akımlarının Resmi Milliyetçilikten Farklaşması

Türkçülük, siyasal bir niteliğe bürünmeden önce, ulusal bir bilinç aşılama çalışmaları kültürel bir akım olarak gelişti. Ancak Osmanlı Devleti’nin son 30-40 yılında yapılmış olan birçok savaş Türkçülük’e siyasal bir yön verdi. 1870’lerin sonunda Balkanlar’da kaybedilen topraklarla beraber Osmanlı Arap halkından oluşan Müslüman

---

³¹⁶Inan, A., Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları, Ankara, TTK, 1969, s.22.

bir çoğunluk ile kaldı ve bunun sonucu olarak özellikle 2. Abdülhamit döneminde Pan-Slavizm'e karşı Pan-İslamcılık baskın tutuldu ve Pan-Türkçülük daha çok edebiyat ve tarih araştırmaları ile sınırlı kaldı. Ancak Balkan Savaşları ve ardından yaşanan göçler ve siyasal değişiklikler ile birlikte Pan-İslamcılık yerine Pan-Türkçülük için gereken zemini hazırlamıştı.³¹⁷

Pan-Türkçülük'ün gelişim sürecini inceleyebilmek için Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in çalışmaları ve fikirleri incelenmelidir. Yusuf Akçura'nın 1904 yılında yayımladığı "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi, Pan-Türkçülüğün bir manifestosu olarak kabul edilebilir. Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin var olan sınırlarının korunmasının mümkün olmadığını söylüyor ve Doğu Avrupa ve Asya'daki tüm Türki halkları birleştiren güçlü bir devletin kurulması gerektiğini beyan ediyordu. Bu öneri, Türk ırkının etnik birlikteliğine dayanıyordu. Akçura'nın Turancılık anlayışı romantik ulusçuluk motifi olarak kullanılmaktan ziyade Osmanlı Devleti'nin gücünü arttırmak üzere uygulanabilir bir siyaset arayışının nedensel sonucu gibi gözükmekte idi. "Turan" kavramını romantik bir öge ve popüler bir kavram haline getiren Ziya Gökalp'tir.³¹⁸

Yusuf Akçura'nın aksine ırk ve ırk birliği kavramları Ziya Gökalp'in Türkçülük anlayışına yabancıdır. Onun ulusçuluğunda belirleyici etken kültürdür. Onun anlayışında etnik aidiyet dolaylı yollardan da olsa sadece dile ilişkin olarak değerlendirilirdi. Gökalp'in görüşüne göre ulus ırka ya da kan bağına dayalı bir akrabalık olmadığı gibi esasen coğrafi, siyasal bir birlik de değildi. "Millet ne ırki, ne coğrafi, ne kavmi ne de iradi bir zümre değildir."³¹⁹

Gökalp'e göre ulus (ya da millet), aynı dili konuşan, aynı eğitimden geçen, dini, ahlaki ve estetik idealleri bir olan yani ortak bir kültüre sahip bireylerden oluşan

---

³¹⁷Özdoğan, a.g.k., ss.67-69.

³¹⁸Özdoğan, a.g.k., s.73.

³¹⁹Gökalp, Ziya, Türkçülüğün Esasları, s.20, aktaran, Özdoğan, a.g.k., s.73.

topluluktur. “Millet, lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir.”³²⁰

İki düşünürün farklılıklarını Türk tarihini ayırdıkları dönemler bakımından da inceleyebiliriz. Yusuf Akçura Türk tarihini 4 ana dönemde incelemektedir.³²¹

1. Eski Dönem: Moğol istilasına kadarki dönem
2. Orta Dönem: Türk halklarının Cengiz Han ve ardıllarının kurdukları imparatorluklar altında birleşmesi
3. Yeni Dönem: Cengiz Han İmparatorluğunun dağılması ile kurulan devletler
4. Çağdaş Dönem: Türklerin çağdaş dönemki uyanışları

Burada da açıkça görüldüğü üzere, Türklerin İslamiyet ile tanışmaları ayrı bir dönem olarak incelenmemiştir. Bunun yerine dönem değiştiren kavram olarak Cengiz Han'ı almıştır. Gökalp ise Türk tarihini 3 ana döneme ayırır:

1. Eski Dönem: Türk kavminin Müslümanlığı kabul edinceye kadarki dönemi
2. Orta Dönem: İslam dinine geçişten Batı medeniyetini kabule dek geçen dönem
3. Yeni Dönem: Batı medeniyetini kabulden bugüne dek geçen dönem

Ancak her iki düşünürün de sorunlara çözüm olarak batılılaşmayı önerdiklerini söyleyebiliriz. Türkçülük, modernleşme ile bağlantılı olarak, Türklerin dünya üzerindeki konumundan ve rolünden de faydalanarak, pratik çözümler içeren bir strateji olarak önerilmiştir denilebilir. Bir başka bakımdan dış politikalar anlamında konuyu düşünecek olursak, Osmanlıcılık siyasetini, bütün Batı'ya karşı savunmanın mümkün olmaması; İslamcılığın ise hem Rusya'ya hem İngiltere'ye karşı hayata geçirilmesinin

---

³²⁰Gökalp, Ziya, Türkçülüğün Esasları, s.20, aktaran, Özdoğan, a.g.k., s.74.

³²¹Karakaş, M., Türk Ulusçuluğunun İnşası, Ankara,2007., ss. 217-220.

zor olması nedeni ile, Rusya'ya karşı Alman destekli bir Türkçülük gelişme zeminini en kolay bulan akım olmuştur. Akçura bu siyasi seçeneği gündeme getirip olgunlaştırırken, Gökalp; söz konusu siyasi seçeneğe uygun olarak, toplumsal kimliğin ve yapının hangi yönde değişmesi gerektiğinin teorisini hazırlamıştır.³²²

Gökalp kültür üzerine yoğunlaşarak, milleti ırki bir zümre olarak değil bir kültür meselesi olarak ele almakta ve buna da “hars” adını vermektedir. Gökalp milleti, tarihi ve kültürel menşei birliği şeklinde tanımlamış Atatürk ise bu tanımı, “Bir harstan olan insanlardan mürekkep cemiyet”³²³ şeklinde yapmıştır. Türk ulusal hareketini güçlendirmek için Gökalp özellikle kültür alanında çalışmış, Türk halklarının eski geleneklerini, dinlerini, adetlerini inceleyerek ulusal bir kültür oluşturmaya çalışmıştır.

Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte Akçura'nın tezleri biraz daha arka planda kalıyor Gökalp'in çizgisi daha çok benimseniyordu. Çok geçmeden Gökalp'in çizgisinde de değişimler olacak, Mustafa Kemal Cumhuriyet'i milliyetçiliğin birleştirici rolü içinde idare etmek için çaba sarfedecekti.

Mustafa Kemal 1921 tarihinde Eskişehir'de yaptığı konuşmada ‘...Ne İslam birliği ne de Türk birliği bizim için bir doktrin veya mantıklı bir politika meydana getirebilir. Bundan böyle yeni Türkiye'nin, hükümet politikası kendi milli sınırları içerisinde Türkiye'nin kendi öz egemenliğine dayanma ve bağımsız yaşamadan meydana gelmektedir.’³²⁴ diyerek Pan-Türkçü yaklaşımın organik bakış açısından uzaklaştığı anlaşılabilir ki devamında da Atatürk milli sınırlar içinde kalıp bağımsız yaşama fikrini yine 1927 de dile getirmiştir.

Atatürk ortaya koyduğu bu yeni, yayılmacı olmayan milliyetçilik anlayışının etkisiyle Pan-Türkizm'i savunan aydınların fikirlerinde kısmen ya da tamamen

---

³²²Karakaş, a.g.k., ss.257-260.

³²³Yuvalı, A., Türk Yurdu; Millet, Milletlesme ve Milliyetçilik; C.19, Ankara,1999,s.11

³²⁴Landau, J. M.,Pan Turkizm Turkey, London, 1981, s.72.

değişmelere sebep olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan milliyetçilik daha çok çağdaşlaşma merkezlidir ve çağdaşlaşmanın önünü açmak için yapılan reformların da etkisiyle bu yıllarda dış Türklerle yeterince ilgilenilmemiştir.

Cumhuriyet dönemindeki milliyetçilik anlayışının geri besleniminde meşrutiyet dönemi milliyetçiliğin olmasına rağmen yine de bu dönemde farklılık göstermiştir. Kemal Karpat bu farkı şöyle değerlendirmektedir:³²⁵

...’’Milliyetçilerin büyük bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğu’nun milli bir kültür yaratmasının ve dolayısıyla milli bir devlet haline gelmemesinin, yeni zamanların şartlarına uyamamasının başlıca sebebini İslamiyet’te buluyorlardı. Gerek bu yeni milliyetçilik, gerekse amaç edildiği devrin milliyetçilik doktrini, sistematik olarak ilk işlemiş olan, Ziya Gökalp’in görüşlerinden az çok ayrılıyordu. Ziya Gökalp’in dine, tarihe ve geleneksel topluma dayandığı milliyetçiliğin yerini akılcı ve son derece laik bir milliyetçilik almıştı. Gökalp’in laikliği, aslında Müslümanlığı Türk hayat tarzına uydurmak ve dini müesseseleri halifelik de dahil olmak üzere bu bakımdan yorumlamak amacını güdüyordu. Oysa şimdi din devletten tamamiyle ayrılmış ve devlet üstün bir duruma girmiştir. Gökalp’in batıdan sadece teknolojiyi almaya inhisar eden garplılaşma fikri genişletilerek batı, maddi ve kültürel her türlü yenileşmenin biricik kaynağı olarak kabul edilmişti...’’

Bu dönemde Pan-Türkist yaklaşımdan vazgeçilmesinde savaş sırasında tahrip olan devletin yeniden kendini toparlayıp yapılanması ve Sovyetler Birliği ile Ankara arasında 1920’de kurulan diplomatik yakınlığın etkisi vardır.

Ziya Gökalp, 1923’te yayımlanan Türkçülüğün Esasları adlı eserinde Turancılığı ‘‘uzak mefküre’’ ilan ederek, Türkiye Devleti’nin kuruluşunu esas alan yeni bir Türkçülük tanımı getiriyor, Mehmet Emin Yurdakul ‘‘ Turana Doğru’’ adlı şiir

---

³²⁵ Karpat, K. H., Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1967, ss.48-49.

kitabının yeni baskısında bazı şiirlerini değiştirerek ‘‘turan’’ sözcüğünün yerine ‘‘vatan’’ sözcüğünü kullanıyordu.³²⁶

1930'lara gelindiğinde Turancı düşünceler kendini yeniden göstermeye başladı. Cumhuriyet döneminde Turancılığı üstü kapalı bir biçimde de olsa savunan ilk eser, Reşit Saffet Atabinen'in 1930'da yayımlanan ‘‘Türklük ve Türkçülük İzleri’’ kitabıydı ki bu kitap Türk Ocağı örgütü içinde hızlanan bir tartışma ortamında yayımlanmıştı. Bu gelişmeler sonucunda Atatürk'ün emriyle 1931'de Türk Ocakları kapatıldı.³²⁷ Devam eden süreçte Nihal Atsız'ın, Reha Oğuz Türkkan'ın, Fethi Tevetoğlu'nun, Orhan Seyfi Orhon gibi isimlerin Turancı fikirleri gazete ve dergi kanalıyla popülerleştirmeye çalışması, 1944 yılında Nazi Almanyası'nın yenilgiye yaklaşması sırasında Türkiye'nin İngiltere-ABD ittifakına yaklaşmasıyla Türk basınında Turancılara yönelik sert eleştirilerin boy göstermesine sebep oldu. 1940'ların sonuna doğru yayımlanan Türkçü dergilerde o zamanki SSCB sınırları içerisinde kalan çeşitli Türk halklarına ve kültürlerine bir ilgi halen olmasına karşın Pan-Türkist bir yaklaşım bu dergilerin öncelikli hedefleri arasında olmaktan çıkmıştı. 1945 yılından itibaren Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkinin soğuk savaş ortamına uygun olarak bozulması ve ikinci Dünya Savaşı'ndan galip olarak çıkan SSCB'nin sınırları içinde bulunan Türk ulusların bağımsızlığa kavuşma olasılıklarının kalmaması bu dergide ve genel olarak Türkçülerde yeni düzen tarafından da desteklenen bir anti-komünizm anlayışının güçlenmesine yol açtı.

Yakın dönem tarihimize ‘‘İrkçilik-Turancılık Davası’’ olarak geçmiş olan davada bu hareketli siyasal konjonktürün bir uzantısı olarak 18 Mayıs 1944 tarihli bir hükümet kararnamesiyle başladı, 31 Mayıs 1947 tarihinde de sona erdi. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emri ile elli yedi kişi gözaltına alınıp, bunlardan yirmi üç kişi hakkında dava açılmıştır.³²⁸ Davanın açılış nedeni, sanıkların bir komplo ile hükümeti devirerek

---

³²⁶ Landau, a.g.k., ss.74-78.

³²⁷ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkçülük> (09-11-2008).

³²⁸ Özdoğan, a.g.k., s.74.

yerine ırkçı ve Turancı bir yönetim kurmayı hedefledikleri yönünde idi. Ancak 1947 yılında ilk temyiz mahkemesi tarafından haklarında yapılan suçlamalar düşürülmüş ve beraat etmişlerdir. Bu durumda dava sürecinde değişmiş olan iç ve dış siyasal etkilerin etkisi olduğu söylenebilir. İkinci dünya savaşının bitmesi, Türk dış politikasının anti-Sovyet bir çizgiye gelmiş olması, çok partili döneme geçiş gibi etkilerin dönemin hükümetinin bu gruba bakışının değişmesi ile açıklanabilir. Mahkemenin beraat kararında bulunan ve sanıkların aslında “gayrı milli” bir ideolojiye karşı koymak için “milliyetçi” duygularla hareket etmiş oldukları savı da aynı bakış açısı ile açıklanabilir.

Davayı tetikleyen olayların başlangıcının Nihal Atsız’ın dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu’na hitap eden iki açık mektup yayınlaması, bu mektuplardan dolayı Sabahattin Ali’nin Nihal Atsız aleyhine iftira davası açması ve son olarak bu dava sürerken Ankara’da üniversite öğrencilerinden kalabalık bir grubun Nihal Atsız ve mahkemedeki savunması lehine bir gösteri yapması olduğu düşünülebilir.³²⁹

Nihal Atsız bu mektupların ilkinde ülkedeki “komünist propogandası”nın tehlikeli boyutlara ulaştığını ve hükümetin buna karşı kayıtsız kaldığını söylemekte idi. Atsız, “sol” düşüncede olan herkesi “milliyetçiliğin” antitezi olarak düşündüğü “komünizm” ile suçluyordu. Bu çerçevede “komünist destekçilere” örnek olarak, Sabahattin Ali (Ankara Devlet Konservatuarı’nda öğretmen), Pertev Naili Boratav (Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nde Türk Dili ve Edebiyatı Doçenti), Prof. Sadrettin Celal Antel (İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü Müdürü) ve Ahmet Cevat Emre (Türk Dil Kurumu üyesi) adlarını vermekte ve tüm bu duruma göz yuman Hasan Ali Yücel’in istifasını istemekte idi. Ayrıca dönemin bazı yayınları da “en etkili komünist” yayınlar olarak gösteriyordu. Bunlar, Tan gazetesi (Zekeriya ve Sabiha Sertel) ile iki solcu dergi Yurt ve Dünya (önceleri Behice Boran tarafından çıkarılan dergi daha sonra Pertev Naili Boratav ve Adnan Cemgil tarafından çıkarılmıştır) ve Adımlar (Behice Boran) dergileridir.³³⁰ Bu açıklama üzerine solcu dergi ve gazeteler de bazı Türkçü olduğunu

---

³²⁹ Özdoğan, a.g.k., s.102.

³³⁰ Özdoğan, a.g.k., s.102.

iddia eden dergilerin (Orhon Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç'ın Çınaraltı dergisi ile Reha Oğuz Türkkân'ın Ergenekon dergilerinin) aslında “faşist ve ırkçı” dergiler olduğunu öne sürüyorlardı. Ancak bu iki grup arasındaki çatışmanın Nihal Atsız'ın mektubu ile başladığı söylenemez. Ancak bu durumdaki fark, Atsız'ın doğrudan hükümeti ve Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'i suçlaması idi.

Atsız mahkemeye çıkmak için Ankara'ya geldiğinde lehinde gösteriler ile karşılandı. Bu gösteriler 3 Mayıs 1944 tarihinde doruğa ulaştı. O gün mahkeme sonrasında başka katılımlarla büyüyen grubun gösterileri polis tarafından bastırıldı ve bir grup gözaltına alındı. Sabahattin Ali ile Nihal Atsız arasındaki dava 9 Mayıs tarihinde sonuçlandı. Nihal Atsız hakarettten suçlu bulunarak 4 ay hapis cezasına çarptırıldı. Ancak gerek dava süresince yapılan yayınlar gerekse dava sırasında olan gösteriler bir dizi tutuklamayı daha tetikledi.³³¹ Gözaltına alınacakların listesi Hasan Ali Yücel tarafından hazırlanmıştı. Tutuklamaların resmi gerekçesi 18 Mayıs 1944 tarihli hükümet bildirisini ile açıklandı. Buna göre Atsız'ı destekleme yürüyüşlerine katılan bazı kişilerin evlerinde polis tarafından yapılan aramada bazı evraklar şüpheli bulunmuş idi. Bu bildirin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs Gençlik Bayramı dolayısıyla yaptığı konuşma ile “İrkçilik” ve “Turancılık”ı Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikalarına ve ulusal esaslarına ters düşen yıkıcı bir ideoloji olarak suçlamıştır.³³² Tutuklamaların ardından Eylül 1944'te başlayan yargılamalarda, 18 Mayıs hükümet bildirisindeki suçlamaların yanı sıra aşağıdaki suçlamalar yer almıştır.³³³

- a. Hedeflerine ulaşmak için devamlı ve sistemli bir faaliyet sarfetmek ve memlekette zararlı ideolojileri tahakkuk ettirmek yolunda muhtelif gruplar halinde çalışmak

---

³³¹ Özdoğan, a.g.k., ss.103-105.

³³² Özdoğan, a.g.k., ss.106-107.

³³³“İrkçılarla Turancıların mahkemeleri hakkında İstanbul Örfi İdare Komutanlığının ilk duruşmalara ait raporu”, Ayn Tarihi, 30 Eylül 1944'ten, aktaran, Özdoğan, a.g.k., s.73.

- b. Memleket aleyhine bu gizli cemiyetleri kendi maksatlarına göre tevcih etmek isteyen yabancı teşekküllerle fesat ve hıyanet içinde olmak
- c. Hükümeti devirmek için cemiyet kurmak, hükümetin Büyük Millet Meclisinin manevi şahsiyetlerini tahkir, milli menfaatlere muhalif hareket etmek
- d. Gayesi devletin Teşkilatı Esasiye Kanununun ile muayyen olan ana vasıflarına muhalif milli hissiyatı sarsmaya, zayıflatmaya matuf propaganda yapmak.

Altmışaltı duruşma sonunda, 29 Mart 1945'te sanıkların büyük bir kısmı beraat etti. 10 kişilik bir grup çeşitli cezalara çarptırıldı. En yüksek cezayı hükümeti devirmek için komplo kurmaktan (sadece tek kişi suçlu bulundu) Zeki Velidi Togan çarptırıldı. Reha Oğuz Türkan, Cihat Savaşfer, Nurullah Barıman gizli örgüt kurmaktan, Nihal Atsız, Necdet Sançar, Alparslan Türkeş ve Fethi Tevetoğlu yıkıcı propaganda yapmaktan suçlu bulundular. Ancak bu kararların tümü 25 Ekim 1945 tarihinde üst mahkeme tarafından bozuldu ve sanıklar salıverildiler.

2.2. Türkçülük Akımının Önde Gelen İsimleri

2.2.1. Nihal Atsız

Hüseyin Nihal Atsız, 12 Ocak 1905'te İstanbul'da Anadolu kökenli bir ailenin çocuğu olarak doğdu. 1922 yılında İstanbul Sultanisi'ni bitirerek Askeri Tıbbiye'ye girdi ama Ziya Gökalp'in cenazesinde karıştığı bir olay yüzünden okuldan atıldı. Daha sonra yüksek öğrenimini bitirip Türkiyat Enstitüsü'ne Fuat Köprülü'nün yardımı ile asistan girdi. İki yıl süren asistanlığı süresince Atsız Mecmua'yı yayınladı. Kendisine soyadı olarak da seçmiş olduğu "atsız", Göktürk geleneğinde kamusal bir görevi henüz yerine getirmemiş olan gençlerin henüz bir isim alamamalarına bir gönderme idi. Bu gençlere görevlerini yerine getirinceye dek "adsız" denilirdi. Derginin geleneklere ve eski Türk efsanelerine gönderme yapan bir başka özelliği de dergi kapağında yer alan

bozkurt figürü idi. 1930'lu yıllarda simgesel bir figür olan bozkurt giderek Nihal Atsız ve izleyicilerinin ismi de olmuştur.³³⁴

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Zeki Velidi Togan'ın Orta Asya'da birkaç bin yıl önce büyük bir kuraklık yaşandığı ve bunun da batıya doğru göç dalgalarına yol açtığı tezi üzerine eleştirileri tepkiyle karşılanmasına tepki göstermesi ve Atsız Mecmua'nın 17. Sayısında Edebiyat Şubesi hocalarını bilimsel yetersizlikle suçlaması sonucunda Mart 1933'te üniversitedeki görevinden alındı. Atsız, ayrıca yine adı geçen kongrede sunulan bazı popüler tezlere karşı çıkmakta, zorlama ve geçersiz kanıtlara dayandırıldığını söylemekte idi. Özellikle Hititler'in Anadolu halkının atası olduğunu ileri süren tez ile ilgili yazmış olduğu yazı Atsız Mecmua'nın 15 Mayıs 1931 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.³³⁵

1960 ve 70'li yıllarda Orkun (1962-1964), Ötüken (1964-1975) gibi bağımsız dergilerde yazdı. Atsız bazı yaşamöyküsel eserlerinin yanı sıra, Bozkurtlar, Deli Kurt, Ruh Adam, Dalkavuklar Gecesi ve Z Vitamini isimli romanlara sahiptir. Aralık 1973'te ölmüştür.

1930'lu yıllarda hem yayın hem de örgütlenme anlamında var olan olumsuz koşullara karşın Türkçülük'ün temellerinin Nihal Atsız liderliğinde atıldığını söyleyebiliriz. Birçok akademisyen Türki göçmen ya Atsız'la işbirliği yaparak ya da bağımsız olarak Türkiye dışında yaşayan çeşitli Türk halkları hakkında bir ilgi uyandırmışlar ve Türkçülük akımına katkıda bulunmuşlardır. Bu Türki mülteci ya da göçmenlere örnek vermek gerekirse, Zeki Velidi Togan, Ahmet Caferoğlu'nu verebiliriz.³³⁶ Böylelikle 1940'lı yıllarda daha da büyüyecek olan Pan-Türkist akımın gelişmesi için cesaretlendirici bir ortam yaratılmıştır.

---

³³⁴ Özdoğan, a.g.k., ss.181-185.

³³⁵ Özdoğan, a.g.k., s.190.

³³⁶ Özdoğan, a.g.k., ss.204-207.

2.2.2. Reha Oğuz Türkkkan

Orhun dergisinin ardından Pan-Türkçü ve ırkçı olarak sayılabilecek olan bir diğer önemli dergi de sahibi Cihat Savaşfer olarak görülse de aslında Reha Oğuz Türkkkan tarafından çıkartılan Ergenekon dergisi idi. Ergenekon'da Nihal Atsız'ın başlattığı gibi ay ve kurt resimlerini simge olarak kullanmakta idi. Kasım 1938-Ocak 1939 tarihleri arasında Ankara'da 3. sayısı çıkan derginin künyesinde “Türk ırkı bütün ırlardan üstündür” ibaresi bulunmakta idi. Reha Oğuz Türkkkan 1920 doğumludur. Kendisinin söylemine göre kendisini Türkçü –Turancı düşünceye yönelten kaynaklar, Fransız Türkolog Leon Cahun'un Introduction a l'histoire de l'Asie (1896) adlı eseri, Rıza Nur'un Türk Tarihi, Ziya Gökalp'in şiir ve kitapları, Nihal Atsız'ın “Atsız Mecmua”sı ve 1933-1934 yılları arasında Milli Türk Talebe Birliği'nin yayımladığı “Birlik” dergisi idi.³³⁷

Türkkkan'ın siyasi fikirleri, aslında 1930'lu yılların başında Nihal Atsız tarafından savunulan fikirlere benzemekte idi. Türkkkan'a göre, ırkların birbirine karışması ve “yabancı kan” tarafından yönetilme, “aşırı bireycilik”, “kozmopolitizm”, barışseverlik, particilik gibi etkenler milletlerin yıkılmasına yol açan önemli etmenlerdi. Türkkkan bir milletin siyasal partilerden arındırılmadığı ve tek bir inanç sistemi çevresinde birleştirilmediği müddetçe ilerleyemeyeceğini söylüyordu.³³⁸

Nihal Atsız ile Reha Oğuz Türkkkan arasında bazı anlaşmazlıklar da sözkonusu idi. Türkkkan, Atsız'ın ortaya attığı fikirleri benimsemiş olsa bile resmi tarih tezinin öğretildiği okullardan mezun olması onda 1930'lu yıllarda had safhaya varmış, daha önce de bahsedildiği üzere kafatası ölçümüne dahi varmış ırkçı/antropolojik yaklaşımların etkilerini bırakmış idi. Ayrıca Atsız'ın tersine Sümer, Hitit, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin Orta Asya'dan göçen Türklere dayandığı tezine de

---

³³⁷Türkkkan, R. O., Kuyruk Acısı, Bozkurtçu Yayın, İstanbul, 1943, s.54-56'dan aktaran Özdoğan, a.g.k., s.211.

³³⁸Özdoğan, a.g.k., ss.212-214.

inanmakta idi.³³⁹ Ancak aralarında var olan bu ufak tefek sürtüşmelere karşın her ikisinin de aynı fikirde oldukları Türk ırkçılığını nasıl anladıklarına dair aşağıdaki iki alıntıdan anlaşılabilir. Bunlardan ilki Reha Oğuz Türkkkan'ın "Bozkurtçunun Amentüsü" isimli yazısından alıntıdır:³⁴⁰

- “- Biz kimiz?
- Bozkurtçularız
- İdeolojimiz nedir?
- Bozkurt Türkçülüğü.
- Bozkurtçular neye inanır?
- Türk ırkının ve Türk milletinin, her ırktan ve milletten üstün olduğuna!
- Bu üstünlüğün kaynağı nedir?
- Türk kanıdır!
- ...
- Bozkurtlar pantürkist midir?
- Evet!”

İkincisi ise Nihal Atsız'ın Türkçülüğü tanımladığı aşağıdaki pasajdır.³⁴¹ Türkçülüğe, Atsız'ın bir pozitivist gibi, Türkkkan'ın ise idealist gibi yaklaşıtlarını söylemek çok yanlış olmayacaktır.

“Türkçülük, büyük Türkelinde Türk uruğunun kayıtsız-şartsız hakimiyeti ve istiklali ile Türklüğün her yönden bütün milletlerden ileri ve üstün olma ülküsüdür.”

---

³³⁹Özdoğan, a.g.k., ss.230-231.

³⁴⁰Türkkkan, R. O., Bozkurtçunun amentüsü, Bozkurt, Sayı:1, 5 Mart 1942, aktaran, Özdoğan, a.g.k., s.234.

³⁴¹Atsız, N., "Türkçülük", Orhun, Sayı:10, 1943, aktaran, Özdoğan, a.g.k., s.211.

SONUÇ

Milliyetçilik kavramı homojen, kendi içinde tutarlı bir kavram değildir. Milliyetçiliği homojen gören bakış açısına göre tek tür milliyetçilik vardır o da devlet milliyetçiliğidir. Literatürde her zaman Fransız modeli milliyetçilik, Alman modeli milliyetçilik gibi ayrımlar vardır bu ayrım Fransa'nın milliyetçiliği vatandaşlık bağına bağlaması, Almanya'nın ise etnik kültüre dayandırmasından kaynaklanır. Bu tür milliyetçiliklerin sıkıntıya düştüğü konu, millet kavramının homojen olmayıp farklı grupları içinde barındırmasıdır. Bunun sonucunda her grubun farklı bir milliyetçilik anlayışı olabilir.

Milliyetçi anlayışa göre millet her zaman vardır ve yaratılmış bir şey değildir. Ancak tarihsel süreçte incelediğimizde görüyoruz ki bu anlayış gerçekte bire bir örtüşmemektedir. Devlet, ulus-devletlerin ilk kez ortaya çıktığı Batı Avrupa'da milletin oluşturulmasında büyük rol oynamıştır. İşte bu noktada kültürel milliyetçilik ya da diğer milliyetçiliklerin yerine daha etkili olabilecek resmi milliyetçilik kavramı karşımıza çıkıyor.

Milliyetçilik, tarihi açıdan değerlendirildiğinde, Batı'da bir burjuva devrimi olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki burjuvazi ve onların milliyetçiliği bir iç pazar oluştururken Osmanlı Devleti'nde Türk etnik grubu içinde bir burjuvazi olmadığı için II. Meşrutiyet Döneminde İttihat-Terakki ve devlet burjuvazinin rolünü üstlenmiş bunun sonucunda milliyetçilik, asker-sivil-aydın kadrolarda geniş bir yer kaplamıştır.

Türk milliyetçiliği Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan milletler arasında en geç başlamıştır. Bunun en önemli nedeni Türklerin Osmanlı Devleti'ne, Osmanlı Vatani'ne bağlılıklarıdır. Burjuvaziden yoksun aydın, asker ve bürokrat Türkler, milliyetçi fikirler ile temasa geldikten sonra da Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumayı bir Osmanlı vatanseveri olarak savunmak durumunda kaldılar. Zira onlar Türklerin kurduğunu bildikleri ve iftihar kaynağı olan bu devleti İmparatorluk içinde yaşayan diğer ulusların

yabancı ülkelerin desteği ile parçalamak için yaptıkları mücadeleyi ibretle izlediler ve buna karşı koymak istediler. Çabaları, sabırları ve beklentileri gerçekleşmeyen, Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının devletin bütünlüğünü korumada bir sonuç vermediğini gören Türkler ve kendini Türk hissedeni diğer Müslümanlar için Türk milliyetçiliği, Türkçülük Osmanlı Devleti'nin yıkılışını engelleyebilecek bir çare olarak değerlendirildi.

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonucu bağımsızlık hareketine girişen kuvvetler de elbette Türk milliyetçiliği fikrinin savunucularıydı.

Kurtuluş Savaşı başlangıcında savaşlar nedeniyle yorgun düşmüş bu nedenle isteksiz olan halk kitleleri ile birlikte savaşa girişen Mustafa Kemal ve ekibi savaştan sonra yıllardır savaşta olmanın ve hep kaybeden tarafta olmanın yarattığı eziklik ile sinmiş olan halkı kazanılan bu son savaştan sonra yeniden diriltmek ve onlarda bir millet bilinci oluşturmak için bir proje başlatmış idi. Bu proje ile Türk milletinin var olan tüm uygarlığın yaratıcısı pozisyonunda olduğu bilincini halka aşlamaya çalışmışlardır. İyi niyetli bir şekilde halkın kaybolmuş özgüvenini geri kazandırma maksadı ile başlamış olan ve köklerini Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın söylemlerinde bulan bu yeni ulusçuluk açılımı yeniden bir tarih yazımı ve dilde yapılan bazı devrimsel değişimler ile sonuçlanmıştır. Yaklaşım olarak yer yer bilimsellikten uzaklaşmış olsa bile bu çabanın varmak istediği sonuca ulaştığı inkar edilemez.

Resmi Türk milliyetçiliği, bürokratik bir sınıf tarafından tasarlanmıştır. Bu yönü ile 'Yüksek Kültür'e bir örnektir. Önce milli bir devlet kurulmuş daha sonrasında bu kurulan devletin resmi ideolojisi olarak tasarlanan bir Türk milliyetçiliği anlayışı geliştirilmiş ve içerik kazandırılmıştır. Tasarlanan bu ideoloji bürokratik sınıf tarafından alt kültürlerle özellikle eğitim kanalıyla yayılması sağlanmıştır. Bu nedenle Türkiye'deki milliyetçilik anlayışında devlet kavramının önemli bir yer tuttuğu çok açıktır.

Öte yandan Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkân'ın başını çektiği Turancı yaklaşım da uzun bir süre düşünsel üretimini sürdürmüştür. Devletin kendisi ile ortaklaştığı noktalarda gelişip serpilerek Irkçı Turancı yaklaşım, dış ve iç politikanın değiştiği zamanlarda tasfiye edilmiş ya da daha gerçekçi söylemi ile biraz törpülenmiştir. Birbirine pek çok noktada paralel giden ve aslında 1930'ların başında resmi ideoloji olarak kabul edilen Türkçülük ile Irkçı-Turancı anlayış arasındaki en belirgin farklılık kabul edilmiş sınırların içerisinde kalmak ile ilgili idi.

Resmi milliyetçilik ile resmi olmayan milliyetçilik arasındaki ayrışmanın resmi milliyetçi çevrelerin, resmi olmayan milliyetçiliği “İrkçilik-Turancılık” olarak isimlendirmesine ve bu akımları Türk ulusçuluğunun temel ilkelerine ters düşen sapkın bir gelişme olarak nitelendirme eğilimi gösterdiği söylenebilir. Ancak resmi milliyetçiliğin ve resmi olmayan milliyetçi söylemin kökenleri daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı Türkçülüğüne dayanmakta idi. Bu iki yaklaşım birbirini dışlayan öğeler olmasına karşılık, Pan-Türkçü anlayışın yeniden ortaya çıkıp güç kazanmasında resmi milliyetçiliğin 1930'lu yıllarda ortaya koyduğu tezlerin etkisi oldukça yüksektir. Pan-Türkçülük dış politikada bir amaç ve ülkü olarak hiçbir zaman gövde kazanmamış olmasına karşın, Türk ırkı kavramı, eski Türklerin “yüceliği” ve birçok Turan simgesi 1930'lu yılların başında, bizzat Atatürk'ün önderliğinde bir kültürel programın parçası olarak kullanılmıştı. Öte yandan tüm bu araştırma sonucunda görüyoruz ki 1940'lı yıllardaki tek ayrım resmi-resmi olmayan milliyetçilik ayrımı değildi. Türkçüler, Türk milletinin köklerine dair yaklaşımları açısından da bölünmüşlerdi. İslam öncesi paganist semboller çok önemsenmekle beraber bu sembollerin kullanımları farklılık arz etmekte ve birbirlerinden ayırıcı anlamlar taşıyabilmekte idi.

Pan-Türkist ya da Turancı diye nitelendirdiğimiz Türkçü yaklaşım Smith'in ‘Toprağa Bağlı Milliyetçilik’ ve ‘Etnik Milliyetçilik’ diye tasnif ettiği milliyetçilik türünde ‘Etnik Milliyetçilik’e bir örnek teşkil eder. Smith, etnik milliyetçiliğini bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası diye iki alt kategoriye ayırmış ve bağımsızlık sonrası milliyetçiliğin hedefi için, var olan “ etnisiteye dayalı” milletin sınırları dışında

kalan soydaşlarını ve onların yaşadığı toprakları kapsayacak şekilde genişlemeyi ve daha büyük bir millet kurmayı hedeflediğini söyleyip, bunların ‘‘irridentst’’ (genişlemeci) ve ‘‘pan’ milliyetçilikler olduğunu belirtmiştir.

İşte bu tanımdan da anlaşılacağı gibi resmi milliyetçilik her ne kadar organik bağlara dayalı çalışmaları ön planda tutmuş olsa da kendi sınırları dışına yayılma eğilimi göstermezken Pan-Türkist yaklaşımın kendi sınırları dışındaki soydaşlarına ulaşma ve o coğrafyaya yayılma isteği Smith’in tanımlamasıyla bire bir örtüşmektedir.

Resmi ideoloji Türk ulusunun en üstün ırk olduğunu ve bütün dil ve medeniyetlerin Türk milletinden türediğini söylese dahi kendi sınırları dışındaki Türkler ile birleşerek bir Turan devleti kurma hayallerine kapılmamıştır. Öte yandan Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkkan gibi kişilerin liderliğini üstlendiği gruplarda Turan devleti kurma hayalleri ilerletici güç konumundadır. Bu durum resmi ideolojinin dış ilişkilerine (özellikle SSCB ile olan ilişkilerde) bir zarar vermediği müddetçe ya da muhalefet ile olan ilişkileri iktidarı rahatsız etmedikçe yayınlara herhangi bir kısıt getirilmemiştir. Ancak Irkçılık Turancılık davası örneğinde görüldüğü gibi, toplu bir şekilde cezalandırma da söz konusu olabilmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrasında soğuk savaşın da getirisi olarak Pan-Türkist yaklaşımlar giderek anti-komünist akımlara dönüşme eğilimi göstermişlerdir.

Geçen zaman tek parti dönemi milliyetçilik anlayışında değişime yol açacak ve Türkçülük, resmi bakışın ötesine geçerek Selçuklu/Osmanlı dönemlerinin Müslüman Anadolu’su ile İslamiyet öncesi eski Orta Asya’daki tarihi köklere ve geleneklere eşit oranda önem veren bir anlayış izlemeye başlayacaktır. Böylece resmi tez içerisinde bulunmayan ancak belli noktalarda resmi tezlerdeki milliyetçilik anlayışı ile örtüşen Atsız’ın ırka dayalı ve paganist Türkçülük çizgisi İslami gelenekleri milli mirasın bir bileşeni olarak kabul etmeye hazır bir yapı ile dönüştürülecektir. Bu dönem kullanılan slogan olan (Durgun’un da makalesinde belirttiği gibi) ‘‘Tanrı dağı kadar Türk, Hıra dağı kadar Müslüman’’ bu kesimin olaya bakış açısını göstermektedir.

Bu dönemde tek parti döneminin Türkçülük anlayışı eleştirilse dahi, o dönemde yapılan Türk tarihi ve Türklükle ilgili araştırmalarından ötürü, Türk milliyetçiliğinin daha sonradan ortaya çıkan tüm türleri için bir kaynak işlevi gördüğü yadsınmamaktadır. İlerleyen zaman içinde Türkçülük, ırksal köken ile dini geleneklerin bir sentezi haline gelmiştir.

Milliyetçilik, devlet ile milletin birliğinin sağlanması ve muhafaza edilmesini amaçlayan bir ideolojidir ve farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir. (a) Devlet ile milletin birliği uzunca bir zaman dilimine yayılarak, adeta kendiliğinden gerçekleşebilir. (b) Millet oluşur fakat henüz kendi devletine sahip değildir. Bu durumda milliyetçilik, bir milletin kendi devletini kurma amacına yönelik istek ve uygulamalarını ifade etmektedir. (c) Üçüncü durumda ise, devlet siyasi düzlemde vardır fakat bu devletin kendisini dayandırabileceği bir milleti yoktur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin durumu "üçüncü"ye örnektir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar, aslında Osmanlı'dan miras kalan bir devlete sahip askeri ve sivil bürokratik seçkinlerdi. Cumhuriyet'in kurucuları, yeni devletin bir "milli devlet" olmasını hedefliyorlardı ve bu anlamda milliyetçiydiler. Fakat, Osmanlı'dan miras kalan devletin milli olabilmesi için, bir "millet" in oluşturulması gerekiyordu.

Bir milleti meydana getiren birlik unsurlarının daha önce de belirtildiği gibi, Atatürk'ün söylediği şekilde; "siyasi varlıkta birlik, dil birliği, ırk ve menşe (köken) birliği, tarihi karabet (yakınlık) ve ahlaki karabet" olarak değerlendirilmesi toplumda açıkça var olan farklılıklar karşısında, sözü edilen bu birlik unsurlarının gerçekleştirilmesi için gösterilen çaba, bütün milliyetçilikler gibi Türk milliyetçiliğinin de temel problemidir ve bu problemin çözümsüzlüğü hem milliyetçiliği hem de Türk milliyetçiliğini problem haline getirmektedir.

Türk milliyetçiliğinin oluşturulmasında gösterilen çaba ve izlenen yöntemler incelendiğinde karşımıza karmaşık bir tablo çıkmaktadır. Atatürk'ün açıkça "Türkiye

Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" anlamındaki sözlerine ve Cumhuriyet anayasalarının hepsinin Türklük kavramını hukukileştirmiş olmasına bakarak, Türkiye'deki resmi milliyetçilik anlayışının "iradi milliyetçiliğe" yakınlaştığını söylemek mümkündür fakat, Türk milliyetçiliğinin resmi düzeyde ve demokratik siyasi hayat içinde siyasi partiler ve siyasi ideoloji taşıyıcısı olan ve bir bölümünün yakın geçmişte "organik milliyetçilik" tipinde olduğunu gösteren çok örnek bulunmaktadır.

Sonuç olarak tek parti dönemi milliyetçiliğini, modern milliyetçiliği ortaya çıkartan temel etkenler ve getirilen farklı yaklaşımlar açısından değerlendirecek olursak Türkiye'deki milliyetçiliğin tek tür milliyetçilik olmadığını, bir yandan vatandaşlık bağını ön plana çıkartıp iradi milliyetçilik örneği verirken, diğer yandan Gökaltın'ın ortak tarih, ortak kültür vurgulamalarıyla ön plana çıkarttığı ve Türk Tarih Kongresi'nde iyice vücuda gelen organik milliyetçilik bir yüceltme politikasıyla kendini ağır bir şekilde hissettirmiştir. Yine aynı şekilde Türk Tarih Kurumu'nun ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması, Güneş Dili Teorisi ve tüm medeniyetlerin kökeninde Türk medeniyetinin olduğu varsayımıyla yüksek bir kültür yaratma isteği, kana yapılan övgüler, tek parti dönemi Resmi milliyetçiliğin, modern milliyetçiliğin oluşumunda etken olan tüm faktörleri yer yer içine aldığı ve onlardan beslendiğini örneklerle açıkça görüyoruz.

Kaynakça:

Acun, F., “Avrupa Birliği’nin Türkiye ile İlgili Belgelerinde Laiklik”, Liberal Düşünce, Ankara, 2005.

Adanır, F., “XIX. Yüzyıl Balkan Milliyetçiliğinin Sosyo-Ekonomik ve Politik Ortamı”, Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi (30 Nisan-2 Mayıs 1997) Bildiri Kitabı, 1997.

Aktürk, Ş., “Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili, Çok Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler”, Dogu Batı Dergisi, Sayı.38,(Agustos-Eylül-Ekim), Ankara, 2006,

Anderson, B., Hayali Cemaatler, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, 2.b., İstanbul, 1995.

Armaoğlu, F., 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Aslantaş, S., Osmanlı’da Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar, İstanbul, 2007.

Akçura, Y., Türkçülüğün Tarihi, İstanbul, 2008.

Atatürk, M. K., Nutuk, Cilt I.

Avcıoğlu, D., Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt I-II-III, İstanbul, 1974.

Aydemir, Ş. S., Tek Adam, cilt III, İstanbul, 1966.

Ayni, M. A., Ulusçuluk (Milliyetçilik), Der. Nezih H. Neyzi, Peva Yayınları, İstanbul, 1997.

Baydar, M., Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul, 1968.

Bloom, W., Personal Identity, National Identity and International Relations, Cambridge University Pres, 1990.

Bostancı, M. N., Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

Copeaux, E., Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, İstanbul, 2006.

Chatterjee, P., Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Çağlar, B. K. (Bugünün diline çeviren), Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri, Ankara, 1968.

Çelik, B., "Osmanlı Devleti'nde İslamcılık Siyasetinin İlk İflas Noktası Olarak Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Türkiye Cumhuriyeti'ni İlgilendiren Genel Konular ile XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki Askeri, Siyasi, İktisadi ve Toplumsal İlişkileri, Ankara, 2005.

Delannoi, G., "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", Uluslar ve Milliyetçilikler, Haz. Jean Leca, (Çev. Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Demir, N., "Balkanlar'ın Parçalanmasında Azınlık Okulları ve Ana Dil Eğitiminin Rolü", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Türkiye Cumhuriyeti'ni İlgilendiren Genel Konular ile XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki Askeri, Siyasi, İktisadi ve Toplumsal İlişkileri, Ankara, 2005.

Durgun, Ş., “Türkiye’de Milliyetçiliğin Algılanış Problemleri”, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, C. 8, Sayı 1 (Bahar 2006), Ankara, 2006.

Erkan, E., Giriş: Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları, (Ed) Ebru Uzpeder, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul, 2003.

Ekinci, T. Z., Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları, Cem Yayınevi, 1.b., İstanbul, 2004.

Erözden, O., Ulus-Devlet, Dost Yayınevi, Ankara, 1997.

Freeman, M., “The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions”, The Rights of Nations. Nations and Nationalism in a Changing World, Der.Desmond M. Clarke and Charles Jones, Cork: Cork University Press, 1999.

Fındıkoğlu, Z. F., Fransız İhtilali ve Tanzimat, İstanbul, 1943.

Gellner, E., Nations and Nationalism, Ithaca NY: Cornell University Press, 1983.

Gellner, E., Uluslar ve Ulusçuluk, (Çev. Büşra Ersanlı Behar- Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınlar, İstanbul, 1992.

Georgeon, F., Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935), (Çev. Er, A.), İstanbul, 1996.

Girardet, R., ‘ Milliyetçi İdeolojileri Araştırmaları’, Milliyetçilik, (Çev.Yıldızhan Yayla), Köprü Yayınları, İstanbul, 1967.

Gökalp, Z., Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 2008.

Gökalp, Z., Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul, 2008.

Göze, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 9. b., İstanbul, 2000.

Greenfeld, L., "Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu", Doğu Batı Dergisi, (Çev. Yasemin Şahin), sayı.39, (Kasım- Aralık- Ocak), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006-07.

Guibernau, M., "Ulusalçılığın Siyasal Karakteri", Milliyetçilikler, (Çev. Neşe Nur Domaniç), Türkiye Günlüğü, sayı, 50 (Mart-Nisan), Ankara, 1998.

Gürsoy, Ş., Çapcıoğlu, İ., "Bir Türk düşünürü olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme", AÜİFD, Ankara, 2006.

Hayes, C., Milliyetçilik: Bir Din, (Çev. Murat Çiftkaya), İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Hobsbawm, E., Sosyal İsyancılar, İstanbul, 1995.

Hobsbawm, E., 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçekler, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

Hobsbawm, E., Milletler ve Milliyetçilik, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

İnalcık, H. Tanzimat ve Bulgar Meselesi, İstanbul, 1992.

İnan, A., Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara, TTK, 1969.

Jaffrelot, C., "Bazı Ulus Teorileri", Uluslar ve Milliyetçilikler, Haz. Jean Leca, (Çev. Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Karal, E. Z., Büyük Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Ankara, 2000.

Karakaş, M., Türk Ulusçuluğunun İnşası, Ankara, 2007.

Karaosmanoğlu, Y. K., Atatürk, İstanbul, 1983.

Karpat, K. H., Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1967.

Kedourie, E., Avrupa'da Milliyetçilik, (Çev. M.Haluk Timurtaş), Sosyal Bilimler Komisyonu Yayınları 6 ,Ankara, 1971.

Kılıç, S., "Bir Osmanlı Aydınının Arnavutluk'a dair Görüş ve Düşünceleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara, 2006.

Kili, S., Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli, Ankara, 1981.

Kili,S., "Çağdaş Ulusçuluk", Humana: Bozkurt Güvenç'e Armağan, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1994

Kösoğlu, N., Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp, İstanbul, 2005.

Landau, J. M., Pan Turkism Turkey, London, 1981.

Leca, J., "Neden Söz Ediyoruz", Uluslar ve Milliyetçilikler, Der.: J. Leca, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Le Goff, G., "Orta Çağ'da Batı Avrupa" Doğu Batı Dergisi, (Çev. Nilüfer Uluç), Sayı.33, (Ağustos-Eylül-Ekim), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005

Lewis, B., İslamın Siyasal Dili, (Çev. F. Taşar), Kayseri, 1992.

Llobera, R.J., Modernliğin Tanrısı, Batı Avrupa 'da Milliyetçiliğin Gelişimi, (Çev.Emek Akman- Ebru Akman), Phoenix Yayınları, Ankara, 2007.

Mahçupyan, E., "Modern Bireyin ve Bölünmüş Aklın Bin Yılı", Binyılın Muhasebesi Sayı:10, (Şubat-Mart-Nisan), Doğu Batı Yayınları, 2000.

Maksudyan, N., Türklüğü Ölçmek, İstanbul, 2005.

Marshall, G., Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay, İstanbul, 1999.

Oba, A. E., Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ankara, 1995.

Oba, A.E., Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi, İstanbul, 1994.

Oran, B., Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, İstanbul, 1988.

Oran, B., Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Osterud, O., "Nationalism and Relative Backwardness", Türkiye İş Bankası, International Symposium on Atatürk, Ankara, 1984.

Öğün, S. S., Türk Politik Kültürü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Öğün, S.S., "Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşümü", Türkiye Günlüğü, sayı.50, (Mart-Nisan), Ankara, 1998.

Öke, M. K. “Araplar’ın Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılması”, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İstanbul, 2000.

Özdoğan, G. G., Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük, İstanbul, 2001.

Özkırımlı, U., Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.

Santamaria, S.,”Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi”, Uluslar ve Milliyetçilikler, Haz. Jean Leca, (Çev. Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Schulz, K., Alman Kültür Tarihi, (Çev. Yavuz Erkoç), Haz. Ahmet Sarı, 1. b., Orient Yayınları, Ankara, 2006.

Smith, A. D., The Ethnic Origins of Nations, Wiley-Blackwell, 1991.

Smith, A., Milli Kimlik, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Surgevil, S., “Çağdaşlaşma Sürecinde Milliyetçilik Kıskaçında Balkanlar”, Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi (30 Nisan-2 Mayıs 1997) Bildiri Kitabı, Mersin, 1997.

Şaylan,G., Değişim, Küreselleşme, İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, Om Yay, İstanbul, 2003,

Timur, T., Türk Devrimi ve Sonrası, İstanbul, 1993.

Tok, N., Kültür, Kimlik ve Siyaset, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Touraine, A., Modernliğin Eleştirisi, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2002.

Tunaya, Z. T., Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük, İstanbul, 2002.

Tunaya, T. Z., Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952), İstanbul, 1995.

Turan, Ö., “Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, Günümüze Yansımaları”, Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Türkiye Cumhuriyeti’ni İlgilendiren Genel Konular ile XIX. ve XX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Balkanlar’daki Askeri, Siyasi, İktisadi ve Toplumsal İlişkileri, Ankara, 2005.

Turan, S., “Ulusçuluk Işığında Balkanlar’da Akan Zaman Duran Zaman”, Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi (30 Nisan-2 Mayıs 1997) Bildiri Kitabı, Mersin, 1997.

Uzun, T.,”Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, yıl. 6, Sayı. 23, (Mayıs-Haziran-Temmuz), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003.

Üstel, F., İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931), İstanbul, 1997.

Yuvalı, A., Türk Yurdu; Millet, Milletlesme ve Milliyetçilik; C. 19, Ankara, 1999.

<http://www.os-ar.com.tr>.

<http://www.ykykultur.com.tr>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkçülük>

<http://www.qafqaz.19.forumer.com>

<http://www.türkdirlilik.com>

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Erzurum’da doğdum. İlkokul öğrenimimi Erzurum, Orta Okul öğrenimimi Sakarya, Lise Öğrenimimi Bursa’da tamamladım. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldum.

2004-2006 yılları arasında Beykent Üniversitesi’nde Öğretim görevlisi olarak çalıştım. 2007’den bu yana eğitim sektöründe öğretmenlik yapmaktayım.